

Master meertalige communicatie

**Het taallandschap van de Duitstalige Gemeenschap
in België, door de ogen van de lezer**

**Onderzoek naar de reactie van de inwoners van de Duitstalige
Gemeenschap in België op hun taallandschap**

Masterproef aangeboden door

Gaëlle SCHELSTRAETE

Tot behalen van de graad van

Master in

de meertalige communicatie

Promotor: Luk VAN MENSEL

Academiejaar 2015 – 2016

Voorwoord

Deze masterthesis kwam tot stand in het kader van de master meertalige communicatie. Als student Duits-Frans heb ik een grote interesse in onze drie landstalen. Het Duits wordt soms echter vergeten binnen België, alsook haar taalgebied, de Duitstalige Gemeenschap (DG). Verdoodt (1979) hamert erop dat wij dit deel van ons land zeker niet mogen verloochenen, want door hen te vergeten, ontkennen we een deel van onszelf. Om die reden heb ik ervoor gekozen om het kleinste deel van ons land als hoofdonderzoeksubject in mijn masterthesis te kiezen.

Graag wil ik mijn promotor, professor Van Mensel bedanken voor de feedback tijdens het schrijven van mijn masterthesis. Als specialist in het taallandschap van de Duitstalige Gemeenschap van België, heeft hij mij goed ondersteund. Daarnaast bracht hij mij in contact met de doctoraatstudenten, Magalie Boemer (Université de Namur) en Glenn Verhiest (Universiteit Gent). Ik dank hen voor de interessante studies die ze met mij deelden.

Daarnaast dank ik ook graag Nicole Heinrichs en Sandra Weber, communicatie-assistentes van het Ministerium der Deutschsprachigen Gemeinschaft. Zij hebben mij brochures over de DG opgestuurd alsook interessante linken met mij gedeeld.

Verder gaat mijn dank uit naar professor Holz, hij nodigde mij uit op de “43. Jahrestag des Belgischen Germanisten- und Deutschlehrerverbandes (BGDV)”. Achim Küpper reserveerde een plaatsje voor mij, ook al waren de inschrijvingen reeds afgerond. Tijdens deze conferentie hoorde ik toespraken van zowel professor Quadflieg, geschiedkundige, als van Rüdiger Lüdeking, ambassadeur van Duitsland in België, en van Oliver Paasch, de minister-president van de DG. Anna Quadflieg, de vrouw van professor Quadflieg en medewerkster op het Ministerium was zo vriendelijk om mij de toespraak van haar man door te mailen, waarvoor dank.

Ten slotte dank ik alle inwoners van Kelmis, Büllingen en Bütgenbach die vol enthousiasme deelnamen aan mijn onderzoek.

Gaëlle Schelstraete

Brussel, 20 mei 2016

Samenvatting Duits

Diese Magisterarbeit hatte zum Ziel einen Einblick über die sprachlichen Präferenzen und Sprachhaltungen von Mitgliedern der Deutschsprachigen Gemeinschaft (DG) in Belgien zu bekommen. Zu diesem Zweck wurde Sprachlandschaft als Stimulus verwendet.

Zuerst wurde Sprachlandschaft auf Basis eines Literaturstudiums (Kapitel 2) erläutert. Es handelt sich um ein Forschungsgebiet, welches die schriftlichen Zeichen im öffentlichen Raum untersucht. Wie gesagt, konzentrierte diese Magisterarbeit sich auf die Sprachlandschaft der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens. Anschließend wurde also die DG und ihre Sprachsituation in den Vordergrund gestellt. In Belgien ist Deutsch eine Minderheitssprache, die neben dem Französischen und dem Niederländischen lebt, welche Spannungen bildet. Diese Sprachkonflikte haben zur Folge, dass in der DG eine asymmetrische Mehrsprachigkeit besteht, sodass das Deutsche mit dem Französischen rivalisiert. Die DG hat zwar kulturelle Autonomie erlangt, bleibt aber abhängig von der Wallonie. Die Einwohner der DG bezeichnen sich als vielsprachig, was eine interessante sprachliche Lage für sprachwissenschaftlicher Untersuchung erschafft.

Eine solche ist in Form einer qualitativen Analyse durchgeführt worden. Anhand halbstrukturierter Interviews mit den Einwohnern von Kelmis (dem Norden der DG) und von Büllingen und Bütgenbach (dem Süden der DG), wurden sprachliche Präferenzen und Sprachhaltungen identifiziert. Kapitel drei bespricht das Ziel und die Vorgehensweise der Forschung. Die Einwohner wurden gebeten, auf Schilder und deren Sprachen im öffentlichen Raum zu reagieren. Weiterhin wurde der Norden der DG mit dem Süden verglichen. Die Hypothese lautete, dass die DG im Norden sich mehr am Französischen orientiert als der Süden.

Die Ergebnisse der Forschung wurden in Kapitel vier berichtet. Im Norden der DG bevorzugten alle befragten Einwohner mehrsprachige Schilder in zwei oder drei Sprachen. Laut der Befragten im Süden sind einsprachige Schilder dagegen genügend. Die Hypothese wurde also bestätigt. Die meisten waren aber auch für mehrsprachige Schilder als Zeichen von Respekt und Verständnis für die nachbarliche Französischsprachige Gemeinschaft. Auch der touristische Faktor spielte im Süden eine große Rolle. Die Touristen kommen vor allem aus Flandern und den Niederlanden. Neben dem Tourismus wurde auch Belgien mit seinen drei Landesprachen oft als Grund für dreisprachige Schilder aufgeführt.

Über die Sprachpräferenzen hinaus ist auch die Sprachhaltung befragt worden. Die meisten Befragten beherrschten das Französisch und waren im Allgemeinen tolerant für andere Sprachen. „Mehrsprachigkeit ist ein Reichtum“, betonten sie. Dennoch gibt es auch Spannungen mit dem Französischen. Sie haben das Gefühl, dass sie sich an die Französischsprachigen anpassen müssen. Die Anpassungsfähigkeit der Einwohner ist sehr groß, wie sie selbst sagen. Sie lernen das Französisch intensiv in der Schule und die Kenntnisse dieser Sprache sind oft eine Grundvoraussetzung bei der Stellensuche.

Die Sprachspannungen werden sichtbar, wenn man ein Straßenschild zeigt, bei dem das Französisch durchgestrichen war. Die meisten Einwohner fanden es Blödsinn, aber andere fanden es gut und bevorzugten eine einsprachige DG. Des Weiteren sorgten einige Ladenketten in denen nur Französisch gesprochen wird, für Aufregung bei den Befragten. Sie erwähnten dieses Beispiel selbst. als auch die Briefe der Behörden, die sie manchmal in rein französischer Sprache erhalten.

Diese Beispiele bestätigen die asymmetrische Mehrsprachigkeit in der DG. Deswegen fühlen sich die Befragten als eine Minderheit. Ihre Sprache, Deutsch, ist zwar eine geschützte Sprache, dennoch sollen sie weiterhin für vollständige Gleichberechtigung kämpfen.

Kurzgefasst, sind die Befragten stolz auf ihr Mehrsprachigkeit und tolerant gegenüber anderen Sprachen. Trotzdem entstehen manchmal Spannungen mit dem Französischen. Deswegen plädieren die deutschsprachigen Einwohner für eine Gleichberechtigung ihrer Sprache.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	7
2	Literatuurstudie: het taallandschap als stimulus.....	9
2.1	Taallandschap	9
2.2	Taal en identiteit	12
2.3	De DG en het Duits	13
2.3.1	Duitstalige Gemeenschap in België.....	13
2.3.2	Geschiedenis en taalbeleid van de Duitstalige Gemeenschap	15
2.3.3	Status Duits.....	21
2.3.4	Taalsituatie in de Duitstalige Gemeenschap	24
2.3.5	Identiteit inwoners van de Duitstalige Gemeenschap.....	27
3	Onderzoeksdoel en -aanpak: kwalitatief & landelijk	33
3.1	Motivatie onderzoekdorpen	34
3.1.1	Kelmis	35
3.1.2	Büllingen en Bütgenbach	37
3.2	Kwalitatief onderzoek	37
3.3	Halfgestructureerd interview	38
3.4	Verkenkend interview.....	42
3.4.1	Kelmis	42
3.4.2	Büllingen	44
3.4.3	Bütgenbach.....	45
4	Resultaten: talige voorkeuren en taalattitudes.....	47
4.1	Vergelijking borden noorden en zuiden.....	48
4.2	Kelmis	53
4.2.1	Talige voorkeuren in het taallandschap	53
4.2.2	Taalattitudes.....	56
4.3	Büllingen en Bütgenbach	61
4.3.1	Talige voorkeuren in het taallandschap	61
4.3.2	Taalattitudes.....	64
4.4	Vershil noorden en zuiden DG.....	68
4.4.1	Talige voorkeuren.....	69
4.4.2	Taalattitudes.....	70
5	Conclusie en discussie: “Gleichberechtigung”.....	72
6	Literatuurlijst.....	81

Lijst met figuren

Figuur 1 Kaart Duitstalige Gemeenschap. (Geraadpleegd via http://www.go-east.be/de/people/sprache.html)	13
Figuur 2 Kaart Altbelgien en Neubelgien (Vanden Boer, 2011).....	14
Figuur 3 Kaart gemeenschappen België (Geraadpleegd via http://www.observatbru.be/documents/contexte-bruxellois/competences/contexte-institutionnel.xml?lang=nl)	18
Figuur 4 Kaart gewesten België (Geraadpleegd via http://www.observatbru.be/documents/contexte-bruxellois/competences/contexte-institutionnel.xml?lang=nl).....	18
Figuur 5 Wapenschild Kelmis (Geraadpleegd via: http://www.kelmis.be/)	36
Figuur 6 Viola Calaminaria	36
Figuur 7 Straatbord tweetalig Kelmis.....	48
Figuur 8 Straatbord eentalig Büllingen	48
Figuur 9 Straatbord eentalig Bütgenbach	48
Figuur 10 Politie tweetalig Kelmis.....	49
Figuur 11 Politie tweetalig Bütgenbach	49
Figuur 12 Carrefour eentalig Frans Kelmis.....	50
Figuur 13 Delhaize eentalig Duits Büllingen	50
Figuur 14 Belfius tweetalig Kelmis.....	50
Figuur 15 ING tweetalig Büllingen.....	50
Figuur 16 KBC eentalig Duits Bütgenbach.....	50
Figuur 17 AXA tweetalig Bütgenbach	51
Figuur 18 AXA eentalig Duits Bütgenbach.....	51
Figuur 19 Vuilbak tweetalig Kelmis.....	52
Figuur 20 Papiercontainer eentalig Duits Kelmis	52
Figuur 21 Glascontainer eentalig Frans Kelmis	52
Figuur 22 Doorstreept straatbord op de N647	58

Lijst met tabellen

Tabel 1 Overzicht getoonde tekens Kelmis, Bütgenbach & Büllingen (F=Frans, D= Duits, DF= tweetalig).....	47
--	----

Lijst met grafieken

Grafiek 1 Talige voorkeuren Kelmis	53
Grafiek 2 Talige voorkeuren Büllingen & Bütgenbach.....	61
Grafiek 1 Talige voorkeuren Kelmis & Grafiek 2 Talige voorkeuren Büllingen & Bütgenbach.....	69

Bijlagen

7	Bijlagen	88
7.1	Bijlage 1: Lijst van geraadpleegde catalogi en databanken.....	88
7.2	Bijlage 2: Zoekwoordenlijst voor de literatuurstudie	88
7.3	Bijlage 3: Literatuurfiches.....	89
7.4	Bijlage 4: Topiclijst	89
7.5	Bijlage 5: Proefinterview.....	89
7.6	Bijlage 6: Interviewvragen	93
7.7	Bijlage 7: Vertaling Duits interviewvragen	95
7.8	Bijlage 8: Getoonde tekens.....	96
7.8.1	Kelmis	96
7.8.2	Bütgenbach.....	99
7.8.3	Büllingen	101
7.8.4	Doorstreept straatbord	104
7.9	Bijlage 9: Resultaten	107

Aantal woorden: 23 852

1 Inleiding

De Duitstalige Gemeenschap (DG) in België vormt “der Zucker im Kaffee, ein echtes kleines Plus für Belgien“ (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, s.d.). Een pluspunt is het zeker, om die reden onderzoekt deze masterthesis dit kleine deel van België. Aan de hand van interviews werden de inwoners van de DG gevraagd om te reageren op de aanwezige talen in de openbare ruimte, om op die manier een blik te werpen op hun talige voorkeuren en taalattitudes.

Aan dit onderzoek ging eerst een literatuurstudie vooraf, de geraadpleegde databanken zijn terug te vinden in bijlage 1. Relevante publicaties werden gevonden dankzij specifieke zoektermen die verzameld zijn in bijlage 2 (zoekwoordenlijst voor de literatuurstudie). De relevante informatie werd samengevat in literatuurfiches (zie bijgevoegde cd-rom).

Dit onderzoek werkt binnen het domein taallandschap, die de tekens in de openbare ruimte onderzoekt. In de literatuurstudie spitsen deel 2.1 en 2.2 zich toe op de definitie van taallandschap en de link tussen taal en identiteit. Vervolgens wordt het Duitstalige gebied van België en haar taal, het Duits (2.3) geschetst. Eerst wordt de DG binnen België gesitueerd, alsook haar geschiedenis en taalbeleid (2.3.1 & 2.3.2). Deel 2.3.3 bespreekt vervolgens de status van het Duits, zowel op wereldvlak als in België. Daarna komt de taalsituatie aan bod (2.3.4) en worden de verschillende identiteiten van de inwoners van de DG besproken (2.3.5). De DG vormt een grensgebied met Duitsland, het laatste deel geeft hier meer uitleg over (2.3.6).

De literatuurstudie bracht verschillende inzichten naar boven, die getoetst werden met eigen onderzoek. Het onderzoeksdoel en de onderzoeksaanpak van dit onderzoek komen in hoofdstuk 3 aan bod. Om een bijdrage te leveren aan het taallandschaponderzoek binnen de DG, focust deze masterthesis zich op het landelijk deel van de DG. Dit gedeelte van de DG werd namelijk nog niet onderzocht. Kelmis in het noorden werd vergeleken met Büllingen en Bütgenbach in het zuiden. De keuze voor deze onderzoeksdorpen worden in deel 3.1 gemotiveerd. Aan de hand van een kwalitatief onderzoek (3.2) werden de talige voorkeuren en de taalattitudes van de inwoners onderzocht.

Aan de inwoners van de DG werd er, in een halfgestructureerd interview (2.3), gevraagd om te reageren op de aanwezige talen op de borden. De borden werden dus eigenlijk als stimulus gebruikt om de inwoners vragen te stellen rond hun talige voorkeuren en taalattitudes. Vervolgens werd het noorden van de DG vergeleken met het zuiden. Als hypothese werd er gesteld dat het noorden van de Duitstalige Gemeenschap meer georiënteerd is naar het Frans dan het zuiden.

Voorafgaand aan de interviews werd er een verkennend interview gehouden bij enkele inwoners in de onderzoeksdorpen, deel 3.4 vat de opvallendste bemerkingen samen. Hoofdstuk 4 bespreekt vervolgens de resultaten van de interviews. Eerst worden het noorden (4.1) en het zuiden (4.2) apart besproken. Daarna worden ze met elkaar vergeleken in deel 4.3.

2 Literatuurstudie: het taallandschap als stimulus

Deze masterthesis onderzoekt het taallandschap van de Duitstalige Gemeenschap in België. De literatuurstudie gaat van algemeen naar specifiek. Eerst wordt het begrip taallandschap als onderzoeksdomein binnen de sociolinguïstiek besproken (2.1). De focus ligt op het meertalige taallandschap waar een minderheidstaal naast een meerderheidstaal leeft. Taal is een belangrijke indicator voor de identiteit, deel 2.2 spitst zich dan ook toe op de link tussen taal en identiteit. In België is het Duits een minderheidstaal die vooral in de DG gesproken wordt. Eerst wordt dit gebied binnen België geschetst (2.3.1). Daarna wordt haar geschiedenis en taalbeleid toegelicht (2.3.2). Deel 2.3.3 bespreekt vervolgens de status van het Duits op wereldvlak en in België. Ten slotte wordt er specifiek gekeken naar de taalsituatie binnen de DG en de identiteit van haar inwoners (2.3.4 en 2.3.5).

2.1 Taallandschap

Tekens in de openbare ruimte hebben een symbolische waarde (Landry & Bourhis, 1997). Elk teken geeft namelijk een indicatie over de geschiedenis van een bepaalde plaats en de daarmee verbonden taalprocessen, -ideologieën, -beleid en -gebruiken (Pietikäinen, et al., 2011; Shohamy & Ben-Rafael, 2015). De studie van taallandschap onderzoekt de tekens in de openbare ruimte (Cenoz & Gorter, 2006; Gorter, 2006; Reershemius, 2011). Het is geëvolueerd naar een caleidoscopisch begrip, waarbij zowel de aanwezige tekens in de openbare ruimte als de interactie van de mensen met die tekens onderzocht kan worden (Backhaus, 2006; Gorter, 2006; Pietikäinen, et al., 2011; Shohamy & Ben-Rafael, 2015; Van Mensel, Vandenbroucke & Blackwood, in press). De grondleggers zijn Landry en Bourhis (1997), zij definiëren taallandschap als volgt: “the language of public road signs, advertising billboards, street names, place names, commercial shop signs, and public signs on government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region, or urban agglomeration” (Landry & Bourhis, 1997, p.25).

Onderzoek naar taallandschap is vooral interessant in een omgeving waar verschillende talen in contact komen met elkaar (Cenoz & Gorter, 2006; Kotze & du Plessis, 2010; Shohamy & Ben-Rafael, 2015). Daar kunnen er namelijk taalconflicten ontstaan door verschillen in status, prestige, macht, sociale organisatie en waarden en normen (Nelde, 1988; Darquennes, 2013). Deze conflicten hebben zowel betrekking op gemeenschappen als op individueel niveau (Nelde, 1988). Bovendien zijn het uiteraard de sprekers van de talen die voor conflicten zorgen en niet de talen zelf (Nelde, 1988).

Bij taalconflicten is er telkens sprake van een dominante taalgroep die de overmacht heeft op de administratie, politiek en economie van een land (Nelde, 1988; Darquennes, 2013). Daarbij wordt de meerderheidstaal vooral in het publieke domein ingezet en de minderheidstaal in private domeinen (Darquennes, 2013). Er is sprake van asymmetrische meertaligheid, waardoor de achtergestelde taalgroep zal moeten assimileren om sociaal hoger te raken (Nelde, 1988; Darquennes, 2013). Verder is er bij een asymmetrische meertaligheid een grote kans op glottofagie, wat betekent dat de minderheidstaal verdrongen wordt door de meerderheidstaal (Calvet 1974, in Nelde, 1988).

In het taallandschap komen deze conflicten tot uiting wanneer een minderheidstaal tegen een meerderheidstaal moet strijden om zichtbaarheid in de openbare ruimte (Heller, 2000; Cenoz & Gorter, 2006; Coupland, 2012). Het taallandschap vormt namelijk een symbolische indicator van de relatieve kracht en status van de verschillende talen en taalgemeenschappen die er aanwezig zijn (Landry & Bourhis, 1997; Backhaus, 2006; Gorter, 2006; Blackwood, 2011; Blommaert, 2013). Minderheidsgroepen zullen om die reden vaak hun taalrechten opeisen en strijden voor meer zichtbaarheid in het taallandschap (Pietikäinen, et al., 2011). Het verband tussen de aanwezigheid van een taal in het taallandschap en een sterke vitaliteit van die taal is echter niet rechtlijnig (Muth, 2011; Shohamy en Ben-Rafael, 2015; Verhiest, 2015a). Een groot aantal sprekers van een taal is bijvoorbeeld geen garantie dat die taal ook een grote aanwezigheid heeft in het taallandschap (Muth, 2011; Gorter, Marten & Van Mensel, 2012; Van Mensel, Vandenbroucke & Blackwood, in press).

Andere factoren, zoals het prestige van de taal en het taalbeleid bepalen mee de zichtbaarheid van een taal in de openbare ruimte (Landry & Bourhis, 1997; Pietikäinen, et al., 2011). Daarnaast kan een taal ook ingezet worden voor toeristische doeleinden, wat de taal wel zichtbaarder, maar daarom niet noodzakelijk sterker maakt (Pietikäinen, et al., 2011; Salo, 2012). Een taal zal enkel sterk staan als ze een kenteken van identiteit wordt en actief ingezet wordt op alle vlakken van het moderne leven (Coluzzi, 2009).

Om de vitaliteit van een taal te garanderen zijn er dus verschillende factoren belangrijk. Een goed uitgevoerd taalbeleid dat voor de nodige zichtbaarheid van de taal zorgt, is een begin. Daarnaast is het prestige van een taal en het taalbeleid ook belangrijk. Maar de taal moet vooral gedragen worden door haar sprekers. Als zij de taal zien als deel van hun identiteit en dat ook laten weerspiegelen in de openbare ruimte, wint de taal aan kracht. Het volgende deel (2.2) spitst zich toe op de link tussen taal en identiteit. (Blackwood, 2011; Blackwood & Tufi, 2012; Gorter, 2013; Schelstraete, 2014)

2.2 Taal en identiteit

Er is een link tussen taal en identiteit, deze link is dynamisch en wordt beïnvloed door tal van factoren, waaronder geschiedenis en ideologie (Curtin, 2009; Van Mensel, 2014; Rasinger, 2014). Zoals hierboven vermeld, is een van die factoren ook het taallandschap (Gorter, 2006; Curtin, 2009; Trumper-Hecht, 2009). Door de symbolische waarde van tekens speelt het taallandschap een belangrijke rol bij de constructie van de identiteit van haar lezers (Dal Negro, 2009). De tekens in de openbare ruimte zetten namelijk aan tot interactief lezen waarbij zowel de identiteiten van de lezer als van de schrijver gevormd worden (Curtin, 2009). Het taallandschap beïnvloedt dus de perceptie van de lezer en zo de constructie van zijn identiteit (Gorter, 2006; Kotze & du Plessis, 2010).

De etnolinguïstische identiteit kan ook inzicht geven in de taalvoorkeuren (Curtin, 2009; Taylor-Leech, 2012; Rasinger, 2014). Zoals Jackendoff (1983, geciteerd door Spolsky, 2009, p.33-34) stelt: “prefer to write a sign in your own language or in a language with which you wish to be identified”, wordt een teken in de taal geschreven waarmee de auteur zich wil identificeren. Het taallandschap is dus een krachtig middel die de collectieve identiteit van een gemeenschap mee kan vormen of behouden (Kotze & Du Plessis, 2010).

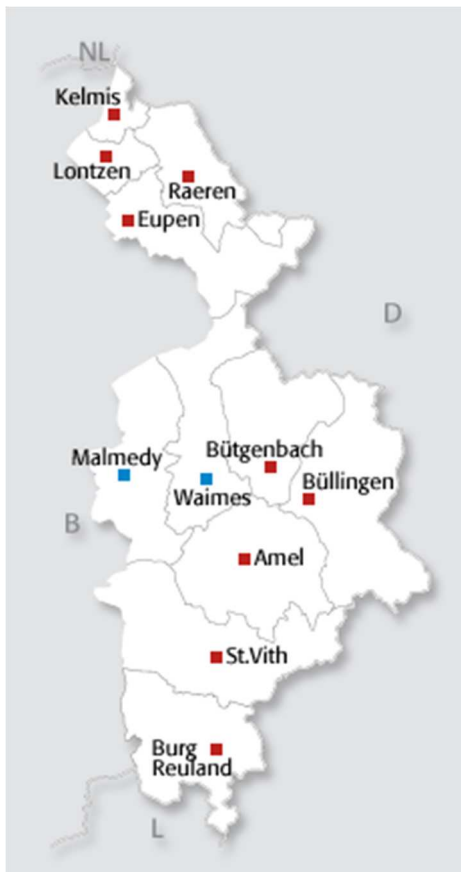
Samengevat vormt taallandschaponderzoek een interessant onderzoeksdomein binnen de sociolinguïstiek om de Duitstalige Gemeenschap van België te onderzoeken. Er is namelijk een wederzijdse beïnvloeding tussen de tekens en zijn lezers en schrijvers. Door vragen te stellen over de taalvoorkeuren kan op die manier een blik geworpen worden op de identiteit. Om inzicht te krijgen in het taallandschap van dit gebied is het belangrijk om eerst de sociale en culturele context te schetsen (Taylor-Leech, 2012). Om die reden spitst deel 2.3 zich toe op de Duitstalige Gemeenschap en haar taal, het Duits.

2.3 De DG en het Duits

Eerst wordt de Duitstalige Gemeenschap binnen België gesitueerd in deel 2.3.1. Daarna wordt de geschiedenis en het taalbeleid van dit gedeelte van België behandeld (2.3.2). In de DG wordt het Duits gesproken, de status van deze taal komt in deel 2.3.3 aan bod. Ten slotte wordt de huidige taalsituatie (2.3.4) en de identiteit van de inwoners van de DG toegelicht (2.4.5).

2.3.1 Duitstalige Gemeenschap in België

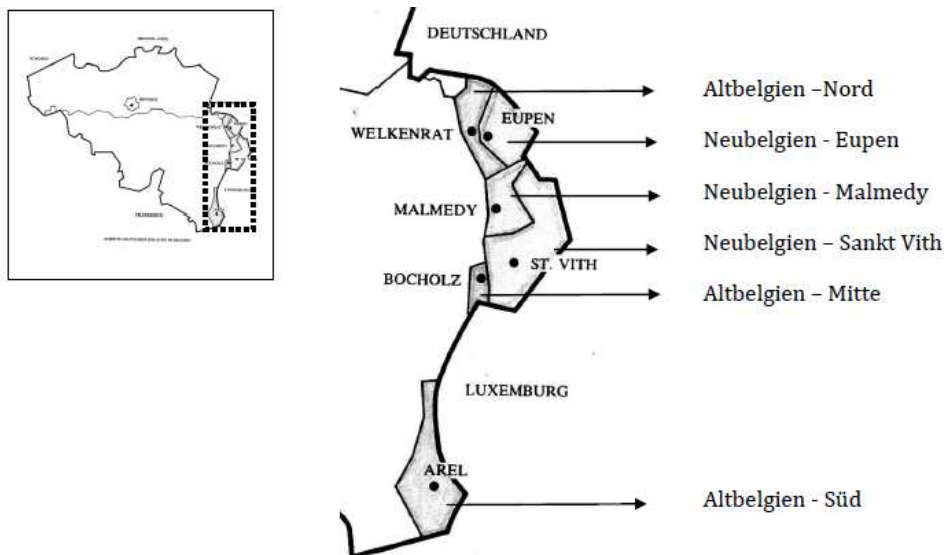
Dit deel schetst eerst een algemeen beeld van de Duitstalige Gemeenschap in België. Onderstaande kaart (Figuur 1) toont in het rood, de negen gebieden die tot de Duitstalige Gemeenschap horen.

Figuur 1 Kaart Duitstalige Gemeenschap. (Geraadpleegd via <http://www.go-east.be/de/people/sprache.html>)

Op 1 januari 2015 telde België 11 209 044 inwoners, waarvan er 76 328 tot de Duitstalige Gemeenschap behoren (Statistics Belgium, 2015). De inwoners van de DG maken dus 6,8% van de Belgische bevolking uit en vormen een minderheid in België (Mathiak, 1993).

Het noorden van de DG wordt het Eupener Land genoemd en bestaat uit Eupen, Kelmis, Lontzen en Raeren (Mathiak, 1993). Deze gebieden zijn dichter bevolkt en vormen het administratieve centrum (Born & Dickgießer, 1989). Er zijn grotere verkeersaders omdat er belangrijke industrie huist, zoals metaalverwerking, chemie, textielnijverheid en logistiek (Kern, 1996; Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, 2009). Het zuiden daarentegen is landelijker en toeristisch (Kern, 1996). Dit gedeelte wordt ook wel de Belgische Eifel of St. Vith'er Land genoemd, waaronder Amel, Büllingen, Burg-Reuland, Bütgenbach en Sankt Vith vallen (Born & Dickgießer, 1989; Mathik, 1993). Hier zijn er vooral landbouw- en houtverwerkingsbedrijven. (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, 2009). De gebieden worden gesplitst door de Hoge Venen, die behoren tot de Franstalige Gemeenschap (Vanden Boer, 2011; Verhiest, 2015b).

Figuur 2 Kaart Altbelgien en Neubelgien (Vanden Boer, 2011)

Samen met Malmedyer Wallonie worden deze gebieden in de literatuur ook Neubelgien genoemd omdat ze pas in de jaren 20, na de Eerste Wereldoorlog, bij België gekomen zijn (Nelde, 1979; Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes, 2006; Dewulf, 2007; Verhiest, 2015a). Meer over de geschiedenis volgt in deel 2.3.2. Deze benaming werd ingevoerd om politieke redenen, met name om dit deel te onderscheiden van de rest van België (Born & Dickgießer, 1989). Neubelgien stond in contrast met Altbelgien, het oude en het nieuwe België (zie figuur 2) (Nelde, 1979; Dewulf, 2007, Verhiest, 2015a). De gebieden in Altbelgien zijn Montzener Land, Buchholzer Ecke en Areler Land (Mathiak, 1993).

Altbelgien behoort al vanaf het begin bij het Koninkrijk België en was oorspronkelijk Duitstalig (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002; Dewulf, 2007; Verhiest, 2015a). De lokale Duitse dialecten hebben er echter nooit taalrechten gekregen, waardoor de gebieden momenteel officieel eentalig Frans zijn (Wenselaer, 2008).

De Duitstalige Gemeenschap heeft dus meerdere namen die niet altijd even correct zijn. Zoals hierboven vermeld, mag Neubelgien niet gelijk gesteld worden aan de Duitstalige Gemeenschap, omdat Malmédy tot de Franstalige Gemeenschap behoort (Vanden Boer, 2012). Daarnaast wordt er naar de Duitstalige Gemeenschap ook gerefereerd als les cantons redimés, of de vrijgekochte kantons (Dewulf, 2009). De gedachte hierachter is dat deze kantons altijd deel zijn geweest van België en nu eindelijk herenigd worden. Volgens de communicatieafdeling van het Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, (s.d) is deze naam echter niet meer actueel. Een andere naam is de Oostkantons (Mathiak, 1993; Wenselaer, 2008). Daartoe horen echter ook Malmedy en Weismes die deel van de Franstalige Gemeenschap zijn en waar Duitstaligen een minderheid vormen en faciliteiten hebben (Zöllner, 2012). Puur geografisch wordt het ook Oostbelgië genoemd, maar in het oosten van België liggen er nog meer gebieden dan enkel de Duitstalige (Zöllner, 2012).

De Duitstalige Gemeenschap heeft dus vele benamingen, waaronder enkelen samenhangen met de geschiedenis van de DG. Om die reden spitst het volgende deel (2.3.2) zich toe op de bewogen geschiedenis van dit kleine deel van België.

2.3.2 Geschiedenis en taalbeleid van de Duitstalige Gemeenschap

In dit deel wordt de geschiedenis en het taalbeleid van de DG besproken. Volgens het Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft (s.d.) heeft de Duitstalige Gemeenschap een ‘wechselvollen’ of bewogen geschiedenis, omdat de grens vaak verschoven is.

Voor 1815 vielen de huidige Duitstalige gebieden onder bevel van Napoleon (Lecours, 2001; Dewulf, 2007; Vanden Boer, 2011). Vanaf 1815 werden ze door het Congres van Wenen echter deel van Pruisen (Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008). België ontstond in 1830 als homogene, katholieke eenheidsstaat, met Frans als taal in de regering, administratie en onderwijs (Mathiak, 1993; Dewulf, 2007). De Duitstalige gebieden bleven toen deel van Pruisen (Mathiak, 1993; Dewulf, 2007). Met de oprichting van het Duitse Rijk in 1871, vielen ze vervolgens onder het Duitse Rijk (Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft, 2014).

Na de Eerste Wereldoorlog werd in het Verdrag van Versailles in 1919 verklaard dat de gebieden deel van België werden (Mathiak, 1993; Darquennes, 2006; Dewulf, 2007). België kreeg deze gebieden omdat Duitsland de neutraliteit van België geschonden had (Wenselaer, 2008; Verhiest, 2015a). Maar het duurde tot 1925 totdat het officieel ‘integralen Bestandteil des belgischen Staatgefüges’ werd (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, s.d.). Het Verdrag van Versailles werd namelijk aangevochten door Duitsland (Darquennes, 2006; Vandenboer, 2009). Dat land insisterde dat er eerst een referendum gehouden werd bij de bevolking (Darquennes, 2006; Vandenboer, 2009). België wou echter niet wachten op dat referendum en installeerde met het decreet van 30 september 1920, een autoritair overgangsregime van generaal-luitenant Baltia (Kern, 1996; Darquennes, 2006; Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008). Hij “koloniseerde” Eupen, Malmédy en St. Vith en moest via een assimilatiepolitiek, die vooral via het onderwijs verliep, de inwoners omvormen tot ‘echte Belgen’ met het Frans als officiële taal (Kern, 1996; Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008).

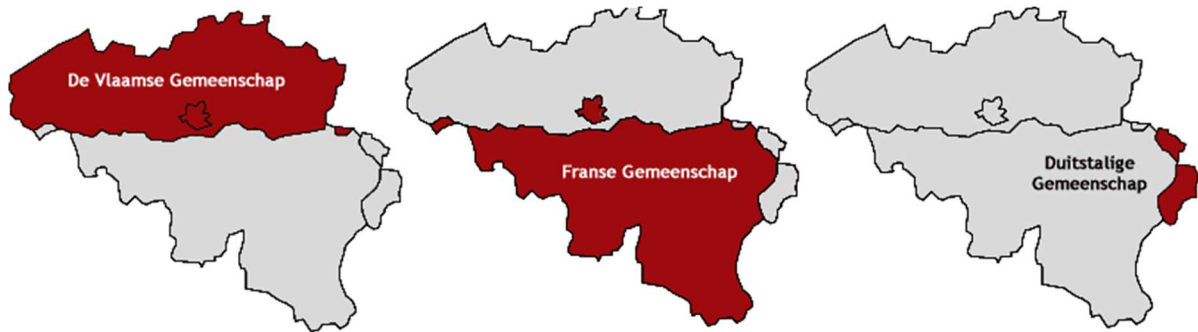
In 1925 erkende Duitsland uiteindelijk toch de nieuwe landsgrenzen met het ondertekenen van het Verdrag van Locarno, wat ook het einde van het overgangsregime betekende (Darquennes, 2006; Vanden Boer, 2009; Wenselaer, 2008). De verfransing van het gebied werd nog sterker doorgezet (Wenselaer, 2008). Dat leidde tot ongenoegen bij de bevolking en tot het oprichten van een revisionistische beweging die haar stem vond bij pro-Duitse kranten (Wenselaer, 2008). Als reactie hierop ontstond in 1927 de pro-Belgische krant ‘Grenz-Echo’ (Mathiak, 1993; Wenselaer, 2008). Deze krant is tot op de dag van vandaag de enige Duitstalige krant in België (Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft, 2014).

In 1936 veranderde Hitler opnieuw de grenzen, door zijn NS-propaganda onder de naam ‘Heimattreuen Front’ (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation, s.d.). In een decreet van 18 mei 1940 werden de gebieden Eupen-Malmédy vervolgens wederom geannexeerd door Duitsland, als ‘Heim-ins-Reich’ (Darquennes, 2006; Dewulf, 2007). De Duitstalige bevolking juichte deze ‘Rückangliederung’, het feit dat ze weer ‘thuis waren in het rijk’, toe en scandeerden allen: “Heil Hitler” (Kern, 1996; Wenselaer, 2008). De feestvreugde sloeg echter snel om toen alle mannen als ‘Zwangsoldaten’ (dwangsoldaten) ingelijfd werden in het leger en in de vuurlinie werden geplaatst omdat er toch getwijfeld werd aan hun loyaliteit (Wenselaer, 2008).

Na de oorlog werd deze annexatie als ongeldig verklaard in de Septembervverträge en behoorden de gebieden opnieuw tot België. (Vanden Boer, 2011; Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft, 2014;). Vele Duitstaligen werden echter beschuldigd van collaboratie en loyaliteit met de Duitsers (Dewulf, 2007; Zöllner, 2012). Als gevolg werd een kwart van de bevolking vervolgd door de militaire rechtbank en mocht niet deelnemen aan de verkiezingen (Wenselaer, 2008; Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation, s.d.). Er startte een heus denazificatieprogramma en het Duits dreigde te verdwijnen uit de maatschappij door de re-assimilatiepolitiek van het Frans via het onderwijs (Darquennes, 2006; Wenselaer, 2008).

Uiteindelijk is het Duits toch erkend als landstaal, samen met de erkenning van de Duitstalige Gemeenschap. Die ontwikkeling hangt samen met de evolutie van België tot een federale staat (Darquennes & Nelde, 2002; Dewulf, 2007; Vogl & Hüning, 2010). Dat gebeurde in zes staatshervormingen, waarbij er een verschuiving was van nationaal naar regionaal (Vanden Boer, 2011). Vanaf 1993 werd België een federale staat (Vanden Boer, 2011; Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft, 2014). Federalisme betekent dat er naast de centrale macht (federale regering en parlement) ook macht is voor de deelstaten. Volgens de Belgische grondwet (2014), artikel 1 is: “België een federale Staat, samengesteld uit de gemeenschappen en de gewesten”.

De drie gemeenschappen, de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige Gemeenschap, zijn bevoegd voor taal en cultuur (zie figuur 3) (Dewulf, 2007). De economische belangen worden daarentegen verdedigd door de Gewesten, namelijk het Vlaamse, het Brussels Hoofdstedelijk en het Waalse Gewest (zie figuur 4) (Portaal Belgische Overheid, 2012) (Dewulf, 2007). De Duitstalige Gemeenschap valt onder het Waalse gewest (Mathiak, 1993; Vanden Boer, 2011).

Figuur 3 Kaart gemeenschappen België (Geraadpleegd via <http://www.observatbru.be/documents/contexte-bruxellois/competences/contexte-institutionnel.xml?lang=nl>)

Figuur 4 Kaart gewesten België (Geraadpleegd via <http://www.observatbru.be/documents/contexte-bruxellois/competences/contexte-institutionnel.xml?lang=nl>)

De taalgrenzen kwamen tot stand in de jaren zestig (1962-1963) door de taalstrijd tussen de Vlamingen en de Walen (Born & Dickgießer, 1989; Mathiak, 1993). De wetgeving in België is gebaseerd op het principe van territorialiteit (taalwet van 14 juli 1932), wat inhoudt dat de officiële taal van een gebied afhangt van het grondgebied en niet van de persoon (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002; Janssens, 2015). In Brussel en in de taalgrensgemeenschappen geldt er wel een personaliteitsprincipe (Art. 5, wet van 1 juli 1932) (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002). Volgens Van Mensel en Darquennes (2012), zijn de taalwetten echter zo ingewikkeld dat ze soms foutief toegepast worden.

In 1963 werd het Duits de derde officiële taal van België (Born & Dickgießer, 1989; Verhiest, 2015a). En op 18 juli 1966 werden de taalgrenzen vastgelegd, een koninklijk decreet bepaalde dat België vier taalgebieden omvat: drie eentalige namelijk, het Nederlandse, het Franse en het Duitse taalgebied, en een tweetalig gebied, Brussel-Hoofdstad (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2006).

Op 24 december 1970 werd het Duitse taalgebied officieel erkend met de creatie van de Duitse Cultuurgemeenschap (art. 3) (Nelde, 1979; Mathiak, 1993; Lecours, 2001). In 1971 werd het Duits de officiële taal binnen dit gebied en kwam er een einde aan de verfransingspolitiek (Born & Dickgießer, 1989; Darquennes, 2006). Twee jaar later vond de eerste zitting plaats van de cultuurraad, ‘Rat der deutschen Kulturgemeinschaft’ (RdK), en kreeg het gebied meer autonomie (Mathiak, 1993; Vanden Boer, 2011; Verhiest, 2015). Vanaf 1977 werd de Duitstalige Cultuurgemeenschap opgenomen in artikel 5 en kregen de inwoners volledige cultuurautonomie in hun taalgebied (art. 59) (Mathiak, 1993). Een staatshervorming in 1980 veranderde de naam van Duitse Cultuurgemeenschap in de Duitstalige Gemeenschap (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002; Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008). Op 20 juni 1989 was er vervolgens een verandering in de grondwet van artikel 59 en won het Duits aan kracht: culturele en persoonlijke aangelegenheden, onderwijs, taalgebruik in administratieve aangelegenheden en in het onderwijs, kwamen in het Duits met faciliteiten voor de Franstaligen (Mathiak, 1993). Deze wet gold enkel op het Duitstalig grondgebied en dus niet voor alle Duitstalige Belgen (Mathiak, 1993).

Daarnaast heeft de DG een eigen parlement met 25 volksvertegenwoordigers, een eigen regering met vier ministers en een officiële partij die ‘Partei der deutschsprachigen Belgier’ heet (Born & Dickgießer, 1989; Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, 2009). Territoriaal valt het echter onder Wallonië (Zöllner, 2012). Om die reden streven zowel de voormalige minister-president Karl-Heinz Lambertz als de huidige, Oliver Paasch naar een vierde Duitstalig Gewest (Wenselaer, 2008; Zöllner, 2012; Paasch, 2016). Zo stelt Oliver Paasch op een conferentie (16 april, 2016) dat een zevende staatshervorming nodig is, waarbij de DG als vierde gewest erkend wordt. Door meer bevoegdheden over te hevelen van Wallonië naar het Duitstalige Gewest zouden er kosten gespaard kunnen worden, stelt hij (Paasch, 2016).

Daarnaast meent hij dat deze hervorming ook tot gevolg zou hebben dat er een fusie plaatsvindt van de gemeenschappen met de gewesten (Paasch, 2016). Als voorbeeld neemt hij buurland, Duitsland, dat niet uit gewesten en gemeenschappen, maar uit ‘Bundesländer’ bestaat. Zo zou België volgens hem ook in drie of vier (met Brussel) ‘Bundesländer’ moeten verdeeld worden.

De toekomst zal uitbrengen of er een vierde gewest komt. Uit een telefonische enquête bij 1000 inwoners van de DG in 2014, uitgevoerd door Forsa (Gesellschaft für Sozialforschung und statistische Analysen, 2014) bleek dat 45% van de inwoners van de DG zich achter dit idee schaaft. Net iets meer inwoners, namelijk 48%, willen daarentegen dat de DG bij Wallonië blijft (Forsa, 2014).

Dewulf (2007) waarschuwt dat een vierde Duitstalig Gewest een bedreiging kan vormen voor het Waalse Gewest. Hij stelt de vraag of een regio met 76 000 inwoners economische autonomie moet krijgen, wanneer andere minderheden, zoals de Marokkanen en de Turken in België, die met veel meer zijn, geen enkele autonomie krijgen (Dewulf, 2007). Deze minderheden behoren tot de ‘nieuwe’, allochtone minderheden, terwijl de Duitstalige Gemeenschap een oude, autochtone minderheid vormt (Darquennes, 2010; Marten, Van Mensel en Gorter, 2012).

Het feit dat de DG onder het Waals Gewest valt, heeft ook een invloed op het taalbeleid. Zo heeft de DG een homogeen Duits taalbeleid, waarbij de officiële taal het Duits is, maar krijgen Franstaligen er faciliteiten. (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002). Als onderdeel van het Waalse Gewest zullen officiële tekens in de openbare ruimte die onder Franstalige bevoegdheid vallen, in het Frans verschijnen (Darquennes, 2002; Van Mensel & Darquennes 2012). Artikel 11 van de Belgische taalwetgeving, paragraaf 2 stelt dat “in de gemeenten van het Duitse taalgebied de berichten, mededelingen en formulieren die voor het publiek bestemd zijn in het Duits en in het Frans gesteld worden” (Wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, 1966). In de praktijk resulteert dat in het feit dat sommige verkeersborden en officiële mededelingen in de twee talen gepresenteerd worden en andere niet (Riehl, 2007). Daarnaast mogen gemeenteraden hun berichten in de drie talen opstellen voor toeristische doeleinden, conform aan artikel 11 van de Belgische taalwetgeving, paragraaf 3 (Wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, 1966). Niet-officiële tekens vallen ten slotte niet onder vaste taalwetten (Verhiest, 2015b).

De Duitstalige Gemeenschap heeft dus een bewogen geschiedenis gehad. Op cultureel vlak heeft het gebied autonomie verkregen, maar op economisch en territoriaal vlak blijft het afhankelijk van het Waalse Gewest. De geschiedenis heeft ook een invloed gehad op de status van het Duits, de taal die in de DG gesproken wordt (Mathiak, 1993). Het volgende deel bespreekt de status van deze taal, zowel op wereldvlak als in België.

2.3.3 Status Duits

Dit hoofdstuk spitst zich toe op de status van het Duits. Eerst wordt de taal besproken binnen een Europese context en op wereldvlak (2.3.3.1). Zowel in grensgebieden als internationaal is het Duits aanwezig. Verschillende factoren bepalen de status van deze taal, zoals de aanwezigheid in de internationale economie en politiek, de geschiedenis en de aantrekkelijkheid om te leren als vreemde taal. In België wordt het Duits officieel erkend als minderheidstaal, deel 2.3.3.2 gaat hier dieper op in.

2.3.3.1 Status van het Duits binnen Europa en op wereldvlak

Het Duits komt veel voor in grensgebieden, met name op de Germaanse-Romaanse taalgrens. Die grens is vaak verschoven, wat een grote invloed heeft op de talen die in deze gebieden gesproken worden (Nelde, 1988; Custred, 2011). Door de verschuivingen zijn er veel Duitse minderheidstaalgroepen ontstaan, zoals in België, Alsace-Lorraine en Zuid-Tirol (Nelde & Darquennes, 2002; Custred, 2011). Nelde (1988) noemt België, Oost-Frankrijk, Biel (Zwitserland) en Freiburg (Duitsland) als mogelijke conflictgebieden tussen het Duits en de meerderheidstaal. Naast deze gebieden zijn er echter nog veel landen waar er Duitstalige minderheden leven, de lijst is te lang om hier op te noemen (Born & Dickgießer, 1989).

Het Duits is dus in sommige landen een minderheidstaal, maar het is ook de belangrijkste taal voor de wetenschap en de economie in Europa, zoals Rüdiger Lüdeking (2016), Duitse ambassadeur in België, stelt. Het Duits wordt in 25 landen van de Europese Unie (EU) gesproken en met 97,5 miljoen sprekers is het zelfs de meest gesproken taal in de EU (Darquennes, 2006; Darquennes & Nelde, 2006; Vanden Boer, 2009). Op wereldschaal staat het Duits tussen de 6de en de 12de plaats (Darquennes & Nelde, 2006).

Uit dit cijfer zou men kunnen afleiden dat het Duits een hoge status heeft, maar zoals eerder vermeld wordt de status van een taal niet enkel bepaald door het aantal sprekers. De internationale status van een taal hangt ook af van de aanwezigheid en de zichtbaarheid in verschillende domeinen van de samenleving (Darquennes & Nelde, 2006). Op economisch vlak staat de taal sterk. Dat wordt aangetoond door het grensoverschrijdend economisch samenwerkingsverband tussen Nederland, België en Duitsland, Euregio-Maas-Rhein genoemd (Nelde & Darquennes, 2002; Wenselaer, 2008). Tot deze samenwerking behoren Nederlands en Belgisch Limburg, Luik, de Duitstalige Gemeenschap en Aachen (Duitsland) (Nelde & Darquennes, 2002). Hun slagzin is: “Europa concreet” en het doel is om het leven van de bewoners in de grensgebieden te vergemakkelijken (Wenselaer, 2008). Dankzij dit samenwerkingsverband gaan de inwoners buiten de grenzen shoppen (Nelde & Darquennes, 2002). Daarnaast trekt de regio toeristen aan en gaan veel Duitsers in de DG wonen omwille van fiscale voordelen (Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes, 2006).

Binnen de internationale politiek wordt het Duits echter niet altijd gebruikt. In de Verenigde Naties (VN) bijvoorbeeld, hoort de taal niet tot de zes officiële talen (Frans, Engels, Spaans, Russisch, Chinees en Arabisch) (United Nations, s.d.). In de EU daarentegen, behoort het Duits wel tot de officiële talen (Europa.eu, 2016). Duits is ook een ‘Dokumentsprache’, wat betekent dat vele belangrijke documenten in het Duits geschreven zijn, zoals documenten van de Algemene Vergadering en de Veiligheidsraad van de VN. Darquennes en Nelde (2006) relativeren evenwel het belang van de ‘Dokumentsprache’ omdat het door weinig mensen gekend is en dus niet bijdraagt tot een hogere status. Ook zullen landen zoals Nederland, België en Scandinavië, wanneer ze handel voeren met Duitstalige landen geen Duits gebruiken, maar eerder Engels (Darquennes & Nelde, 2006).

Daarnaast draagt de geschiedenis van Duitsland bij tot een hoge status van het Duits. Duitsland was namelijk een ‘Wirtschaftsriese’, een economische reus, als leider binnen Europa (Darquennes & Nelde, 2006). Tijdens het communisme was het Duits ook de taal van de vrijheid om naar het Westen te trekken (Darquennes & Nelde, 2006). De geschiedenis zorgde echter ook voor een negatieve connotatie van het Duits (Mathiak, 1993). De associatie tussen het Duits en oorlog is snel gelegd in Europa en zeker in België (Darquennes & Nelde, 2006; Mathiak, 1993).

Ten slotte zal een taal met een hoge status aantrekkelijker zijn om als vreemde taal te leren (Darquennes & Nelde, 2006). Een onderzoek van het Goethe Institut in 2010 toonde de populariteit van het Duits als vreemde taal aan. Uit hun cijfers uit 2010 blijkt dat er in België 113 769 mensen Duits leren en in totaal 14 042 789 over de hele wereld (Goethe Institut, 2010).

Samengevat is het Duits een sterke taal binnen Europa, maar moet ze concurreren met het Engels in de internationale politiek. De geschiedenis gaf de taal zowel een positieve, als een negatieve status. Op wereldvlak wordt de taal door meer dan 14 miljoen mensen geleerd, wat ook bijdraagt aan een hoge status van het Duits. In België leren iets meer dan 100 000 mensen de taal. De status van het Duits in België, wordt in het volgende deel (2.3.2.2) besproken.

2.3.3.2 Status van het Duits binnen België

Het Duits wordt door de Europese Commissie opgenomen als minderheidstaal in België en krijgt bescherming via het European charter for regional or minority languages (Raad van Europa, 1992; Mathiak, 1993; Darquennes, 2013; Euromosaic, s.d.). Grin et al. (2002) hebben in het SMiLE-rapport (Support for Minority Languages in Europe) deze bescherming onder de loep genomen en concludeerden dat minderheidstalen meer aandacht moeten krijgen om hun behoud of heropleving te garanderen. Ze vermeldden wel dat de Europese Unie via het RML (Regional and Minority Languages) de verschillende minderheidstalen in Europa probeert te ondersteunen, zo kreeg de DG in België 50 000 euro (Grin et.al, 2002). Maar om sterk te staan, moeten sprekers van een minderheidstaal de mogelijkheid krijgen om hun taal toe te passen in alle domeinen van de samenleving, vooral in administratie en onderwijs (Darquennes, 2013).

In het SMiLE-rapport is ook het Euromosaic-rapport opgenomen dat de linguïstische sterkte van de minderheidstalen weergeeft. De Duitstalige Gemeenschap staat volgens dat rapport op de derde plaats qua linguïstische sterkte (Grin et.al, 2002). Verder toonde het rapport aan dat Duitse minderheidsgroepen in grensgebieden sterk staan wanneer ze contact hebben met grote Duitstalige media (Grin et.al, 2002). Inwoners van de DG volgen ook eerder de Duitse media dan de Belgische (Born & Dickgießer, 1989).

Het Duits wordt dus als minderheidstaal beschermd in België, maar zoals reeds vermeld, is er geen causale relatie tussen officiële erkenning van een taal en de sterkte van die taal omdat taalwetten bijvoorbeeld geschonden of niet nageleefd kunnen worden (Blackwood & Tufi, 2012; Schelstraete, 2014). Darquennes (2013) benadrukt toch dat taalwetgeving positief bijdraagt aan het behoud of de heropleving van een minderheidstaal. In België is er echter een kloof tussen een theoretisch sterk taalbeleid en de praktische realiteit: het Duits wordt er namelijk wel sterk beschermd, maar in de praktijk is de taalwetgeving niet altijd uitvoerbaar (Vanden Boer, 2011). Vanden Boer (2011) haalt een voorbeeld aan van ambtenaren die over onvoldoende Duitse kennis beschikken. In het algemeen is de kennis van het Duits in België ook eerder laag, de Franstaligen scoren daarin lager dan de Nederlandstaligen (Vanden Boer, 2009; 2011).

Binnen de DG is de status van het Duits hoog omdat de taal in veel domeinen gebruikt wordt, maar moet ze rivaliseren met het Frans (Born & Dickgießer, 1989). Deze laatste taal wordt al vroeg en intensief aangeleerd op school, waarbij er ook andere vakken in het Frans gegeven worden (Born & Dickgießer, 1989). Buiten de DG, maar binnen België heeft het Duits daarentegen een lager prestige (Vanden Boer, 2011). De taal wordt namelijk gepercipieerd als moeilijk om te leren (Darquennes & Nelde, 2006). Het Duits is nochtans zeer belangrijk voor België op zowel economisch, cultureel als wetenschappelijk vlak, een kwart van de Belgische export is bijvoorbeeld naar Duitstalige landen (Vanden Boer, 2009). Om die reden oppert Vanden Boer (2011) dat er extra moet geïnvesteerd worden in het Duitse taalonderwijs. Zij vreest dat er anders groeiende taalconflicten zullen komen (Vanden Boer, 2011).

Er is kortom onenigheid over de status van het Duits in België. Als beschermde minderheidstaal in België geniet ze een hoge status, vooral binnen de Duitstalige Gemeenschap. Ze heeft echter concurrentie van het Frans. Deel 2.3.4 gaat dieper in op deze taalsituatie.

2.3.4 Taalsituatie in de Duitstalige Gemeenschap

In de DG heerst er officieel geen institutionele meertaligheid, omdat er een homogeen Duits taalbeleid gevoerd wordt (Mathiak, 1993; Kern, 1996; Nelde & Darquennes, 2002; Vanden Boer, 2011). Op individueel vlak is er echter wel sprake van meertaligheid bij de inwoners van de DG. Deze meertaligheid wordt in de sociolinguïstische literatuur ook wel diglossie of triglossie genoemd (Verdoodt, 1979; Lüdi, 1996).

De term diglossie werd geïntroduceerd door Ferguson (1959, geciteerd door Lüdi, 1996) om functionele verschillen tussen taalvarianten weer te geven en is geëvolueerd naar verschillen tussen talen (Lüdi, 1996). Het fenomeen treedt vooral op als de talen verschillende statussen hebben (Lüdi, 1996). Bij de inwoners van de DG blijkt hun triglossie in het feit dat ze afhankelijk van de context hun lokaal dialect, dan wel het Duits of het Frans zullen aanwenden (Verdoodt, 1979; Kern, 1996).

In de DG wordt er officieel de Duitse standaardtaal gesproken, ook Hochdeutsch genoemd, maar voor mondelinge, informele communicatie grijpt de bevolking terug op het lokale dialect, het Platduits (Born & Dickgießer, 1989; Darquennes & Nelde, 2002; Riehl, 2007). Uit een onderzoek van Forsa (2014) bleek dat 59% van de inwoners van de DG het Platduits spreekt en verstaat. Er zijn wel dialectverschillen op te merken tussen het noorden en het zuiden, waarbij de Hoge Venen als dialectgrens optreden (Nelde & Darquennes, 2002; Verhiest, 2015b).

In het Eupener Land heerst er een taalvariant die gebaseerd is op het Nieder/West-Fränkisch-Limburgische dialect, terwijl er in het St. Vith Land een variant leeft die zijn oorsprong vindt in het Moselfränkische dialect (Born & Dickgießer, 1989; Dewulf, 2009). In beide streken is het dialectgebruik sterk aanwezig, maar in het zuiden het sterkste (Forsa, 2014; Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes, 2006). Uit het onderzoek van Forsa (2014) bleek dat 81% in het zuiden Platduits spreekt en verstaat, tegenover 44% in het noorden. De verschillen in dialect kunnen historisch verklaard worden omdat deze gebieden onder verschillende vorstendommen vielen (Wenselaer, 2008). Zo vielen de gebieden in het noorden tot 1794 grotendeels onder het Hertogdom Limburg, terwijl het zuiden bij het Hertogdom Luxemburg hoorde (Dewulf, 2009).

Naast het Duits en het lokale dialect is het Frans ook zeer aanwezig in de DG. Omdat er in België geen taaltellingen meer zijn (Janssens, 2015), is de verhouding tussen Duitstaligen en Franstaligen in de DG onbekend (Verhiest, 2015b). Het eerder vermelde onderzoek van Forsa (2014) kan wel een schatting geven. Van alle bevroegden gaf 92% aan het Duits als moedertaal te hebben, tegenover 5% het Frans en telkens 1% het Nederlands en het Platduits.

Kennis van het Duits volstaat dus voor een groot deel van het dagelijks leven (Verdoodt, 1979; Born & Dickgießer, 1989; Verhiest, 2015b). Studenten die hogere studies willen volgen, moeten die echter aan Franstalige universiteiten volgen (Darte, Mertens & Meyer, 2009). En ook bij de latere zoektocht naar werk, ‘migreren’ de hogeropgeleiden vaak naar Wallonië of Brussel (Verdoodt, 1979). Om die reden is kennis van het Frans zo belangrijk en zullen ouders hun kinderen ook motiveren om de taal goed te leren (Verdoodt, 1979).

Dat resulteert in het feit dat Duitstalige Belgen diglossisch of triglossisch zijn, omdat ze minstens twee of drie talen spreken (Born & Dickgießer, 1989; Nelde & Darquennes, 2002). Zowel Verdoodt (1979) als Vogl en Hüning (2010) menen dat de inwoners van de DG de enige inwoners van België zijn die twee of drie talen moeten leren. Omdat ze een linguïstische minderheid vormen die dichtbij het Franstalige gedeelte ligt, zullen ze snel overschakelen naar het Frans (Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes & Nelde, 2006; Riehl, 2007; Vanden Boer, 2009).

Deze functionele meertaligheid kan enkele gevolgen hebben. Ten eerste kunnen er conflicten voortkomen uit het feit dat het Duits wel sterk staat in het private leven, maar minder in het openbare (Verdoodt, 1979). Om die reden zullen Franstaligen niet overschakelen naar het Duits als ze in de DG zijn, wat frustratie kan oproepen en mogelijk mee een wij-zij-denken creëert (Van Mensel & Darquennes, 2012). Dat resulteert in een asymmetrische meertaligheid, waarbij het Duits een minderheidspositie inneemt (Vanden Boer, 2011; Verhiest, 2015a). Daarnaast kan er code-switching optreden, daarbij worden er verschillende talen in verschillende domeinen gebruikt. De taalkeuze hangt dan af van situationele en contextuele factoren (Nelde & Darquennes, 2002).

Bovendien kunnen de twee talen ook afwisselend gebruikt worden in een conversatie (Custred, 2011). Wanneer het lenen van linguïstische elementen uit de andere taal zeer intensief wordt toegepast, verandert code-switching in interferentie of transferentie (Custred, 2011). Daarbij worden er volledige taalpatronen uit verschillen talen overgenomen (Custred, 2011). In het verste stadium kan een nieuwe hybride spreekvorm ontstaan. Volgens Born & Dickgießer (1989) komt deze vorm van taalmixing frequent voor in de DG. Zij geven enkele voorbeelden waarbij het Frans een invloed heeft op het Duits omdat Frans de taal van de administratie is, zoals Garagist, Pistolet en Camion (let op het gebruik van de hoofdletter voor substantieven, net als in het Duits) (Born & Dickgießer, 1989; Kern, 1996).

De inwoners van de DG lijken deze taalmix te hebben opgenomen in hun persoonlijkheid. Een voorbeeld is terug te vinden bij de band ‘Hallo Kosmos’ waarbij de liedjes bestaan uit een mix van het Duits en het Frans. Bassist Daniel Offerman vertelt dat er binnen zijn generatie een bewustzijnsverandering is. Vroeger waren de inwoners van de DG eerder naar Duitsland gericht, terwijl ze zich nu integraal deel van België voelen, zo zegt hij. (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation, s.d. p.3)

De taalmix wordt ook weerspiegeld in de identiteit van de DG. De gastronomie wordt bijvoorbeeld bestempeld als: „so gut wie in Frankreich, doch mit deutschen Portionen“. (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation, s.d, p.10). En de inwoners worden beschreven als “levend op de grens van twee culturen, dynamisch, gemotiveerd, zeer flexibel en over het algemeen hoog geschoold“ (Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation, s.d). “De rest van België kan dus heel wat van hen leren”, zoals Wenselaer (2008, p.11) meent, “ze spreken de drie landstalen en laten zich niet opsluiten in één identiteit”.

Kortom zijn de inwoners van de DG triglossisch, ze beheersen namelijk zowel het Duits, het Platduits, als het Frans. Door de sterke aanwezigheid van het Frans, ontstaat er een taalmix, waarbij Franse woorden in het lokale dialect binnensijpelen. Zoals het Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft aangeeft, komt die taalmix ook terug in hun identiteit. Deze verschillende identiteiten worden in het volgende deel (2.3.5) toegelicht.

2.3.5 Identiteit inwoners van de Duitstalige Gemeenschap

De inwoners van de DG hebben verschillende, polycentrische identiteiten of multiple identities (Heller, 2000; Curtin, 2009; Janssens, 2015). In dit deel worden deze identiteiten besproken van de inwoners van de DG, zowel de toegeschreven identiteit als de Selbstdarstellung, het beeld dat ze van zichzelf hebben, komen aan bod.

Door de federalisering en staats hervormingen van België staat de nationale identiteit, naast de lokale, regionale identiteit (Lecours, 2001; Heller, 2003). De inwoners van de DG zien beide als deel van hun identiteit, zoals Joseh Maraite, oud-minister-president van de DG zegt: “Mijn familienaam is Belg, mijn voornaam Duitstalig” (Wenselaer, 2008, p. 173).

Uit het onderzoek van Forsa (2014) bleek dat 31% Oost-belgië als zijn thuis aanziet, terwijl 18% de DG noemde, 17% het Eupener Land (noorden) en 20% de Eifel (zuiden). België werd door 9% van de Belgen als hun thuis aangegeven (Forsa, 2014). Eerst wordt de Belgische identiteit besproken en vervolgens de regionale.

De Belgische identiteit heeft enkele veranderingen doorstaan. Bij de oprichting van België was de linguïstische identiteit gelijk aan de sociale identiteit (Lecours, 2001; Janssens, 2015). In de grondwet stond namelijk dat het taalgebruik vrij was, maar dat uitte zich vooral in een verfransing van België (Darquennes, 2006; Janssens, 2015). Door het vastleggen van de taalgrenzen in de jaren zestig kwam daar echter verandering in en werd de linguïstische identiteit, een regionale identiteit (Lecours, 2001; Janssens, 2015). Dat zorgde voor de opsplitsing van de Belgische identiteit (Lecours, 2001). Vanaf 1970 moesten de inwoners van de DG dus op zoek naar hun eigen regionale identiteit (Darquennes, 2006). Volgens Cartrite (2002) wordt door de decentralisatie van de Belgische staat, de Belgische identiteit zelfs irrelevant. Maar hij ziet de toekomst niet volledig zwart, zo gelooft hij dat de inwoners van België toch de Belgische identiteit kunnen promoten als ze zich inzetten tegen de regionalisering (Cartrite, 2002). Volgens Vanden Boer (2011) is die Belgische identiteit het grootste bij de oudere inwoners van de DG, die ook koningstrouwer zijn.

Een Belgische identiteit kan volgens Vanden Boer (2009; 2011) omschreven worden door drie parameters, namelijk loyaliteit, patriottisme en talenkennis. Hoe lager deze parameters zijn, hoe meer de Belgische identiteit zal moeten plaatsmaken voor een regionale identiteit. Haar onderzoek (enquête bij 1000 inwoners van de DG en niet-inwoners van de DG) toonde aan dat de regionale identiteit in de DG vooral aanwezig is bij mensen met een lager onderwijsniveau en een lagere kennis van het Frans (Vanden Boer, 2009).

Riehl (2007) en Dewulf (2009) stellen dat de inwoners van de DG door hun sterk dialectgebruik in het algemeen een sterke lokale identiteit hebben. Dewulf (2009, p.75) plaatst deze eentalige lokale identiteit tegenover het meertalige België:

“This unusual construction that is sometimes ironically referred to as "the Belgian Labyrinth," made it possible for the German-speaking community to become part of a multilingual nation that paradoxically does not identify itself primarily with its multilingual Belgian identity, but rather with the respective local, monolingual identity.” (Dewulf, 2009, p.75)

Het is dus niet eenvoudig om de precieze identiteit van de inwoners van de DG te bepalen. Zij zijn zelf ook nog voortdurend op zoek naar hun identiteit (Wenselaer, 2008). Deze zoektocht wordt sterk beïnvloed door hun geschiedenis (Lecours, 2001; Wenselaer, 2008).

Ten eerste wordt er vaak naar de inwoners van de DG verwezen als ‘de laatste Belgen’ (Brüll, 2009; Wenselaer, 2008). Hun gebied is namelijk als laatste bij België gevoegd. Maar ook de Tweede Wereldoorlog heeft bijgedragen aan de constructie van hun identiteit. Tijdens de annexatie door Duitsland in de Tweede Wereldoorlog kregen de inwoners van de DG namelijk de Duitse nationaliteit toegewezen, naast hun Belgische (Wenselaer, 2008). Ze kregen een speciaal statuut ‘Deutsche auf Widerruf’ en de gezonde mannen werden, zoals reeds vermeld, in dienst genomen bij de Wehrmacht (het Duitse leger) als dwangsoldaat (Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008; Brüll, 2009). De Duitse soldaten waren hier niet mee gemoeid en maakten hen uit als ‘zakduitsers’ (Wenselaer, 2008). Eenmaal terug in België werden ze dan weer uitgemaakt als deserteurs, zelfs al zijn er weinig verschillen op te merken met het aantal deserteurs in de Franstalige Gemeenschap (Brüll, 2009).

Kort na de oorlog liep de jeugd nog rond met de kledij van de Hitlerjugend, maar door de denazificatie kwam daar echter snel een einde aan (Wenselaer, 2008). Als gevolg werden de inwoners van de DG na de oorlog ‘heimatlos’ (zonder vaderland) en voelden ze zich noch Belg, noch Duitser (Vanden Boer, 2011). Door de harde assimilatiepolitiek deden ze zoveel mogelijk hun best om identificatie met de Duitsers te vermijden (Dewulf, 2007). Het trauma van de oorlog hing “als een mistgordijn over die periode” (Wenselaer, 2008, p. 126). De bevolking koos ervoor om de geschiedenis te vergeten, toerisme hieromtrent is bijvoorbeeld niet uitgebouwd (Wenselaer, 2008; Van Reybrouck, 2016).

De historische dimensie van hun identiteit is ook terug te vinden in hun naamkeuze. Eerst noemde de DG namelijk de ‘Duitse Cultuurgemeenschap’ (Nelde & Darquennes, 2002). Vanaf 1980 kozen ze echter resoluut voor de ‘Duitstalige Gemeenschap’ en niet voor de ‘Duitse Gemeenschap’ om de link met Duitsland te vervagen (Nelde & Darquennes, 2002; Dewulf, 2007; Wenselaer, 2008).

Verder krijgt de Duitstalige identiteit ook soms een negatieve connotatie. Lecours (2001) noemt de identiteit van de Duitstalige Gemeenschap bijvoorbeeld embryonaal, of onontwikkeld. Zöllner (2012) verwijst ook naar de geschiedenis door inwoners van de DG ‘offers’ te noemen, omdat ze verwickeld waren in het machtsspel van de grootmachten. Hij bekritiseert echter deze naam omdat het de inwoners reduceert tot een “Spielball der Weltpolitik”. De DG geeft zelf echter een positieve connotatie aan haar bewogen geschiedenis. Het gebied was inderdaad een speelbal van wereldmachten omdat ze centraal ligt in Europa en vaak van grootmacht veranderde, maar ze vormt een verbinding met andere staten (Wenselaer, 2008; Zöllner, 2012).

Deze verbindingsrol spelen de inwoners van de DG positief uit in hun ‘Selbstdarstellung’, presentatie van zichzelf, door zich te presenteren als grensgebied tussen de Germaanse en de Romaanse cultuur; als kerngebied in Europa zijn de inwoners deels verwant met Duitsland, maar niet Duits; Belgisch, maar ook Europeaan (Zöllner, 2012; Ministerium der deutschsprachige Gemeinschaft, s.d.):

"Die Einwohner der Deutschsprachigen Gemeinschaft verstehen sich als Menschen in einem europäischen Kerngebiet. Sie pflegen einen unbekümmerten Zugang zu vier verschiedenen Ländern: Belgien natürlich, aber auch Deutschland, die Niederlande und Luxemburg. Sie identifizieren sich über die deutsche Sprache, zum Teil mit der deutschen Kultur und bestimmt mit dem rheinischen Brauchtum. Die DG liegt im Osten Belgiens - am Schnittpunkt der germanischen und der romanischen Kultur. Offenheit, Mehrsprachigkeit und internationaler Austausch sind in der Gesellschaft fest verankert. Die Ostbelgier profitieren von Einflüssen aus Deutschland und den Niederlanden ebenso wie von Einflüssen aus Flandern, der Wallonie und Luxemburg. Man sagt auch, die Deutschsprachigen „arbeiten preußisch und leben französisch“." (Kulturelle Identität, geraadpleegd via http://www.dg.be/desktopdefault.aspx/tabid-2806/5350_read-34679/)

Eigen vertaling: De inwoners van de DG zien zichzelf als mensen in een Europees kerngebied. Ze houden een onbekommerde toegang tot vier verschillende landen in stand: België, natuurlijk, maar ook Duitsland, Nederland en Luxemburg. Ze identificeren zich met de Duitse taal, gedeeltelijk met de Duitse cultuur en zeker met de gebruiken en gewoonten van de gebieden aan de Rijn. De DG ligt in het oosten van België – als grensgebied tussen de Germaanse en Romaanse cultuur. Openheid, meertaligheid en internationale uitwisseling zijn in de maatschappij verankerd.

De Oostbelgen profiteren zowel van de invloeden uit Duitsland en Nederland, als van de invloeden uit Vlaanderen, Wallonië en Luxemburg. Men zegt ook: de Duitstaligen “werken op zijn Pruisisch en leven op zijn Frans”.

Darquennes (2006) meent dat de inwoners van de DG een evenwicht zoeken tussen een Belgische identiteit en de invloeden van de Duitse en Franse identiteit. Daarnaast groeit de Europese identiteit ook aan belangstelling binnen de DG (Cartrite, 2002; Zöllner, 2012). Dat bewijst het succes van de Euregio Maas-Rijn (cf. status Duits). Volgens Wenselaer (2008) raakten de inwoners van de DG door dit samenwerkingsverband verlost van hun angst om met Duitsland geïdentificeerd te worden. Nu iedereen Europeaan is, krijgen ze een nieuwe identiteit (Wenselaer, 2008).

De psychologische grens met Duitsland blijft echter bestaan (Nelde & Darquennes, 2002). In de Duitstalige Gemeenschap komt dit tot uiting in het feit dat Duitsers de grens naar België moeilijker zullen oversteken om er te werken, ook al delen ze met de DG dezelfde taal (Nelde & Darquennes, 2002). Ook tussen de Duitstalige Gemeenschap en de andere gemeenschappen in België heerst er volgens Muth (2014) een culturele of sociale grens. Deze psychologische grenzen beïnvloeden vervolgens het identiteitsbeeld van de inwoners van de DG (Nelde, 1988; Nelde & Darquennes, 2002).

De nationale identiteit, leeft dus samen met de regionale en de Europese. Naast het territoriale aspect geven ook taal, cultuur en geschiedenis de identiteit van een volk vorm (Wenselaer, 2008; Quadflieg, 2016). Al deze identiteiten kunnen in verschillende contexten relevant zijn, zonder dat ze conflicten veroorzaken (Cartrite, 2002). Binnen België en vooral binnen de Duitstalige Gemeenschap is erkenning en aanvaarding van diversiteit belangrijk: “Interestingly, a recognition and acceptance of Belgium as multilingualistic may perhaps be most salient among the German community” (Cartrite, 2002, p.68). Ook Van Reybrouck (2016) stelt dat “Duitstalige Belgen het beste bewijs dat je in een land met diversiteit kunt leven” (De Standaard, 11 maart 2016).

Samengevat blijft de regionale identiteit belangrijk voor de inwoners van de DG, bijna de helft noemt namelijk Oost-België of de DG als zijn thuis, tegenover 9% België. De geschiedenis heeft ook een belangrijke rol gespeeld in de constructie van hun identiteit, deze werd echter lang collectief verzwegen. Volgens Quadflieg (2016) wordt dat zwijgen nu eindelijk verbroken en vormt de collectieve geschiedenis, samen met de taal en cultuur, een belangrijke bouwsteen van de identiteit van de inwoners van de DG. De toekomst voor de inwoners ligt volgens hem in die meertaligheid:

„Die Zukunft der Deutschsprachigen Gemeinschaft liegt in einer Zweisprachigkeit ihrer Bewohner, ergänzt um Fremdsprachenkompetenzen in der dritten Landessprache und in Englisch. Nur so kann die DG die Gatkeeper-Funktion, die ihr durch die geographische Lage als Grenzregion naturgemäß zukommt, zum ihrem eigenen Vorteil, sei es als Wirtschaftsstandort, sei es als Lebens- und Urlaubsregion nutzen.“ (Quadflieg, 2016, p.7)

Ook hun meertaligheid is opgenomen in hun identiteit. Deze meertaligheid kan echter voor taalconflicten zorgen, waarbij het Duits als minderheidstaal optreedt. Deze masterthesis heeft gebruik gemaakt van het taallandschap als indicator van aanwezige taalconflicten binnen taalgemeenschappen (Landry & Bourhis, 1997; Backhaus, 2006; Gorter, 2006; Trumper-Hecht, 2009; Blackwood, 2011; Pietikäinen, et al., 2011; Blommaert, 2013). Onderzoek naar het taallandschap in Duitstalige grensgebieden, beperkt zich volgens Verhiest (2015b) momenteel tot de Duitstalige Gemeenschap in België (Van Mensel & Darquennes, 2012) en Zuid-Tirol in Italië (Dal Negro, 2009). In hoeverre de inwoners van de DG hun meertaligheid ook in hun taallandschap erkennen en aanvaarden, zal onderzoek moeten uitwijzen. Deze masterthesis zet de eerste stappen door de reactie van de inwoners van DG op de talen in hun taallandschap te onderzoeken. België is volgens Volg en Hüning (2010) een voorbeeldland om taalconflicten op te lossen omdat zij linguïstische rechten aan alle taalgemeenschappen geeft. Deze stelling kan echter becommentarieerd worden, zoals zal blijken uit de volgende hoofdstukken. Hoofdstuk 3 bespreekt het onderzoeksdoel en de onderzoeksaanpak van deze masterthesis.

3 Onderzoeksdoel en -aanpak: kwalitatief & landelijk

Op basis van de literatuur werd er onderzocht wat de talige voorkeuren en de taalattitudes van de inwoners van de DG zijn, het doel van deze masterthesis. Het noorden van de DG werd vergeleken met het zuiden. Er werd vertrokken van de hypothese dat het noorden van de Duitstalige Gemeenschap meer georiënteerd is naar het Frans dan het zuiden (Riehl, 2007; Verhiest, 2015b). Een mogelijke verklaring is dat er in het zuiden minder contact is met Franstaligen omdat deze regio meer geïsoleerd is (Riehl, 2007).

De onderzoeksvragen zijn gebaseerd op Aiestaran, Cenoz en Gorter (2010, Trumper-Hecht (2010) en Kotze en du Plessis (2010) en aangepast aan deze context. De volgende onderzoeksvragen werden behandeld in deze thesis:

- Hoe wordt het taallandschap van de Duitstalige Gemeenschap in België waargenomen door haar inwoners?
 - Hoe reageren de inwoners van de DG in België op de tekens in het taallandschap?
 - Is er een verschil op te merken tussen de reacties van de inwoners in het noorden en het zuiden van de DG?
- Wat zijn de talige voorkeuren van de inwoners van de DG betreffende de twee officiële talen, het Duits en het Frans?
- Wat zijn de attitudes van de inwoners van de DG tegenover de aanwezigheid van de twee talen in het taallandschap?

Om een antwoord te vinden op deze onderzoeksvragen werd een kwalitatief onderzoek gehouden (3.2) in enkele dorpen van de DG. De motivatie voor de keuze van deze onderzoeksdorpen volgt in deel 3.1. Het noorden (Kelmis) wordt vergeleken met het zuiden (Büllingen en Bütgenbach). Aan de hand van een halfgestructureerd interview (3.3) werden de inwoners van de onderzoeksdorpen gevraagd om te reageren op de aanwezige talen in de openbare ruimte, om op die manier een inzicht te krijgen in hun talige voorkeuren en taalattitudes. Voorafgaand aan deze interviews werd er een verkennend interview gehouden bij enkele inwoners van de onderzoeksdorpen. Deel 3.4 bespreekt ten slotte deze resultaten.

3.1 Motivatie onderzoeksdorpen

Onderzoek naar tekens in de openbare ruimte concentreert zich vaak op de stedelijke ruimte (Kotze & du Plessis, 2010), door Gorter (2013) ook multilingual cityscape genoemd. Ook onderzoeken naar het taallandschap van de DG hebben zich vooral op steden geconcentreerd waarbij er winkelstraten onderzocht werden. De meeste onderzoekers nemen Eupen als onderzoeksobject, omdat het de grootste stad van de Duitstalige Gemeenschap is. Eupen ligt in het noorden, deze stad wordt in onderzoek vaak vergeleken met een zuidelijkere stad. Van Mensel en Darquennes (2012) onderzochten Eupen en Malmédy. Verhiest (2015a) koos Eupen en St. Vith als onderzoekssteden. Uit hun onderzoeken bleek dat het Duits een dominante positie heeft tegenover het Frans, die een lagere status heeft. Duitse eentalige tekens komen het meeste voor, gevolgd door tweetalig Duits-Franse tekens. In St. Vith (zuiden) zijn er meer eentalige borden dan in Eupen (noorden), het noorden is dus eerder Frans-georiënteerd of tweetalig en het zuiden eerder Duits-georiënteerd (Verhiest, 2015a; Riehl, 2007). Volgens Riehl (2007) ligt, zoals vermeld, de verklaring in het feit dat St. Vith sterk geografisch geïsoleerd is doordat ze minder contact hebben met Franstaligen.

Wanneer Malmédy, in de Franstalige Gemeenschap wordt vergeleken met Eupen, in de Duitstalige Gemeenschap, blijkt dat er meer Frans aanwezig is in Eupen, dan Duits in Malmédy. Dat sluit aan bij de stelling dat inwoners van de DG vaker overschakelen naar het Frans (Vanden Boer, 2009; Riehl, 2007; Darquennes & Nelde, 2006). Ook Van Mensel en Darquennes (2012) sluiten zich daarbij aan: uit hun interview met winkeleigenaars bleek dat deze bereid zijn om Frans te spreken voor commerciële doeleinden. De eentalige Duitstalige Gemeenschap is dus een mythe (Van Mensel & Darquennes, 2012).

Deze masterthesis tracht het onderzoeksobject van het stedelijk taallandschap te verplaatsen naar het landelijk. Auteurs zoals Kotze en du Plessis (2010), Blackwood (2011), Du Plessis (2011; 2012), Salo (2012), Pietikäinen, et al. (2010; 2011) en Rasinger (2014) hebben reeds onderzoek verricht in de landelijke ruimte. Ze verschuiven hun onderzoeksobject van het centrum naar de periferie (Pietikäinen, et al., 2011). In deze dunbevolkte gebieden zijn de tekens schaarser aanwezig (Blackwood, 2011; Pietikäinen, et al., 2011; Rasinger, 2014). Naar het landelijk taallandschap is er minder onderzoek gedaan, wat het net interessant maakt (Salo, 2012). Volgens Du Plessis (2011) is er nood aan meer onderzoek naar dit soort taallandschap, het werd ook de focus van deze thesis. Het landelijk taallandschap van Kelmis, Büllingen en Bütgenbach werd onderzocht.

De keuze voor Kelmis als gemeente in het noorden is vooral gebaseerd op de interessante geschiedenis, waarover hieronder meer uitleg. De gemeente telt 10 869 inwoners (DGStat, 2014). Om een goede vergelijkingsbasis in het zuiden te vinden, is geopteerd om Bütgenbach (5625 inwoners) en Büllingen (5521 inwoners) samen te nemen (DGStat,2014).

3.1.1 Kelmis

Kelmis wordt door Wenselaer (2010, p. 31) een “curiosum” genoemd. Dat het gebied iets speciaals is, bewijst zijn intrigerende geschiedenis. Kelmis was namelijk van 1815 tot 1919 een staatloze bufferzone met de naam ‘Neutral-Moresnet’ (Zöllner, 2012). Dit gebied viel na het Congres van Wenen in 1815 niet onder Pruisen, maar kreeg een bijzonder statuut (Zöllner, 2012). Het werd een ‘Doppelverwaltung’ onder Pruisen en Nederland, ook wel condominium of tweeherenstaat genoemd, wat betekent dat beide landen macht kregen over het gebied (Wenselaer, 2008; Zöllner, 2012). Het huidige Kelmis was zeer geliefd omwille van zijn zinkgalerij (Wenselaer, 2008; Zöllner, 2012). Het zink vormde de basis voor messing, wat gebruikt werd om kanonkogels te maken (Wenselaer, 2008). In 1830, met de oprichting van België, kwam het onder de bevoegdheid van België en Pruisen (Zöllner, 2012).

De zinkmijn werd bestuurd door de Vieille Montagne, een bedrijf dat ook de hele maatschappij vormgaf (Wenselaer, 2008). De directeur was ook de burgemeester en bouwde een school, een ziekenhuis, winkels en een bank in het dorp. Later is het bedrijf gefuseerd met Union Minière, nu Umicore, een wereldspeler in materiaaltechnologie (www.unicore.be). Kelmis is naast het zink, ook een begeerd onderwerp voor historici en juristen dankzij zijn unieke juridische situatie (Wenselaer, 2008). Als enige plaats in de geschiedenis werd er namelijk nog teruggerepen op de code civil en code pénal van Napoléon, lang nadat andere landen hiervan afgestapt waren (Wenselaer, 2008).

Een “curiosum” was het zeker, vakbonden en stakingen waren er verboden volgens de oude wet Le Chapelier, de bevolking had er geen stemrecht en de oude Franse Frank was het enige wettige betaalmiddel (Wenselaer, 2008). Daarnaast mocht er vrij alcohol gestookt worden, waardoor er veel over de grens gesmokkeld werd (Wenselaer, 2008). Grensland Duitsland noemde het een “smet op onze moderne beschaving” (Wenselaer, 2008, p.73).

Met het uitbreken van de oorlog in 1914, eiste Duitsland het gebied op (Wenselaer, 2008). Na de Eerste Wereldoorlog, bepaalde het verdrag van Versailles dat Neutral-Moresnet tot België behoorde (Zöllner, 2012). België gaf het gebied de naam van haar natuurlijke bron, het zink wordt namelijk ook wel kalamijn genoemd, of in het Frans la Calamine (Wenselaer, 2008; Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft, 2014).

Het symbool van de gemeente herdenkt haar geschiedenis: een hamer, ijzer en drie sterren schitteren nog steeds op het wapenschild, zoals te zien is op figuur 5 (Wenselaer, 2008). De toeristen komen echter niet voor de geschiedenis, maar vooral voor de nabijheid van het drielandenpunt (Wenselaer, 2008). Daarnaast is ook het zinkviooltje (zie figuur 6) een herinnering aan de mijn, deze plant groeit enkel op zinkrijke gronden en komt bijna nergens anders ter wereld voor, de *Viola Calaminaria* (Van Reybrouck, 2016).

Figuur 5 Wapenschild Kelmis (Geraadpleegd via: <http://www.kelmis.be/>) *Figuur 6 Viola Calaminaria*

Ten slotte haalde dit eerder onbekende dorp het nieuws, naar aanleiding van de Boekenweek van 12 tot en met 20 maart 2016. David Van Reybrouck heeft Kelmis namelijk als onderwerp van zijn nieuwe essay *Zink* gekozen (Jacobs, 2016). *Zink* verwijst naar de zinkmijn die zich vroeger in Kelmis bevond. Zijn boek beschrijft het leven van Emil. De bewogen geschiedenis van dit personage is typerend voor de inwoners van de DG:

“[Emil], de man wiens identiteit zo vaak als een klompje zinkerts is gesmolten en omgesmolten dat er een gelaten onthechting is ontstaan.... Zonder ooit in zijn leven te verhuizen is hij Neutraal geweest, rijksingezetene van het Duitse keizerrijk, inwoner van het koninkrijk België en staatsburger binnen het Derde Rijk. Voor hij wederom Belg zal worden, zijn vijfde nationaliteitswissel, wordt hij afgevoerd als Duits krijgsgevangene. Hij heeft geen grenzen overgestoken, de grenzen zijn hem overgestoken.” (Van Reybrouck, 2016, p. 54-56).

3.1.2 Büllingen en Bütgenbach

Kelmis wordt vergeleken met twee gemeentes in het zuiden, namelijk Büllingen en Bütgenbach. Hoewel de DG een klein gebied vormt, zijn er toch zowel op taalkundig, geschiedkundig, rechterlijk, cultureel als op economisch vlak grote verschillen op te merken tussen het noorden en het zuiden (Born & Dickgießer (1989, Mathiak, 1993; Kern, 1996). Zo zou het noorden van de DG eerder naar Aachen gericht zijn, dus naar Duitsland en het zuiden naar Luxemburg (Born & Dickgießer, 1989). Ook cultureel is er geen sprake van homogeniteit in de DG, de gebieden lezen bijvoorbeeld verschillende dagbladen en kijken naar andere media (Born & Dickgießer, 1989). Er wordt dus, zoals reeds vermeld, als hypothese gesteld dat het noorden meer naar het Frans georiënteerd zal zijn dan het zuiden (Riehl, 2007; Verhiest, 2015b). Om de hypothese te toetsen werd er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd, waarover deel 3.2 meer uitleg geeft.

3.2 Kwalitatief onderzoek

Onderzoek naar taallandschap gebeurt vaak kwantitatief, waarbij er foto's van tekens op een bepaalde plaats genomen en geteld worden (Gorter, 2006). De aanwezigheid van de verschillende talen wordt onderzocht door vragen te stellen als: 'hoeveel talen worden er gebruikt in plaats X?' (Blommaert, 2013, p.42). Het voordeel van grootschalige kwantitatieve analyses is dat er taalpatronen vastgesteld kunnen worden (Muth, 2011).

Blommaert (2013) stelt daarentegen dat deze methode enkel een oppervlakkig beeld van meertaligheid weergeeft. Meer en meer auteurs verschuiven om die reden van een puur beschrijvende, kwantitatieve weergave van het taallandschap, naar een eerder non-representatieve, kwalitatieve weergave (Kotze & du Plessis, 2010; Pietikäinen, et al., 2011; Muth, 2011; Stroud & Jegels, 2014; Rasinger, 2014; Verhiest, 2015a).

Bij de kwalitatieve benadering wordt er met een kleinere dataset gewerkt waarbij de focus ligt op de dynamische interactie tussen talen (Zabrodszkaja & Milani, 2014; Stroud & Jegels, 2014). Het doel is niet om een representatief beeld te geven, maar om de veelheid en heterogeniteit weer te geven in het taallandschap (Rasinger, 2014). De wederzijdse beïnvloeding van het taallandschap op menselijke interacties wordt onderzocht, alsook de verschillende en complexe manieren waarop de tekens worden waargenomen (Pietikäinen et al., 2011; Stroud & Jegels, 2014; Zabrodszkaja & Milani, 2014; Rasinger, 2014).

In dit onderzoek ligt de focus op hoe tekens gelezen worden in de openbare ruimte, de nadruk ligt dus op de potentiële lezer van de tekens (Zabrodszkaja, 2014; Verhiest, 2015a; Barni & Bagna, 2015). Deze lezergerichte aanpak komt nog niet veel voor in onderzoek naar taallandschap en vormt een interessant uitgangspunt (Huebner, 2009; Verhiest, 2015a). Zoals Garvin (2010, p.253-534) stelt: “Not enough is known about the ways individuals interact with the LL or its role in the negotiation of thought, feelings, actions and identity formations”.

Reacties op tekens kunnen dus interessante aanwijzingen geven voor onderzoek naar meertaligheid (Shohamy en Ben-Rafael, 2015). Dit onderzoek analyseerde die reacties van de inwoners van de Duitstalige Gemeenschap in België op hun taallandschap. Het onderzoek gebeurde aan de hand van een halfgestructureerd interview, waarover het volgende deel (3.3) meer specificaties geeft.

3.3 Halfgestructureerd interview

Volgens Hippler en Schwarz (1996, p.729) zijn interviews de “koningsmethode” voor enquête-onderzoek en laten die zich niet door andere methodes vervangen: “Der ‘Königsweg’ der Umfrageforschung, lässt sich in vielen Fällen nicht durch andere Methoden ersetzen”. Een interview is het centrale verbindingsstuk tussen theorie en analyse, zo stelt Porst (1996, p.737).

Om de reacties op tekens uit het taallandschap te onderzoeken, is gewerkt met een halfgestructureerd interview. Dat is een interviewmethode waarbij er open vragen gesteld worden en er doorgevraagd wordt, de volgorde van de vragen is vrij (Baarda & De Goede, 2007; Hippler, & Schwarz, 1996). Het is halfgestructureerd omdat de onderwerpen op voorhand vastliggen, in een topiclijst (zie bijlage 4) (Baarda & De Goede, 2007). Alle vragen die gebruikt zijn tijdens het interview zijn terug te vinden in bijlage 6 (Nederlands) en bijlage 7 (Duits).

De inwoners van de onderzoeksgebieden staan waarschijnlijk niet stil bij de gebruikte talen in hun taallandschap (Aiestaran, Cenoz & Gorter, 2010). Door hen uitdrukkelijk uit te nodigen om erop te letten, kwamen er taalverwachtingen naar boven, die al dan niet overeenkomen met de aanwezige talen (Kotze en du Plessis, 2010). Uit hun reacties op het taallandschap kunnen hun voorkeuren en attitudes met betrekking tot de verschillende talen afgeleid worden (Trumper-Hecht, 2010). Hoe iemand het taallandschap waarneemt, hangt namelijk af van zijn taalattitudes (Landry & Bourhis, 1997). Het taallandschap wordt hier gebruikt als stimulus tijdens het interview om de deelnemers te laten praten over hun talige voorkeuren en taalattitudes (Scollon & Scollon, 2003).

De onderzoeksvragen werden omgezet naar de interviewvragen en bijgeschaafd na het proefinterview, gehouden op dinsdag 15 december 2015 (zie bijlage 5). In de proefinterviews werd duidelijk dat er voor sommige vragen beter met antwoordcategorieën gewerkt zou worden. Ook Hippler en Schwarz (1996) stellen dat antwoordcategorieën de respondent helpen om te bepalen welke informatie relevant is voor de onderzoeker. Maar zij geven ook aan dat deze manier van werken de antwoorden kan beïnvloeden en sturen (Hippler & Schwarz, 1996). De antwoordcategorieën verkleinen namelijk de speelruimte voor een gepaste reactie en zorgen ervoor dat de vraag maar op één manier geïnterpreteerd kan worden (Porst, 1996). Ook is er een grote kans dat het recency effect optreedt, wat inhoudt dat de respondent het laatste antwoord zal kiezen (Porst, 1996). In dit onderzoek is ervoor gekozen om zonder antwoordcategorieën te werken.

De uiteindelijke interviewvragen zijn hieronder verzameld (zie ook bijlage 6). De Duitse vertaling is terug te vinden in bijlage 7.

1. Ik heb opgemerkt dat (bvb. Dit bord eentalig Frans is). Wat vindt u van dit bord/plakkaat/bewegwijzering/...?
2. Zou u andere talen gebruiken op dit bord/plakkaat/bewegwijzering/...?
 - a. Gaat uw voorkeur in het algemeen uit naar een eentalig of een meertalig teken? Of maakt het voor u geen verschil?
 - b. Waarom?
3. Er zijn mensen die hier op de wegwijzers de Franse benaming met graffiti doorstrepen, hoe staat u hiertegenover? (Foto tonen, zie bijlage 5 en 6)
4. Als ik zeg: “in de DG moeten alle tekens eentalig Duits zijn”, wat is dan uw reactie?

Enkele inwoners van de DG werden dus uitgenodigd om te reageren op een bord dat werd aangewezen door de interviewer. Milani (2014) benadrukt het gebruik van persoonlijk gekozen data om reflectie aan te sporen. De borden zijn zo gekozen dat ze bepaalde taalverhoudingen en spanningen weergeven. Het zijn een soort ‘snapshots’ van het taallandschap en dienen als illustratieve voorbeelden (Garvin, 2010; Taylor-Leech, 2012; Rasinger, 2014). Als definitie van een teken wordt Backhaus (2006) gevolgd, hij definieert een teken als: “any piece of text within a spatially definable frame” (Backhaus, 2006, p.66).

Om de betrouwbaarheid te verhogen is de dataregistratie-apparatuur vooraf gecontroleerd en heeft de interviewer vooraf haar eigen mening geëxpliciteerd (bijlage 6 ‘Eigen mening’) (Porst, 1996; Baarda & De Goede, 2007). Dit soort interviews kan echter vertekeningen opleveren (Hippler en Schwarz, 1996; Prost, 1996; Jones et al., 2011). Zo is het antwoord afhankelijk van de interviewer, de formulering, de vorige vraag (vraag-, volgorde- of contexteffect) en de verbaliseringscapaciteit van de ondervraagde. Interviews bieden wel het voordeel dat de ondervraagde kan spreken zoals hij het gewoon is, er ook non-verbale communicatie is en er de mogelijkheid is om extra uitleg te vragen (Hippler & Schwarz, 1996; Porst, 1996). Ten slotte is de interviewer een Nederlandstalige, Vlaamse studente waardoor ze als buitenstaander in de DG neutraler overkomt (Mettewie, Lamarre & Van Mensel, 2012).

Het interview werd afgenomen bij de inwoners van de onderzoeksdorpen Kelmis, Bütgenbach en Büllingen en duurde ongeveer vijf minuten. Via een gemakssteekproef (Baarda et al., 2014) werden er enkel toevallige passanten geïnterviewd en geen winkeliers (Aiestaran, Cenoz & Gorter, 2010). Aan deze voorbijgangers werd een bord getoond, vervolgens werd er gevraagd om te reageren op de aanwezige talen op dat bord. De resultaten van dit interview zijn niet representatief voor de hele bevolking van de DG en kunnen niet worden veralgemeend. Zoals Vanden Boer (2011) stelt, ervaart elke inwoner van België meertaligheid anders. De resultaten van het interview hebben betrekking op de individuele antwoorden, maar kunnen wel dienen als onderbouwing voor mogelijk toekomstig onderzoek (Huebner, 2009; Aiestaran, Cenoz & Gorter, 2010; Garvin, 2010; Trumper-Hecht, 2010).

Er werd getracht om ongeveer vijftien mensen in het noorden (Kelmis) en vijftien in het zuiden (Büllingen en Bütgenbach) te interviewen. In Kelmis werden er uiteindelijk zestien mensen geïnterviewd op 26 februari 2016. De interviews gebeurden anoniem waarbij enkel het geslacht en het geboortjaar genoteerd werd. Er werden tien vrouwen geïnterviewd met de volgende geboortejaren: 1941, 1950, 1951, 1953, 1954, 1966, 1972, 1979, 1983 en 1982. Daarnaast werden er zes mannen geïnterviewd met als geboortejaren: 1939, 1952, 1956, 1958, 1983 en 1991. Drie geïnterviewden waren Franstalig, de anderen Duitstalig. In Bütgenbach werden er vervolgens acht mensen geïnterviewd en zeven in Büllingen, op 7 april 2016. Daarvan zijn er in Bütgenbach zeven vrouwen met als geboortejaren: 1951, 1958, 1960, 1961, 1964, 1979 en 1996 en één man met als geboortjaar 1982. In Büllingen werden er drie vrouwen geïnterviewd uit de volgende geboortejaren: 1951, 1968, 1972 en vier mannen uit 1952, 1973, 1979 en 1980. Daarvan was er maar één geïnterviewde Franstalig.

Om een eerste beeld te krijgen van de taalsituatie in deze dorpen werd er op 11 oktober 2015 een verkennend interview afgenomen bij enkele inwoners van Kelmis, Bütgenbach en Büllingen. Het volgende deel (3.4) bespreekt de resultaten van dit interview.

3.4 Verkennend interview

Tijdens het verkennend interview werden er open vragen gesteld. Via doorvraagtechnieken werd er telkens dieper op het antwoord ingegaan. In totaal werden er acht mensen aangesproken, twee in Kelmis, drie in Bütgenbach en drie in Büllingen. Er werden de volgende vragen gesteld: welke talen worden er gesproken; wat is de verhouding tussen de aanwezige talen; heeft men beide talen nodig om er te leven; kan men overweg met enkel het Duits; spreekt men overwegend Duits of Frans; is het Frans ook nodig voor de dagelijkse communicatie, enz. De opnames van dit verkennend interview en een korte samenvatting ervan zijn terug te vinden op de bijgevoegde Cd-rom.

De resultaten van dit verkennend interview zijn niet representatief, zij dienen als uitgangspunt om de taalsituatie in de DG te verkennen. Het volgende deel bespreekt enkele algemene uitspraken. Eerst wordt Kelmis in het noorden besproken en vervolgens komen Büllingen en Bütgenbach in het zuiden aan bod.

3.4.1 Kelmis

In Kelmis werd een Franstalige man van rond de zeventig geïnterviewd, alsook een vrouwelijke veertigjarige café-uitbaatster. Uit hun antwoorden bleek dat er vooral drie talen gesproken worden in Kelmis, namelijk het Duits, het Frans en het Platduits. Het Platduits wordt telkens aangehaald als belangrijke derde taal. De inwoners omschreven het als een mengtaal, waarin er Duits, Frans, Nederlands en Engels vermengd zit. Het Platduits is een dialect dat sterk van dorp tot dorp verschilt.

De geïnterviewden geven aan dat men zowel het Duits als het Frans nodig heeft in het dagdagelijks taalgebruik. Kennis van het Duits alleen volstaat niet, zo stelt de lokale café-uitbaatster. Het belang van het Frans bewijst de kerkdienst in Kelmis, de eerste mis vindt namelijk plaats om 8u15 in het Frans, de volgende om 11u in het Duits. Daarnaast speelt het Frans ook een belangrijke rol voor de werkgelegenheid. Kennis van het Frans vormt een pluspunt of zelfs een vereiste. Vroeger was het Frans nog belangrijker. Zo vertelde de Franstalige man dat er geen Duits werd gesproken in Kelmis toen hij naar dit dorp verhuisde. Na de Tweede Wereldoorlog heerste er namelijk nog volop een assimilatiepolitiek van het Frans (Cf. Geschiedenis). Pas in de jaren zestig kwamen de eerste taalwetten tot stand, vertelt hij.

De oudere man vertelde dat hun taalsituatie net voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog beter was. Toen spraken ze naast het Duits en het Frans ook het Vlaams. De vrouw vermeldde daarentegen dat het Vlaams nu ook nog zeer aanwezig is. De volgende uitspraak toont echter aan dat er toch enige taalspanningen zijn met de Vlaamstaligen: “c’est ça ce que je regrette, ils tirent un peu plus le flamand » (Franstalige inwoner van Kelmis, rond de 70). Uit deze uitspraak blijkt dat de inwoner het gevoel heeft dat de Vlamingen worden voorgetrokken in België.

De inwoners hamerden wel op de voordelen van meertaligheid. Het is een “Belgische trots” om de drie talen te spreken. Op school leren de kinderen zelfs vier talen, namelijk het Duits, het Frans, het Nederlands en het Engels. Het leren van talen wordt niet als een verplichting gezien, maar als een rijkdom. Er wordt op een positieve manier met meertaligheid omgegaan.

De grens tussen België en Duitsland is er niet meer volgens de geïnterviewden. Aan de ene kant stelt Duitsland zijn grenzen open op zoek naar werkkrachten die het Frans machtig zijn of komen er Duitsers in de DG werken. En aan de andere kant komen Duitsers zich huisvesten in de DG omdat de huurprijzen lager zijn. Dat laatste kan soms voor conflicten met de lokale bevolking zorgen, zo stelt de oudere inwoner. De Duitsers bieden namelijk meer geld, waardoor de inwoners van Kelmis aan de kant geschoven worden. De jongere vrouw ontkrachtte het feit dat er spanningen waren. Zij vertelde dat er vroeger wel conflicten waren, maar dat nu iedereen goed met elkaar overweg kan. Toen er echter werd doorgevraagd vertelde ze dat er altijd negatieve mensen zijn die zich Belg voelen en niets met Duitsland te maken willen hebben: “mein Stadt, die haben hier nichts verloren”. Ze vindt het echter droevig om te denken dat Kelmis enkel van haar eigen inwoners is en de Duitsers er niets te zoeken hebben. Op de vraag of ze zich Belg voelen, antwoordden de inwoners ten slotte volmondig, “natuurlijk”. Het lijkt dat hun geschiedenis hen geen parten meer speelt.

3.4.2 Büllingen

In Büllingen werden een vrouw van rond de dertig geïnterviewd, alsook twee vrouwen in een bakkerij, de ene was rond de zestig en de andere rond de twintig. Het Platduits lijkt in het zuiden nog prominenter aanwezig te zijn, negentig procent gokte de dertigjarige vrouw. Er is een verschil in leeftijd op te merken. Zo praat de oudere bevolking enkel Platduits en de jongeren zowel het Platduits als het Hoogduits. De jonge mensen passen zich aan hun gesprekspartner aan, met een oudere persoon spreken ze bijvoorbeeld enkel Platduits en onder hun vrienden praten ze Hoogduits. Ook hier werd er verteld dat men aan de hand van het soort dialect kan herkennen waarvandaan de persoon komt.

Het Frans wordt er bijna niet gesproken, maar heeft wel een invloed op de woordenschat van het Platduits. Zo haalden ze woorden als *Camion* en *Mazout* aan. Op school leren ze wel Frans, omdat er veel administratie in het Frans is. Sommige brieven krijgen de inwoners van de DG namelijk enkel in het Frans. Ook voor de werkgelegenheid is kennis van het Frans hier belangrijk, maar zolang men binnen Büllingen werkt, volstaat de kennis van het Duits. Zelf geven ze aan dat er in het noorden meer Frans gesproken wordt. Als reden geven ze dat de inwoners in het zuiden meer naar Duitsland gericht zijn.

Daarnaast is de grens met het buurland, Duitsland, vervaagd. Ze kijken naar de Duitse televisiekanalen, lezen de Duitse kranten en boeken, maar ze zullen nooit zeggen dat ze Duitser zijn. Ze zouden zich eerder beledigd voelen als ze Duitsers genoemd zouden worden.

De grens met Wallonië daarentegen is sterk aanwezig. De dertigjarige vrouw sprak van zowel een mentaliteits- als van een taalgrens. Zij geeft aan dat ze zich beter voelt bij Duitsers dan bij Franstalige Belgen. De twee vrouwen in de bakkerij gaven daarentegen aan dat zij geen grens voelen, maar dat de Franstaligen wel een grens met de DG optrekken. Enige spanningen zijn te voelen als de vrouwen meldden dat zij wel Frans geleerd hebben, maar de Franstaligen geen Duits. Volgens hen weigeren de Franstaligen zelfs Duits te leren. Als iemand de bakkerij binnenkomt en “bonjour” zegt, zal de verkoopster automatisch in het Frans verder gaan. Ze hebben geen angst om fouten te maken: “Wenn er unsere Französisch nicht mag, dann soll er Deutsch reden”.

Zij vinden talen dus zeer belangrijk, het is een rijkdom. Iedereen zou talen moeten leren volgens hen, het vervaagt grenzen en men kan open praten. Ook hier voelen de inwoners zich Belg. Ze vinden het enkel jammer dat er zo weinig mensen in België en in andere landen van het bestaan van de DG afweten. Zo vertelden ze dat sommige Duitsers denken dat er in België “Belgisch” gesproken wordt.

3.4.3 Bütgenbach

In Bütgenbach werden er twee jonge meisjes geïnterviewd, van twaalf en zestien jaar, en een man van rond de dertig. Ook hier primeren het Duits en Platduits. De meisjes vertelden dat ze Frans leren op school en ook vakken in het Frans hebben, door de nabijheid van Franstalige dorpen twee kilometer verder. Ze geven aan dat de meeste inwoners de beide talen kunnen, maar dat Duits volstaat binnen Bütgenbach. De man vertelde dat er in de buurt helemaal geen Frans aanwezig is. Hij haalde echter ook de Franstalige administratieve brieven aan, als voorbeeld gaf hij de correspondentie van een bank.

Ook de jonge meisjes geven de grens met Wallonië aan: “Menschen in der Wallonie sind anders wie wir. Sie passen sich nicht an“. De inwoners van de DG passen zich volgens hen, in tegenstelling tot de Franstaligen, wel aan en praten Frans: “Wir können uns mit ihn verständigen, aber was tue dagegen.” Wat doe je eraan dat zij zich niet aanpassen, dat is de houding van deze jonge meisjes. Ook de dertiger geeft aan dat er indirecte spanningen zijn met de Walen; “das Denken sitzt noch ein bisschen im Kopf”. Hij stelt wel dat iedereen hetzelfde is, ook al blijft iedereen gegroepeerd. De conclusie luidt: het is nu eenmaal zo, men kent het niet anders: “Man kennt es nicht anders”.

Ze noemen zichzelf “sehr anpassungsfähig”. Zoals de dertiger aangeeft: “Ich kann Französisch, ich kann mich mit Hände und Füße verständigen, ich komm hin wo ich will, aber ich verstehe lange nicht alles.“ Hij past zich aan en probeert met handen en voeten Frans te praten indien nodig. Daarnaast kan hij ook Vlaams, dat is eenvoudiger te leren omdat het gelijkenissen heeft met het Platduits, verklaart hij.

Er is geen grens met Duitsland volgens de dertiger, maar er is wel een identiteitsverschil. De Duitsers hebben volgens hem een ander dialect, een ander gedrag en denken anders. Iedereen blijft aan zijn deel van de grens: „Wir Belgier halten sich nach Belgischer Seite, die Deutschen nach deutscher Seite“. Wel gaan ze over de grens heen om inkopen te doen, omdat veel producten goedkoper zijn in Duitsland.

Kortom is er volgens dit verkennend interview meer Frans aanwezig in het noorden dan in het zuiden. De hypothese wordt dus hier al bevestigd (Riehl, 2007; Verhiest, 2015b). Volgens Verdoodt (1979), Born & Dickgießer (1989) en Verhiest (2015b) volstaat de kennis van het Duits voor het dagdagelijkse leven. Uit dit verkennend interview, lijkt deze stelling enkel te kloppen voor het zuiden, in het noorden is ook kennis van het Frans nodig. In beide delen van de DG geven de ondervraagden aan snel over te schakelen naar het Frans, indien nodig (zie ook: Verdoodt, 1979; Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes & Nelde, 2006; Riehl, 2007; Vanden Boer, 2009).

Daarnaast blijkt dat het Platduits in beide delen van de DG een belangrijke taalvariant is, die tot taal verheven wordt en verschillend is per dorp. Dat kan onderbouwd worden door vorig onderzoek van Born & Dickgießer (1989), Darquennes & Nelde (2002) Riehl (2007) en Verhiest (2015b). Zowel Nelde en Darquennes (2002) als Darquennes (2006) stellen dat het dialectgebruik het sterkste is in het zuiden. Een inwoner gaf dat inderdaad aan, maar algemeen lijkt het Platduits echter even sterk in beide delen van de DG.

Naast het Frans en het Platduits, beheersen de meeste inwoners ook het Nederlands. De ondervraagden zien deze meertaligheid als een rijkdom en ze zijn trots om verschillende talen te beheersen. Ze zijn dus inderdaad triglossisch (zie ook: Born & Dickgießer, 1989; Nelde & Darquennes, 2002). Het belangrijkste is dat ze zich verstaanbaar kunnen maken. Zoals de Franstalige man in Kelmis zei: “Als iedereen in ons land twee talen leert, kan iedereen elkaar verstaan.”.

Ten slotte lijkt de psychologische grens tussen de DG en Duitsland vervaagd, zoals Nelde & Darquennes, (2002) en Darquennes (2006) stelden. Ten eerste komen Duitsers zich huisvesten in de DG omdat de prijzen lager liggen (zie ook: Darquennes, 2006). En ten tweede gaan de inwoners van de DG winkelen in Duitsland (zie ook: Nelde & Darquennes, 2002) en volgen ze de Duits media (zie ook: Born & Dickgießer, 1989). Grin et.al (2002) menen dat hierdoor de Duitse minderheidsgroep in België sterk staat. Of dat werkelijk zo is, zullen de volgende interviews met de inwoners van de DG moeten uitwijzen. Uit deze verkennende studie bleek reeds dat de inwoners van de DG een groot aanpassingsvermogen hebben. Als minderheid in België zijn ze tolerant voor andere talen. Dit aanpassingsvermogen komt ook terug in de resultaten van de halfgestructureerde interviews. De resultaten van deze interviews worden verzameld in hoofdstuk 4.

4 Resultaten: talige voorkeuren en taalattitudes

Dit hoofdstuk bespreekt de resultaten van de interviews in Kelmis, Bütgenbach en Büllingen. De resultaten zijn verzameld in twee Excelbestanden (bijlage 9). De uitgeschreven interviews en de geluidsfragmenten zijn verzameld op de bijgevoegde cd-rom. Bijlage 8 toont foto's van de borden die gebruikt werden tijdens het interview. Er werd getracht om vergelijkbare borden in het noorden (Kelmis) en het zuiden (Bütgenbach en Büllingen) van de DG te tonen. De volgende tabel geeft een overzicht van de getoonde borden in de verschillende dorpen. De borden zijn onderverdeeld in officiële en commerciële borden. Daarnaast werd er ook gezocht naar borden met codemixing, alleen in Kelmis is er zo een bord gevonden.

	Kelmis	Bütgenbach	Büllingen
Officieel teken	Vuilnisbakken F & DF		
	Straatbord DF	Straatbord D	Straatbord D
	Politie DF	Politie DF	
Commercieel teken	Carrefour F	GB D	Delhaize D
	Belfius DF	KBC D AXA D & DF	ING DF
	Lotto F		
			Christelijke Mutualiteit D
Codemixing	DF		

Tabel 1 Overzicht getoonde tekens Kelmis, Bütgenbach & Büllingen (F=Frans, D= Duits, DF= tweetalig)

Zoals blijkt uit de tabel zijn enkel de tekens op de straatborden, op de winkels en de banken in de drie dorpen vergelijkbaar. De borden werden echter enkel als eerste aanzet gebruikt, om vervolgens algemeen te vragen in welke talen de respondent de borden prefereert. Om die reden kan er toch een vergelijking plaatsvinden tussen het noorden en het zuiden.

Dit hoofdstuk licht eerst de drie vergelijkbare borden, namelijk straatborden, winkels en banken toe, alsook enkele interessante verschillen tussen het noorden en het zuiden op andere borden (4.1). Daarna worden de resultaten van het onderzoek geanalyseerd. Eerst wordt het noorden besproken in deel 4.2 en vervolgens het zuiden in deel 4.3. Ten slotte wordt er een vergelijking gemaakt tussen het noorden en het zuiden (4.4).

4.1 Vergelijking borden noorden en zuiden

In dit deel worden de borden opgesplitst in top-down en bottom-up tekens. Bij de eerste categorie gaat het om officiële overheidsborden, terwijl de tweede soort niet-officiële, commerciële, private borden zijn (Landry & Bourhis, 1997; Backhaus, 2006). Daarnaast zijn top-downborden onderhevig aan de taalwetten en bottom-upborden niet.

Top-down

Een eerste opvallend verschil is dat de straatborden in het noorden van de DG tweetalig zijn, terwijl ze in het zuiden eentalig zijn (zie figuur 7,8 en 9). Volgens Artikel 11 van de Belgische taalwetgeving, paragraaf 2, mogen deze openbare borden in het Frans en het Duits verschijnen. Door de aanwezigheid van het Frans als facilititeitstaal, kunnen er dus borden in verschillende talen optreden (Mathiak, 1993; Nelde & Darquennes, 2002; Riehl, 2007). Voor straatborden resulteert dat in het noorden in tweetalige borden en in het zuiden in eentalige borden. De volgorde van de talen bij de tweetalige borden is echter niet consistent. De enige keer staat het Duits namelijk bovenaan en de andere keer het Frans. Beide talen zijn dus dominant (Scollon & Scollon, 2003). Afgaande op de straatborden is er dus meer Frans aanwezig in het noorden. De hypothese wordt dus gedeeltelijk bevestigd.

Figuur 7 Straatbord tweetalig Kelmis

Figuur 8 Straatbord eentalig Büllingen

Figuur 9 Straatbord eentalig Bütgenbach

Deze verschillen zijn echter niet op alle officiële borden terug te vinden. Zo zijn de borden van de politie bijvoorbeeld zowel in het noorden als in het zuiden van de DG tweetalig Duits-Frans (zie figuur 10 en 11).

Figuur 10 Politie tweetalig Kelmis

Figuur 11 Politie tweetalig Bütgenbach

Bottom-up

Bij de bottom-upborden lijkt enerzijds dat het Frans dominant is in het noorden dan in het zuiden. Een voorbeeld daarvan is terug te vinden in de supermarkten. Anderzijds lijkt uit een volgend voorbeeld van de banken, dat er zowel in het noorden als in het zuiden Frans aanwezig is. Dat komt omdat deze bedrijven gestandaardiseerd te werk gaan en zich dus niet aanpassen aan de lokale taalsituatie (Verhiest, 2015a). Soms gaat het ene bedrijf echter gestandaardiseerd te werk, terwijl een ander lokaal werkt en nog een ander een mengeling hanteert. Dat kan soms voor verwarrende situaties zorgen, zoals het derde voorbeeld van de vuilniscontainers waarbij twee private tekens (bottom-up) worden vergeleken met een overheidsteken (top-down). Al deze bottom-up tekens zijn niet officieel en vallen dus niet onder taalwetten (Verhiest, 2015b).

Ten eerste staat de melding dat een grote supermarktketen open is op zondag, in Kelmis (noorden) in het Frans en in Büllingen (zuiden) in het Duits (zie figuur 12 en 13).

Figuur 12 Carrefour eentalig Frans Kelmis

Figuur 13 Delhaize eentalig Duits Büllingen

Ten tweede komen er bij de banken zowel eentalige als tweetalige borden voor, zoals figuur 14,15 en 16 aantonen. Zowel in het noorden (figuur 14) als in het zuiden (figuur 15) komen er tweetalige borden voor. Opvallend is dat in Kelmis het Frans op de eerste plaats staat, terwijl dat in Büllingen het Duits is. In het noorden is het Frans dus dominant en in het zuiden het Duits (Scollon & Scollon, 2003). Hier wordt de hypothese dus bevestigd. In het zuiden zijn er echter ook eentalige borden (figuur 16) teruggevonden.

Figuur 14 Belfius tweetalig Kelmis

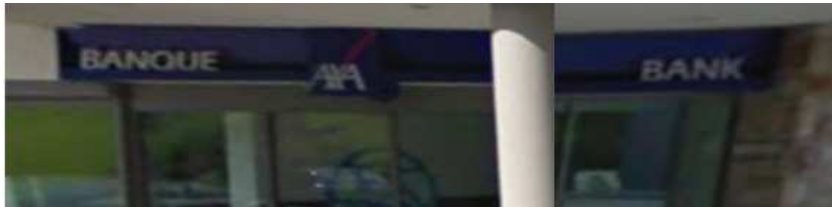

Figuur 15 ING tweetalig Büllingen

Figuur 16 KBC eentalig Duits Bütgenbach

Een mogelijke verklaring voor de eentalige en tweetalige borden is dat banken zowel gestandaardiseerd als lokaal te werk gaan (Verhiest, 2015a). In Bütgenbach is zo een voorbeeld gevonden bij de bank AXA. Voor de ingang staat er gestandaardiseerd ‘AXA Banque’ en ‘Bank’ in de twee talen (zie figuur 17). De rest is echter eentalig Duits, zoals de openingsuren en de advertentie (figuur 18).

Figuur 17 AXA tweetalig Bütgenbach

Figuur 18 AXA eentalig Duits Bütgenbach

Ten derde zijn er op het kerkplein van Kelmis drie vuilniscontainers gevonden, een voor papier, een voor glas en een gewone vuilbak. De vuilbak is van de gemeente Kelmis en is tweetalig (figuur 19). Op dit topdownbord staat het Duits bovenaan, wat betekent dat deze taal dominant is (Scollon & Scollon, 2003). Officiële borden zijn onderhevig aan taalwetten, wat voor dit bord inhoudt dat het in de twee talen mag verschijnen (Art. 11, paragraaf 2, Belgische taalwetgeving). De andere twee borden zijn daarentegen bottom-up. Zo wordt de papiercontainer uitgebaat door een Duits bedrijf ‘Horsch’ genaamd en is het eentalig Duits (figuur 20). De glascontainer (figuur 21) wordt uitgebaat door een Waals bedrijf en is om die reden eentalig in het Frans. De twee laatste bedrijven gaan dus gestandaardiseerd te werk (Verhiest, 2015a). Zoals reeds vermeld, gelden de taalwetten niet voor private ondernemingen (Verhiest, 2015a).

Figuur 19 Vuilbak tweetalig Kelmis

Figuur 20 Papiercontainer eentalig Duits Kelmis

Figuur 21 Glascontainer eentalig Frans Kelmis

Kortom kan deze vergelijking van enkele borden uit het noorden en het zuiden, geen sluitend antwoord geven op de hypothese. Er komen namelijk zowel in het noorden als in het zuiden tweetalige borden voor, waarbij het Duits in de meeste gevallen dominant is, maar niet altijd. Sommige officiële borden, zoals de straatborden, tonen een duidelijk verschil, maar andere borden dan weer niet. Ook voor niet-officiële borden is het verschil soms duidelijk, zoals bij de supermarkten, maar aan de andere kant hangt het ook af van de al dan niet gestandaardiseerde aanpak van het bedrijf. De taalwetten gelden niet voor deze private ondernemingen, maar ook voor overheidstekens zijn de taalwetten soms onduidelijk (zie ook: Van Mensel & Darquennes, 2012). De volledige vergelijking tussen het noorden en het zuiden volgt in deel 4.4. Eerst worden de resultaten in het noorden en het zuiden apart besproken (4.2 en 4.3).

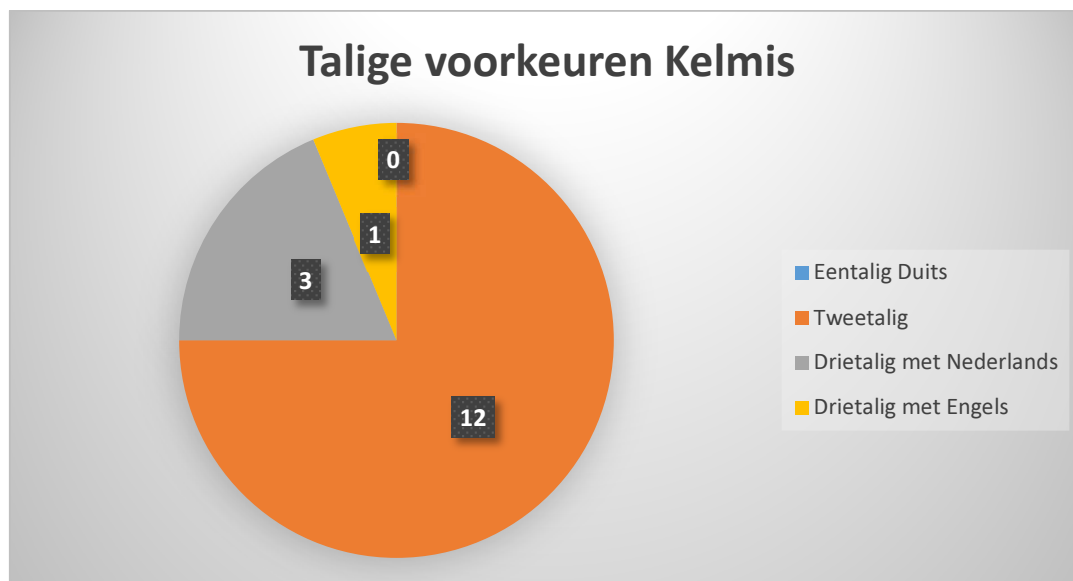
4.2 Kelmis

Kelmis representeert het noorden in dit onderzoek naar de DG. De resultaten van het onderzoek zijn verdeeld in twee onderzoeksonderwerpen volgens de onderzoeksvragen, namelijk de talige voorkeuren (4.2.1) en de taalattitudes ten opzichte van het Frans (4.2.2).

4.2.1 Talige voorkeuren in het taallandschap

Dit deel gaat dieper in op de vraag welke talen de inwoners van Kelmis verkiezen in de openbare ruimte en waarom (zie deel 4.2.1.1). Daarna volgen in deel 4.2.1.2 hun reacties op de stelling dat de DG eentalig Duits moet zijn. In het noorden werd er ook aan enkele inwoners gevraagd welke volgorde van talen ze prefereren in de openbare ruimte. Deze vraag werd echter niet aan iedereen gesteld en ook niet in het zuiden. Ze wordt toch besproken in deel 4.2.1.3 omdat de volgorde van de talen een indicatie geeft over de dominantie van deze talen (Scollon & Scollon, 2003).

De verhouding van de taalkeuze is terug te vinden in grafiek 1.

Grafiek 1 Talige voorkeuren Kelmis

Uit deze grafiek blijkt dat alle geïnterviewden voor een meertalig taallandschap waren. Van de zestien geïnterviewden waren er twaalf voor tweetalige borden Duits-Frans. Een man veranderde zijn mening in de loop van het interview naar een voorkeur voor drietalig Duits-Frans-Nederlands, hij werd bijgestaan door twee anderen.

Verder was er een enkeling voor drietalige borden met het Engels als derde taal. Als argument haalde hij aan dat Kelmis een multiculturele samenleving is met wel 27 nationaliteiten (man, 1939). Zoals uit de grafiek blijkt, is geen enkele respondent voor eentalig Duitse borden.

De meerderheid is dus voor een tweetalig taallandschap. Waarom de inwoners van Kelmis voor deze optie kiezen, bespreekt het volgende deel (4.2.1.1).

4.2.1.1 Redenen voor een meertalig taallandschap

De meest aangehaalde reden voor tweetalige borden is die van begrip en respect. De inwoners van Kelmis spreken en verstaan namelijk ofwel enkel Duits, ofwel enkel Frans ofwel beide, stellen de geïnterviewden. Om die reden zijn de twee talen noodzakelijk in de openbare ruimte.

Andere redenen voor tweetalige borden zijn de nabijheid met Wallonië en het grensverkeer uit Duitsland. Opvallend is dat sommige ondervraagden de DG zien als onderdeel van Wallonië, waardoor de aanwezigheid van het Frans een evidentie is, terwijl anderen Wallonië als een grensgebied zien. Daarnaast wordt door een vrouw (66 jaar) ook de geschiedenis aangehaald: “es ist einfach historisch so dass dieses Gebiet immer wieder gewechselt hat und ich finde es selbstverständlich, dass es Deutsch und Französisch hier geben sollte. Sowohl in der Sprache als auch in den Schildern.” De vrouw noemt de wisselende grens een reden voor tweetalige borden. Als reden voor borden met drie landstalen wordt het drietalige België aangehaald: “richtiggenommen muss es ja in drei Sprachen stehen, weil Belgien dreisprachig ist.” (man, 60 jaar). De meeste inwoners zijn ook twee of drie talen machtig.

Samengevat is begrip en respect de hoofdreden voor een tweetalig taallandschap. Beide talen zijn dus noodzakelijk in het noorden van de DG. Naast het Duits en het Frans, is er ook ruimte voor het Nederlands in het taallandschap, als derde landstaal van België. Geen enkele inwoner is voor een eentalig taallandschap, dat blijkt ook uit hun reacties op de stelling over een eentalige DG (4.2.1.2).

4.2.1.2 Eentalige DG?

Wanneer de stelling wordt aangehaald: “de DG moet eentalig Duits zijn”, kanten de meesten, namelijk 12 respondenten, zich tegen deze stelling, Ze vinden het belangrijk dat de twee of drie talen gerespecteerd worden en zien meertaligheid als een rijkdom: « Je ne vois pas pourquoi interdire. Justement, c’est un enrichissement pour les gens de parler deux ou trois langues ».

Een minderheid van twee respondenten, die eerst voor tweetalige borden was, verandert zijn mening en is toch voor een eentalige DG bij het horen van de stelling. Zij antwoorden dat het een goed idee is dat de DG eentalig Duits blijft: “Ja mach mal, in der DG schon.” (man, 33 jaar). ... “Das finde ich gut, die DG soll so bleiben, Deutschsprachig.” (man, 58 jaar). Een Franstalige die bewust naar Kelmis is komen wonen, zou zich in de hypothetische situatie kunnen aanpassen: “Ben, si tout est en allemand,... si j’arrive à me débrouiller,... beh je me débrouillerai.” (vrouw, 33 jaar, Franstalige uit Luik, woont 10 jaar in Kelmis).

Evenveel geïnterviewden geven echter geen echte reactie en zeggen: “Mir ist es egal” of “das ist immer so gewesen und man gewöhnt sich halt an die Sachen”. Ze wennen aan de situatie omdat het altijd zo is geweest. De meerderheid is dus voor een meertalige DG. Het volgende deel (4.2.1.3) spitst zich toe op de vraag welke taal daarin dominant is.

4.2.1.3 Volgorde van de talen

Aan vijf geïnterviewden werd gevraagd naar de volgorde van de talen. Een respondent vond dat het Duits op de eerste plaats moest staan omdat er hoofdzakelijk Duits gesproken wordt in Kelmis: “Ich finde da wir hier in der DG jetzt sind, finde ich es eigentlich wichtiger, dass das Deutsche oben steht und das Französische unten. Weil es DG hier ist, hier spricht man ja eigentlich hauptsächlich Deutsch. Deswegen finde ich persönlich, dass das Deutsche oben stehen soll und das Französisch dann halt ja darunter. Wie weit wir in de DG leben.” (man, 25 jaar).

Twee anderen willen echter het Frans bovenaan zien. Ten eerste omdat Kelmis deel van Wallonië is “Französisch zuerst und dann Deutsch... weil wir in der Wallonie sein.” (man, 77 jaar). En ten tweede omdat Kelmis in België en niet in Duitsland ligt, zo stelt een Duitse vrouw (31 jaar): “Wir sind nicht hier in Deutschland, also ich denke schon das Französisch an ersten Stelle stehen sollte.”

Een andere vrouw (66 jaar) stelt ten slotte dat het voor haar niet uitmaakt welke taal bovenaan staat: “Von mir aus, kann Französisch auch an erster Stelle stehen... Das ist mir total egal” (vrouw, 66 jaar).

Zowel het Frans als het Duits worden dus door verschillende respondenten als dominante taal aangehaald (Scollon & Scollon, 2003). De ondervraagden verkiezen ook in het algemeen tweetalige borden in het Duits en in het Frans. Ze stellen zich open voor verschillende talen als een teken van begrip en respect. De twee talen zijn noodzakelijk in de openbare ruimte. Het volgende deel (4.2.2) bespreekt de taalattitude en -spanningen ten opzichte van het Frans.

4.2.2 Taalattitudes

Dit gedeelte bespreekt zowel de positieve taalattitudes ten opzichte van het Frans, als ook de negatievere. Kennis van het Frans wordt door de meeste als een voordeel gezien, maar er zijn ook spanningen. Deze komen vooral tot uiting bij het tonen van een straatbord waarbij het Frans doorstreept is (zie bijlage 8, deel 7.8.4) en wanneer de interviewers spontaan over de Franstalige administratie en supermarkten beginnen.

4.2.2.1 Positieve taalattitudes

In het algemeen komen er vrij positieve attitudes naar boven, het citaat: “ich bin Belgier, wir sind Belgier” of “wir sind Europa” wordt vaak gegeven. De inwoners van Kelmis zien meertaligheid als iets dagsdagelijks, ze kennen het niet anders: “Ja in der DG muss man sich sowieso mit den Sprachen konfrontieren, entweder hat man vieles in Französisch oder in Flämisch, wie sie schon selber auch sehen, ok ich kenne es nicht anderes.” (vrouw, 50 jaar). Het Duits is zo goed als het Frans, zoals een vrouw (75 jaar) zegt: “Beide, Deutsch ist so gut wie Französisch”.

Meertaligheid is een voordeel van dit dorp zeggen velen, in België praat men nu eenmaal meerdere talen: « C'est ça l'avantage de ce village, il y a les deux langues.... Voilà, mais je trouve les deux langues que c'est très bien ... On est en Belgique, ... on parle plusieurs langues. » (vrouw, 33 jaar).

Ook hier komt begrip als belangrijkste argument naar boven: “Man muss sich ja verständigen können mit Leuten die halt kein Deutsch können, muss man sich verständigen können... daher muss man auch offen sein für das Französisch oder halt für das Flämische in den Fallen wo man, sagen wir mal, es gibt auch Leute die nur in Flämisch, dann muss man ja Flämisch können. Man muss offen sein für die Sprachen die es gibt. Da kann man nichts gegen machen, das ist so wie es ist.” (man, 25 jaar).

De inwoners staan dus open voor het Frans en willen de taal ook beter leren: „ich habe gar keinen Problemen mit Französischen und ich will es auch weiter lernen” (man, 25 jaar).

Het belangrijkste voor de inwoners van Kelmis is dat ze zich verstaanbaar kunnen maken. Ze passen zich aan indien nodig (vrouw, 50 jaar) (V= geïnterviewde vrouw, I=interviewer):

V: man versucht mit dem, oder dem Land, oder der Region auseinanderzusetzen. Ich weiß, wenn ich nach dem Flandern fahr, versuche ich ein bisschen, weil wir ein bisschen Plattdeutsch sprechen, bisschen in Platt zu sprechen oder versuchen uns in Französisch oder Deutsch zu helfen. Müssen wir auch.

I: Sie haben wirklich das Gefühl, dass das müssen ist? Oder?

V: Ich finde es nicht schlimm, wenn ich jetzt ja in einem total anderen Land bin, versuch ich mit Englisch, wenn ich überhaupt nicht weiter komm, man soll sich irgendwie ein bisschen helfen. Nur immer eine Sprache, dass die Wallonen sagen: ich will nur Französisch oder die Flamen: ich will nur Flämisch, und nicht sich versuchen zu helfen.

Daarnaast mag het belang van het Frans in Kelmis niet onderschat worden, veel inwoners spreken de taal en ze wordt tijdens de interviews zelfs dé taal van België genoemd: “Französisch weil es halt die Sprache von Belgien ist” (vrouw, 31 jaar) ... “Französisch ist ja Sprache Nummer eins.” (vrouw, 31 jaar). Als hoofdtalen van België worden het Nederlands en het Frans genoemd, niet het Duits: “wenn ich in Belgien lebe, muss ich wissen, dass es ein Belgischer Staat ist, der primär auch Französisch und Flämisch als Sprachen hat” (vrouw, 66 jaar). De inwoners van de DG willen zich dus aanpassen aan de Franstaligen, maar dat kan echter ook spanningen opleveren.

4.2.2.2 Spanningen

Dit gedeelte gaat verder in op de mogelijke spanningen met het Frans. Uit de laatste zin van het hierboven geciteerde interview, komen spanningen met de andere taalgemeenschappen van België naar boven. De vrouw is namelijk van mening dat de Walen enkel Frans willen spreken: “Nur immer eine Sprache, dass die Wallonen sagen: ich will nur Französisch oder die Flamen: ich will nur Flämisch, und nicht sich versuchen zu helfen.” (vrouw, 50 jaar). Zij wordt door andere inwoners bijgestaan: “wenn die kommen, die sprechen ihre Französische Sprache und wir fangen an am Ende auf Französisch zu sprechen und das finde ich, nicht gut.” (man, 58 jaar).

Sommige bevroagen voelen zich een minderheid ten opzichte van het Frans, waarvoor men niet speciaal andere borden zal maken: “70 000 Mann sind wir nur, werden die wahrscheinlich kein neuer Sticker produzieren.” (man, 33 jaar).

Of men gaat nog verder en voelt zich zelf niet erkend in eigen land: “Das ist die Krankheit in Belgien, die DG nicht anerkannt.” (man, 58 jaar). Ook bij de zoektocht naar een job wordt er vooral op kennis van het Frans gehamerd, “Weil früher wenn ich Arbeit gesucht habe, war das erstens Sie müssen Französisch sprechen, Deutsch ist uns egal. Das finde ich nicht so angenehm und das fand ich immer sehr schade.” (vrouw, 31 jaar). Deze inwoners voelen zich dus ondergeschikt aan de Franse taal.

Daarnaast worden de spanningen met het Frans door drie factoren aangewakkerd. Ten eerste komen er spanningen naar boven bij het tonen van het doorstreepte straatbord. De twee volgende factoren werden niet door de interviewer aangehaald, maar spontaan aangebracht door de geïnterviewden, namelijk de Franstalige supermarkten en administratie.

Doorstreept straatbord

De meeste mensen (15 geïnterviewden) reageren afkeurend op het doorstreepte straatbord (zie figuur 7) en vinden het een schande, Schmiererei (geknoei) en tijdsverlies.

Figuur 22 Doorstreept straatbord op de N647

Het kost enkel geld aan de gemeenschap en het moet bestraft worden, stelt een 65-jarige vrouw: “mal soll es ja belasten, man ist hier zweisprachig in der Gegend, also soll man es so lassen.” In de DG hoort het Frans er nu eenmaal bij, vertellen de meesten, men moet open zijn voor de verschillende talen van België: “Deswegen finde ich es eigentlich eine Schande, dass man es gemacht hat. Französisch gehört dazu, man muss ja offen für die Sprachen sein. Ich selber spreche jetzt kein perfektes Französisch aber ich kann mich verständigen damit.” (man, 25 jaar).

De inwoners keuren het dus af, maar vertellen dat het vaak voorkomt. Volgens een 37-jarige vrouw wordt het aangebracht door inwoners die vinden dat er enkel Duits gesproken mag worden in de DG: “Das ist nicht normal, aber das passiert sehr oft... Weil das ist die Deutschsprachige Region und die denken man soll nur Deutsch sprechen.” (vrouw, 37 jaar). Een man (33 jaar) meent dat de graffiti door jongeren is aangebracht die rebels zijn of hun frustratie willen uitdrukken. Een vrouw (31 jaar) daarentegen ziet de reden in pure verveling van de jongeren. Nog een andere wijt het aan een gebrek aan opvoeding (man, 75 jaar). Een enkeling vindt het goed dat zoiets gebeurt en vindt dat andere zich moeten aanpassen aan de Duitse taal: “Sie müssen uns anpassen. Wir sprechen Deutsch hier, wir sind die DG also sollen die auch den Dialog führen mit uns in unserer Sprache“ (man, 58 jaar).

Administratie

De grootste spanning met het Frans komt terug in de administratie, namelijk in de brieven van de overheid, van water- en elektriciteitsbedrijven of van verzekeringen. Dit kwam niet in de interviewvragen voor, maar vele ondervraagden haalden het spontaan aan. Zij krijgen deze brieven namelijk enkel in het Frans en hebben moeite om ze te verstaan of in te vullen. Sommigen zien de oorzaak voor dit probleem in het kostenplaatje. Voor een minderheid van de bevolking alles vertalen naar het Duits, kost natuurlijk een pak geld. Anderen stellen dat het personeel van deze bedrijven helemaal niet weet dat Kelmis Duitstalig is. Een man (60 jaar) vertelt dat hij ook al brieven in het Vlaams heeft gekregen omdat men dacht dat de streek Vlaamstalig was. De inwoners van Kelmis moeten volgens hem de hele tijd bezwaren indienen tegen de taal en duidelijk maken dat ze Duitstalig zijn. Hij vindt dus dat de oorzaak bij het personeel ligt: “ich finde Leute die auf dem Büro sitzen die in Belgien das ganze Land informieren müssen, die müssen ja wenigsten zweisprachig oder dreisprachig sein. Das wird heutzutage verlangt von dem Personal.” (man, 60 jaar).

Een vrouw (50 jaar) gaf aan dat er een positieve evolutie is waarbij sommige brieven ook in het Duits vertaald worden. Zij wordt echter tegengesproken door een andere vrouw (66 jaar) die net vaststelt dat alsmaar meer brieven enkel in het Frans verspreid worden. Deze vrouw is van oorsprong Duitse en is bewust naar Kelmis gekomen omdat ze wist dat dit dorp Duitstalig was. Als er alsmaar meer brieven in het Frans komen, is ze echter van plan om terug te keren naar Duitsland: “Ich bin hier bewusst nach Kelmis gezogen mit dem Argument dass es eben die DG ist. Ich lerne mittlerweile in Aachen in einer Französischkurs Französisch damit ich die Briefe, die Behördebrieife und so weiter was halbwegs verstehen kann, überlege aber in zunehmenden Alter, wenn das immer mehr französisch wird, zurückzuziehen nach Aachen, weil ich werde Sprachprobleme haben.” Momenteel laat ze de brieven vertalen en volgt ze lessen Frans, maar ze vindt de huidige toestand zeer problematisch.

Supermarkten

Ten slotte wordt ook spontaan het voorbeeld van de supermarkten in Kelmis aangevoerd. In enkele supermarkten in Kelmis, zoals in de Lidl, spreekt het personeel namelijk enkel Frans, wat de inwoners van Kelmis zeer jammer vinden: “Die sprechen nur Französisch und wenn ich dann was fragen will, sagen die: wir verstehen die nicht. Wir verstehen nur Französisch. Das finde ich total schlecht.” (vrouw, 66 jaar).

Samenvattend voelen de inwoners van Kelmis zich Belg en zien ze de verschillende talen als een rijkdom. Ze zijn verschillende talen machtig, waardoor ze zich aanpassen aan verschillende taalsituaties. Voor hen primeert het feit dat ze zich verstaanbaar kunnen maken. Met het Frans zijn er echter enige spanningen. Deze komen tot uiting in doorstreepte straatborden, bij administratieve brieven en in supermarkten. Volgens een man (33 jaar) zijn er in het zuiden echter nog meer spanningen: “Im Süden gibt es mehr Spannungen... da merkt man schon das Schilder angemalt wurden oder durchstrichen”. Het volgende deel onderzoekt het zuidelijk gedeelte van de DG, namelijk Büllingen en Bütgenbach.

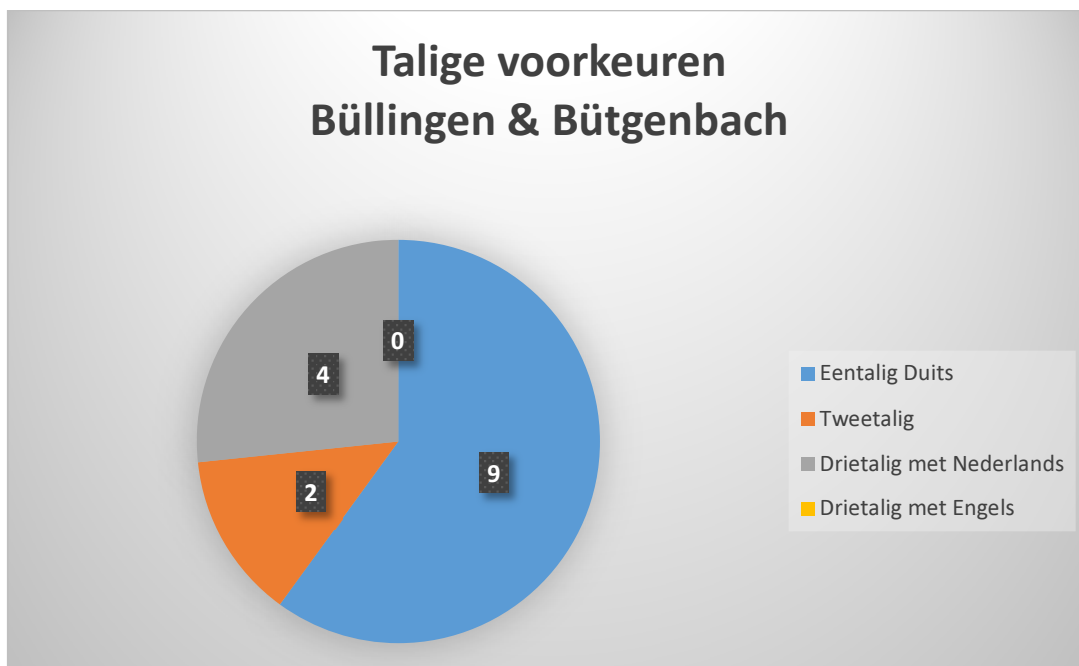
4.3 Büllingen en Bütgenbach

Het zuiden wordt vertegenwoordigd door Büllingen en Bütgenbach. De resultaten van het onderzoek in de beide dorpen zijn samengenomen omdat de dorpen slechts 5 km van elkaar verwijderd liggen en de antwoorden gelijkaardig waren. Eerst worden de talige voorkeuren van de inwoners aangekaart (4.3.1) en vervolgens de taalattitudes ten opzichte van het Frans (4.3.2).

4.3.1 Talige voorkeuren in het taallandschap

In het zuidelijk deel van de DG, met name in Büllingen en Bütgenbach werden dezelfde vragen gesteld als in het noorden, met uitzondering van de vraag rond de volgorde van de talen. Dit hoofdstuk bespreekt eerst de talige voorkeuren van de geïnterviewden en geeft daarna ook de redenen die hiervoor werden aangehaald (4.3.1.1). Hun reacties op de stelling over een eentalige DG komen in het volgende gedeelte aan bod (4.3.1.2). Ten slotte wordt ook de volgorde van de talen kort besproken, omdat een geïnterviewde dit spontaan aanhaalde (4.3.1.3).

De talige voorkeuren van de respondenten in Büllingen en Bütgenbach zijn weergegeven in grafiek 2.

Grafiek 2 Talige voorkeuren Büllingen & Bütgenbach

De grafiek toont aan dat negen geïnterviewden voor eentalige borden in het Duits is. Op de tweede plaats worden drietalige borden in het Duits, Frans en Nederlands verkozen door vier respondenten. Ten slotte zijn twee geïnterviewden voor tweetalige borden. Niemand kiest voor drietalige borden met het Engels als derde taal.

4.3.1.1 Redenen voor een eentalig/meertalig taallandschap

Meer dan de helft is dus voor eentalige borden. De voornaamste reden is dat de meeste inwoners die taal spreken. Er wordt hier gekokt op 95% Duitstaligen en 5% Franstaligen (vrouw, 31 jaar). Een man (64 jaar) stelt het zeer eenvoudig, namelijk dat borden in de taal moeten zijn die er gesproken wordt: “Alles in der Sprache, der dort gesprochen wird. Dann müssen wir in Malmédy auch Deutschsprachige Schilder haben, das ist ja Blödsinn.”

Als voornaamste reden komt naar voor dat het gewoon zo is: “das ist einfach so, weil es die Gewohnheit ist” (vrouw, 56 jaar), “c’est normal” (vrouw, 65 jaar). Een vrouw (20 jaar) is voorstander van nog meer Duitstalige borden, zij haalt het voorbeeld aan van de snelwegen, waar er volgens haar te weinig Duits aanwezig is: “Sollten Deutsch sein, sind aber nicht alle Deutsch z.B. auf der Autobahn und so was, fehlt.” (vrouw, 20 jaar).

De meesten zijn echter niet erg radicaal voor een eentalig taallandschap, na doorvragen, blijken enkelen ook open te staan voor meerdere talen: “es würde mich auch nicht stören, wenn die beiden draufstehen, das ist absolut kein Problem” (vrouw, 56 jaar) ... und in Urlaubszeit wäre es sogar noch sinnvoll wenn es auch auf Niederländisch sein würde.” (vrouw, 44 jaar). Zoals uit dit laatste citaat blijkt, is de toeristische factor belangrijk voor de taalkeuze. Omdat er veel Vlamingen als toerist naar deze streek komen, zijn enkele inwoners ook voor drietalige borden met het Nederlands als derde taal: “ich finde das gut so, denn es sind sehr viel auf Urlaub denn bzw. auch Belgier und dann sind diese zwei, bzw. drei Sprachen präsent.” (vrouw, 58 jaar).

Anderen denken niet aan de toeristen, maar gewoon aan België, dat een drietalig land is: “ja gut, weil Belgien ganz einfach aus drei Sprachen besteht. Ich habe auch kein Problem damit. Ich bin nicht irgendwie feindlich eingestellt. Das ist eine Tatsache, nêh.” (vrouw, 58 jaar).

Ook het gelijke recht voor iedereen wordt aangehaald, eentalige borden zouden wijzen op egoïsme van een taalgemeenschap: “Ja normalerweise muss es auch zweisprachig sein, denn die Wallonen haben das gleiche Recht wie wir. Wir sind allen gleich nêh.... Ja das ist Egoismus, wenn man nur an sich selber denkt nêh.” (vrouw, 55 jaar). Door de nabijheid van Wallonië is het Frans een logische aanvulling voor sommige inwoners. Het is een teken van respect, men moet de andere respecteren, stelt de 58-jarige vrouw.

Een laatste reden is de informatieve functie van borden in de openbare ruimte (Landry & Bourhis, 1997). Zo stelt een man (37 jaar) dat wegwijzers tweetalig moeten zijn, maar borden binnen het dorp eentalig Duits: “also für Ortschilder, um jemanden zu einem anderen Dorf zu leiten, finde ich je nach dem, darf es zweisprachig sein, aber anders im Dorf selbst hat das kein Sinn es anders zu machen als einsprachig.”

Samengevat zijn de meeste inwoners in eerste instantie voor eentalige borden, omdat het Duits de dominante taal is. Maar ze staan ook open voor een meertalig taallandschap om tegemoet te komen aan de toeristen en de Franstaligen. Net zoals in het noorden moet men respect hebben voor iedereen. Daaruit vloeit ook de informatieve functie, borden moeten voor iedereen verstaanbaar zijn. De meesten kanten zich dan ook tegen de stelling over een eentalige DG (4.3.1.2).

4.3.1.2 Eentalige DG?

Het merendeel (13 respondenten) van de inwoners is tegen een eentalige Duitstalige Gemeenschap. Iedereen moet zijn eigen taal kunnen spreken: “nein, nein muss sich nicht so kleinkariert, nein um Gottes Willen, jeden soll seine eigene Sprache reden.” (man, 64 jaar). De DG is namelijk verre van eentalig Duits: “also die DG ist am besten Willen nicht einsprachig Deutsch... Ich finde es gut das mehrere Sprachen gesprochen werden können.” (man, 37 jaar). Er worden dus meerderde talen gesproken in de DG en dat is goed, vinden de geïnterviewden. Om die reden stelt een vrouw (58 jaar) voor om de naam van de DG te veranderen in de “Deutsch-Niederländisch-Französische Gemeinschaft”.

De geïnterviewden zijn dus tegen een eentalige DG, maar blijven hun moedertaal wel belangrijk vinden. Zo moeten officiële instellingen wel in het Duits blijven, meent een man (36 jaar). Officieel is de DG ook eentalig Duits, stelt een 48-jarige vrouw. Deze eentaligheid wordt echter niet in de praktijk omgezet, volgens diezelfde vrouw omdat de DG een minderheid is die bij Wallonië hoort: “offiziell ist es ja so, nur, sagen wir mal, wir sind eine Minderheit, trotz alle dem wir gehören noch immer der Wallonischen Region an.”.

Het feit dat de DG als een minderheid behandeld wordt, vindt een enkeling (vrouw, 20 jaar) storend, zij is resoluut voor een eentalige DG: „Da bin ich voll und ganz der Meinung”. Deze vrouw heeft angst voor meer Franstalige borden en vindt de huidige situatie oneerlijk voor de Duitstaligen. Een man (1973) stelt als compromis voor om het Frans kleiner te schrijven (4.3.1.3).

4.3.1.3 Volgorde van de talen

In het zuiden werd de volgorde van de talen slechts eenmaal spontaan vermeld door een man (1973). Hij stelde namelijk voor om het Frans kleiner te schrijven: “aber ein Kompromiss wäre vielleicht, wenn man das Französisch kleiner schreiben würde als das Deutsch”. Volgens Scollon en Scollon (2003) is de taal die groter geschreven wordt de dominante taal. De reden dat er niet meer naar de volgorde van de talen in het zuiden werd gevraagd is omdat het merendeel in het zuiden voor eentalige borden was.

Samengevat zijn eentalige borden in de openbare ruimte voldoende voor de inwoners van Büllingen en Bütgenbach. Dat geldt echter enkel voor het taallandschap. In het dagdagelijkse leven wordt aangegeven dat de DG allesbehalve eentalig is. Die meertaligheid wordt door de inwoners omarmd. Het volgende deel bespreekt zowel deze positieve taalattitudes (4.3.2.1) als ook de spanningen (4.3.2.2).

4.3.2 Taalattitudes

4.3.2.1 Positieve taalattitudes

De algemene stellingen “Wir sind in Belgien” komt ook in het zuiden terug. Een veelheid aan talen is belangrijk volgens de geïnterviewden uit respect voor iedereen. En hoe meer men er leert, hoe beter: “Je mehr man lernt, je mehr man weißt, desto besser. Für jeden.” (vrouw, 52 jaar). Deze talen leert men enkel door samen te zijn met anderen: “Aber doch gut, eine Sprache lernt man wenn man zusammen mit anderen ist.” (vrouw, 48 jaar). Het voordeel van de kennis van de Frans taal wordt ook door de meesten onderstreept. Dat moet hun voordeel blijven en ze moeten er ook gebruik van maken: “das soll auch unsere Vorteil bleiben und das sollen wir auch nutzen” (man, 31 jaar).

Er is dus wel respect voor andere talen, maar ook in het zuiden zijn er taalspanningen. Eveneens hier worden de Franstalige supermarkten automatisch aangehaald. Daarnaast is de reactie op het doorstreept straatbord ook eerder afkeurend.

4.3.2.2 Spanningen

De grootste spanningen werden vermeld door de vrouw van 20 jaar. Zij voelt haar gediscrimineerd ten opzichte van de Franstaligen. De inwoners van de DG leren namelijk al vanaf de lage school Frans en als ze kansen willen maken op de arbeidsmarkt, moeten ze deze taal ook goed beheersen (V= geïnterviewde vrouw, I=interviewer):

V: Weil ich ein bisschen die Angst habe und vertrete dass, es leicht unfair uns Deutschsprachigen gegenüber ist, das wir halt von Grund auf, von der Grundschule fangen wir an mit Französischunterricht und wenn wir es nicht beherrschen, dann können wir auch im Alltag nicht arbeiten, wie z.B. hier also wir sind hauptsächlich Deutschsprachig, sprechen auch Deutsch mit den Kunden und alles, aber als wir zufällig Probleme haben und die Karte nicht funktioniert, bei Axa anrufen müssen, sind wir dazu verpflichtet Französisch zu sprechen.

I: ok, weil das dann in Brüssel ist wo sie anrufen sollen? Ok

V: und dann wird überhaupt nicht darauf geachtet.

I: und das finden Sie nicht in Ordnung?

V: nee, wir werden schon ein bisschen diskriminiert.

Het belang van het Frans voor de arbeidsmarkt, wordt ook door andere geïnterviewden aangehaald. Zoals de vrouw al kort stelde, leren ze in de DG al vanaf een vroege leeftijd het Frans, dat gebeurt echter niet in Wallonië met het Duits en vormt een nadeel voor de Franstaligen, meent de vrouw. Franstaligen hebben geen zin of geen mogelijkheden om de taal te leren, zo meent een man (43 jaar): “weil Wallonen die haben keine Lust Deutsch zu lernen. Und manchmal haben die auch keine Möglichkeit Deutsch zu lernen.” Een Franstalige respondent (61 jaar) stelt inderdaad dat ze geen Duits kan en zij schaamt zich hiervoor.

Het moet echter een beetje van de twee kanten komen, stelt een vrouw (52 jaar): “ja natürlich sind auch viele Deutschsprachigen ein bisschen stur dann, also das legt nicht nur an der Wallonie. Also ich denke es ist auf beiden Seiten ein bisschen...Also ich finde die Toleranz ist nicht sehr groß... weder auf der wallonischen Seite, noch hier.”. Er mist dus tolerantie van beide kanten.

Doorstreept straatbord

De reactie op het doorstreept straatbord stoot eerder op onbegrip. De geïnterviewden vinden het jammer en idioot en het wijst op weinig tolerantie. Doorstreepte borden komen echter vaker voor. De meeste geïnterviewden denken dat het een teken van haat, frustratie of nationalisme is, aangebracht door extremisten die een eentalige DG willen: “das finde ich schade, das sind eben die Leute die das ganz anders sehen die wirklich auf ihre Sprache, Ihre Sprache in Anführungsstrichen, die bestehen darauf. Die möchten nicht Französisch und Flämisch. Die wollen das halt, dass deutschsprachig, das es ganz deutschsprachig angesehen wird. Was aber kein Sinn... Nee, warum denn? Es ist so, es sind drei Sprachen, das kann ich nicht ändern, ich habe auch kein Problem damit, gar nicht.” (vrouw, 58 jaar).

De meeste geïnterviewden geven aan dat het geen zin heeft dat deze mensen graffiti aanbrengen. We leven in een drietalig land en alle talen moeten gelijk behandeld worden, vinden ze. Het heeft echter ook geen zin om het weg te nemen, stelt een andere man (37 jaar) omdat ze het gewoon opnieuw aanbrengen: “das ist ja lächerlich, traurig, aber wenn sie es saubermachen, dann wird es auf neue gemacht also es hat keinen Sinn, dass man es säubert.... ich bin dagegen, ich finde mehrere Sprachen ist ein Vorteil.”. Daarnaast is het pure beschadiging van openbare eigendom, betaald met belastinggeld: “ja ich bin dagegen, gegen Beschmierung sowieso, das ist auch störend vom öffentlichen Eigentum das wir ja bezahlt haben.” (man, 64 jaar). Eentalige informatieborden zijn ook ronduit gevaarlijk omdat niet iedereen beide talen verstaat, stelt een Franstalige vrouw van 65 jaar. Zij heeft een interessante oplossing om doorstreepte straatborden tegen te gaan: “je prendrais quelque chose d’international, qui serait un espèce de pictogramme ...”. Een pictogram begrijpt iedereen, ongeacht welke taal ze spreken.

Een man (43 jaar) vindt het echter goed dat zoiets gebeurt, hij vindt tweetalige borden provocatief (M= geïnterviewde man, I= interviewer):

M: ja das ist richtig, das ist richtig das sie das machen

I: ah ok und mit welchem Grund sagen Sie das?

M: weil zweisprachige Schilder sind für mich z.B. provokativ

I: provokativ?

M: ja

I: und wieso denn?

M: weil wir einsprachig sind, nicht zweisprachig.

Deze man is resoluut voor een eentalige DG. Hij vertelt dat ze in de jaren zestig het Duits wouden afschaffen ten voordele van het Frans. Dankzij de Vlamingen is het gebied toch Duitstalig geworden, stelt hij (man, 43 jaar):

M: das haben wir den Flamen zu verdanken

I: ah wieso?

M: nicht den Wallonen (haha)

I: wieso den Flamen?

M: weil man wollte Belgien in zweiteilen, und dann hat man gesehen, da im Osten ist auch noch was. Ja

I: ok, und Sie sagen nicht die Wallonen, haben Sie wirklich das Gefühl das es jetzt Spannungen gibt, oder?

M: nee, nee weil der Hass auf Deutsch zu groß war.

I: und jetzt? Ist das noch immer so, Ihrer Meinung nach?

M: ja

....

M: euh das ist, weil wir sind gegenüber den Wallonen toleranter als die zu uns. Das ist... weil wir waren noch nicht drinnen und da hat schon eine gesagt: bildet dir nicht ein, dass hier Deutsch gesprochen wird. (haha)

Hij stelt hier duidelijk dat ze het niet aan de Franstaligen te danken hebben dat het gebied Duitstalig is geworden. Er was namelijk een haat ten opzichte van het Duits, die er nu nog steeds is. Verder vindt hij dat de Duitstaligen toleranter zijn dan de Franstaligen. In de laatste zin vertelt de man namelijk dat hij een winkel binnenstapte, maar dat ze weigerden om Duits te praten. Dat is jammer, stelt een andere man (37 jaar): “Das finde ich schade, weil ich finde das ist eigentlich eine Grundvoraussetzung hier das die Leute zu mindestens ein Effort machen um Deutsch zu sprechen. Es gibt auch Leute die machen auch keine Effort um Deutsch zu sprechen, dass finde ich ein bisschen traurig.” Het belangrijkste is dat men een poging doet om Duits te praten en om de andere te verstaan. Naast dit voorbeeld zijn er nog spanningen met de Franstaligen terug te vinden, namelijk in de lokale supermarkt.

Supermarkten

Naast de spanningen rond het straatbord, wordt ook in het zuiden spontaan het voorbeeld van de Franstalige supermarkten aangehaald. Zo wordt er in de Aldi in Bütgenbach enkel Frans gesproken en weigeren ze Duits te praten: “Sie können auch gerne zum Aldi gehen, die weigern sich strikt Deutsch zu reden obwohl das Hier, obwohl die alten Leute gar kein Französisch verstehen. Ich finde es ein bisschen schade.... Ich finde es ist sehr wenig Toleranz.... und da gibt es doch sehr viele Spannungen, weil die Kassiererinnen die kein Deutsch reden werden doch manchmal richtig böse angesprochen von den hiesigen Leuten dass sie kein Deutsch sprechen... Und ich finde, die habe auch recht also ein Minimum an Deutsch müssen Sie schon: Guten Tag, Auf Wiedersehen, Danke schön... Wir sind ja in der DG, nèh” (vrouw, 52 jaar). Dit creëert volgens de vrouw spanningen. Zij stelt dat de kassiersters toch een minimum aan Duitse woorden zouden moeten kunnen.

Maar ook in andere situaties worden de Duitstaligen benadeeld, zo moeten ze soms tot vier jaar wachten tot een wet vertaald wordt in het Duits, zegt een man (36 jaar): “andere Sachen dann werden wir ziemlich benachteiligt... ja wie z.B. die... allein wenn ein neues Gesetz rauskommt das dauert immer bis 2,3,4 Jahre bis das mal auf Deutsch übersetzt wird.”.

Er zijn dus ook in het zuiden van de DG spanningen. Het Frans blijkt er een belangrijke rol te spelen, bijvoorbeeld op de arbeidsmarkt en in de lokale winkels. Kennis van het Frans wordt als een voordeel aanzien. De vraag of er meer spanningen zijn dan in het noorden is niet te beantwoorden. Wel probeert het volgende deel (4.4) een vergelijkende studie van zowel de talige voorkeuren als de taalattitudes in het noorden en het zuiden te maken.

4.4 Verschil noorden en zuiden DG

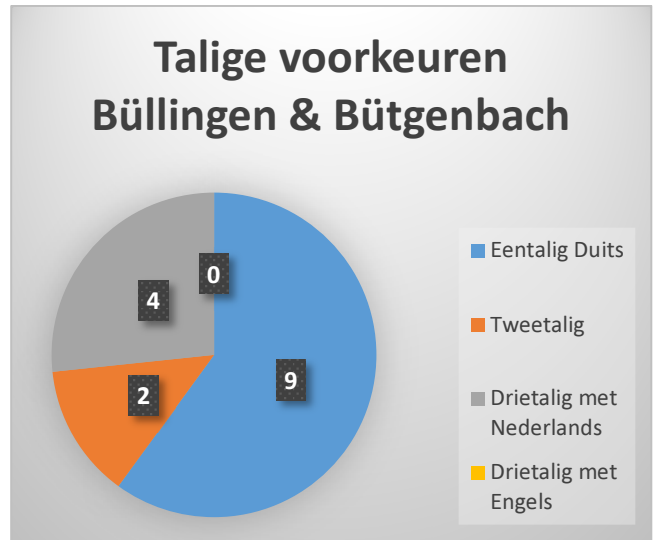
Dit deel bespreekt de verschillen in de talige voorkeuren (4.4.1) en de taalattitudes (4.4.2) tussen het noorden (Kelmis) en het zuiden (Büllingen en Bütgenbach). Eerst is het belangrijk te vermelden dat het vergelijken van antwoorden bij mondelinge interviews soms problematisch is omdat elke geïnterviewde een andere achtergrond, ervaring en houding heeft (Hippler & Schwarz, 1996; Garvin, 2010; Trumper-Hecht, 2010). De resultaten van deze studie zijn niet representatief voor alle inwoners van de onderzoeksdorpen, maar geven wel enkele inzichten weer.

4.4.1 Talige voorkeuren

Dit deel vergelijkt de talige voorkeuren in het noorden en het zuiden van de DG. In het algemeen is het noorden voor meertalige borden en het zuiden eerder voor eentalige. Om het verschil in talige voorkeuren visueel duidelijk te maken, worden de twee grafieken hier naast elkaar geplaatst.

Grafiek 3 Talige voorkeuren Kelmis

Grafiek 4 Talige voorkeuren Büllingen & Bütgenbach

Uit deze grafieken zijn twee grote verschillen tussen het noorden en het zuiden af te leiden. Ten eerste valt het op dat het noorden vooral voor tweetalige borden is, twaalf respondenten opteren hiervoor. Dat staat in een sterk contrast met het zuiden, waarbij slechts twee respondenten voor deze optie kiezen. Ten tweede kiest er in het noorden niemand voor eentalige Duitse borden, terwijl negen respondenten in het zuiden hier wel voorstander van zijn. In het noorden lijken de twee talen noodzakelijk, in het zuiden echter niet, daar volstaat het Duits. De drietalige borden met het Nederlands als derde taal staan in alle dorpen op de tweede plaats, in het noorden verkozen drie respondenten deze optie en in het zuiden vier.

In beide delen van de DG wordt begrip en respect als voornaamste reden gegeven voor meertalige borden. Ook het drietalige België en de nabijheid van Wallonië worden aangehaald. In het zuiden wordt er echter nog een andere reden gegeven, die niet in het noorden vermeld wordt, namelijk de toeristische factor. De meerderheid van de geïnterviewden kant zich dan ook tegen een eentalige DG. Er zijn weliswaar zowel in het noorden als in het zuiden toch enkelingen die hiervoor pleiten, namelijk 2 in het noorden en 1 in het zuiden. Daarnaast maakt het voor sommigen ook niet echt uit.

Samengevat verkiezen de ondervraagden in het noorden meertalige borden en in het zuiden eentalige borden. Hieruit kan afgeleid worden dat in het noorden de twee talen, het Duits en het Frans, noodzakelijk zijn, terwijl in het zuiden het Duits volstaat. De hypothese dat het noorden meer naar het Frans georiënteerd is, wordt hier dus bevestigd. Het volgende deel bespreekt de attitudes ten opzichte van deze taal.

4.4.2 Taalattitudes

De taalattitudes in het noorden en het zuiden van de DG zijn gelijkaardig. Er kwamen zowel positieve attitudes ten opzichte van het Frans, als spanningen naar boven.

4.4.2.1 Positieve taalattitudes

Alle geïnterviewden geven aan dat ze het Frans beheersen en vinden dat normaal. Het Frans wordt ook al vroeg aangeleerd op school. Daarnaast is de taal ook belangrijk voor de arbeidsmarkt. Kennis van het Frans vormt dus in de hele DG een voordeel en wordt door de respondenten ook als een rijkdom aanzien. Voor de geïnterviewden is het vooral belangrijk dat ze zich verstaanbaar kunnen maken. Zowel in het noorden als in het zuiden komt hun aanpassingsvermogen naar boven, dat gedeeltelijk voortvloeit uit het feit dat ze zich een minderheid in België voelen. De inwoners van de onderzoeksdorpen zijn dus trots dat ze meerdere talen spreken en zijn ook tolerant voor andere talen. Ze definiëren zichzelf als Belg. Deze meertaligheid kan echter ook voor spanningen zorgen, waar het volgende deel (4.4.2.2) dieper op ingaat.

4.4.2.2 Spanningen

De respondenten gaven aan dat Franstaligen zich minder aanpassen en niet zullen overschakelen naar het Duits, wat voor frustratie zorgt. De inwoners hebben het gevoel dat ze zich moeten aanpassen aan de Franstaligen. Zowel op school als op de arbeidsmarkt is het Frans dominant aanwezig. Ze voelen zich dus in een minderheidspositie ten opzichte van Wallonië, waardoor er taalspanningen ontstaan.

Deze spanningen blijken zowel in het noorden als in het zuiden aanwezig te zijn. De eerste spanning komt tot uiting bij het tonen van het doorstreepte straatbord. De meeste inwoners kanten zich hiertegen. Zowel in het noorden als in zuiden zijn er echter enkelingen die het goedkeuren. Deze enkelingen vinden dat de Franstaligen zich moeten aanpassen aan de Duitstaligen binnen de DG. De respondenten gaven aan dat doorstreepte straatborden vaker voorkomen. Volgens de geïnterviewden zijn de daders, jonge rebelletjes of extremisten die uit frustratie, haat, verveling of door een gebrek aan opvoeding, het Frans doorhalen.

Daarnaast worden er de twee bronnen van frustraties spontaan aangehaald door de respondenten. Ten eerste komen er zowel in Kelmis, alsook in Büllingen en Bütgenbach supermarkten voor waarbij het winkelpersoneel enkel het Frans machtig is. Dat zorgt voor frustraties bij de inwoners van deze Duitstalige dorpen. Ten tweede worden ook de Franstalige brieven van overheidsdiensten en andere instellingen aangehaald in het noorden. In het zuiden vertelt een respondent ten slotte dat vertalingen van wetten in het Duits soms op zich laten wachten. Uit deze voorbeelden komt opnieuw hun minderheidspositie naar boven. De geïnterviewden hebben het gevoel dat ze geen speciale borden voor deze kleine gemeenschap gaan maken.

Samengevat voelen de inwoners van de onderzoeksdorpen zich dus een minderheid binnen België, waardoor ze zich zullen aanpassen naar het Frans. De inwoners van de onderzoeksdorpen willen meer tolerantie voor hun taal en wensen dat de andere taalgemeenschappen minstens een poging doen om een beetje Duits te spreken. Het volgende en laatste deel bespreekt de algemene conclusie en discussie van dit onderzoek. Daarin worden de resultaten van deze kwalitatieve studie vergeleken met vorig onderzoek en teruggekoppeld aan de literatuur.

5 Conclusie en discussie: “Gleichberechtigung”

Het doel van deze masterthesis was een inzicht krijgen in de talige voorkeuren en de taalattitudes van de inwoners van Kelmis, Büllingen en Bütgenbach aan de hand van een halfgestructureerd interview. De focus lag op het landelijk taallandschap van de DG, dat als stimulus werd gebruikt om het interview te beginnen.

Het onderzoek werd voorafgegaan door een literatuurstudie. Daarin werd eerst het onderzoeksdomein taallandschap en de link tussen taal en cultuur geschetst (hoofdstuk 2). Het Duits, als minderheidstaal in België, kan enkel sterk staan, als ze zichtbaar is in de openbare ruimte en deel is van de identiteit van haar sprekers. Deel 2.3 besprak de Duitstalige Gemeenschap en het Duits. Als grensgebied tussen België en Duitsland vormt de DG een taalconflictegebied waar er asymmetrische meertaligheid heerst tussen het Duits en het Frans. De taalconflicten in België zijn mede gevormd door de taalgrenzen die in de jaren zestig vastgelegd werden. Het taallandschap kan een indicator zijn van deze taalconflicten. Na een bewogen geschiedenis heeft dit gebied culturele autonomie verkregen, maar het blijft onderdeel van het Waals Gewest, waardoor het Frans een belangrijke rol speelt. De inwoners van de DG zijn bijgevolg meertalig en hebben deze meertaligheid ook opgenomen in hun identiteit.

Het derde hoofdstuk besprak vervolgens het onderzoeksdoel en -aanpak van deze masterthesis. De keuze ging naar het landelijk taallandschap van de DG omdat er weinig onderzoek verricht is in deze gebieden. Het onderzoek was kwalitatief en lezergericht. Aan de hand van halfgestructureerde interviews werd namelijk de reactie van de inwoners van DG op de talen in hun taallandschap onderzocht om zo inzicht te krijgen in de talige voorkeuren en de taalattitudes. Zowel het noorden als het zuiden van de DG werden geanalyseerd. Het onderzoeksdorp in het noorden, Kelmis, werd vergeleken met het zuiden, namelijk Büllingen en Bütgenbach. De hypothese luidde dat het noorden van de Duitstalige Gemeenschap meer georiënteerd is naar het Frans dan het zuiden. Deze werd reeds gedeeltelijk bevestigd in het verkennend interview. Uit dit verkennend interview bleek ook dat inwoners van de onderzoeksdorpen snel zullen overschakelen naar het Frans, ze hebben dus een groot aanpassingsvermogen.

Hoofdstuk vier verzamelde daarna de resultaten van het kwalitatieve onderzoek. Eerst werden er opvallende verschillen tussen het noorden en het zuiden van de DG geanalyseerd. Het viel bijvoorbeeld op dat de straatborden in het noorden tweetalig waren en in het zuiden eentalig. Dat komt overeen met een onderzoek van Verhiest (2015a) op plaats- en verkeersborden in de DG. Hij toonde namelijk aan dat het taallandschap in het noorden (Eupen) vooral tweetalige borden bevat, terwijl het zuiden (Sankt Vith) voornamelijk eentalige borden heeft (Verhiest, 2015a).

Op andere officiële borden uit dit onderzoek was dat verschil echter niet terug te vinden. Deze officiële borden zijn onderhevig aan de taalwetten, maar die zijn soms onduidelijk (Van Mensel & Darquennes, 2012). Op de niet-officiële borden was er vervolgens in sommige gevallen meer Frans aanwezig in het noorden, maar niet altijd. De aanwezige talen op deze borden zijn niet onderhevig aan de taalwetgeving, maar wel afhankelijk van de gestandaardiseerde of lokale aanpak van het bedrijf achter de borden (Verhiest, 2015a). Grote winkelketens die in heel België actief zijn, werken eerder gestandaardiseerd en passen zich niet aan, aan de lokale taalsituatie, stelt Verhiest (2015a). Zowel in het noorden als in het zuiden kwamen er dus meertalige borden voor. Uit deze eerste vergelijking kon de hypothese dat er meer Frans aanwezig is in het noorden, dus niet bevestigd worden.

Vervolgens werden zowel de talige voorkeuren als de taalattitudes van de respondenten uit het noorden en het zuiden van de DG besproken en met elkaar vergeleken, het doel van deze masterthesis. De grootste verschillen kwamen terug in de eerste categorie, namelijk de taalvoorkeuren. In het noorden was iedereen namelijk voor een meertalig taallandschap, terwijl het zuiden eerder eentalige borden verkoos. Het zuiden was ook wel tolerant voor meertalige borden met het Frans, maar een verschil is dat dit in het noorden noodzakelijk werd geacht en in het zuiden niet. De hypothese dat het noorden meer naar het Frans gericht is, wordt hier dus bevestigd.

Het valt op dat Kelmis door de respondenten werd voorgesteld als een dorp waar er zowel Franstaligen als Duitstaligen wonen, terwijl Büllingen en Bütgenbach eerder eentalig Duits is. Dat bleek ook al uit het verkennend onderzoek en wordt bevestigd door onderzoek van Verhiest (2015a). Hij stelde dat de aanwezige talen in het noorden (Eupen) het Duits en het Frans zijn, terwijl het zuiden (Sankt Vith) sterk eentalig is (Verhiest, 2015a).

Het Frans heeft volgens hem in het zuiden (Sankt Vith) een lagere relevantie (Verhiest, 2015a). Dat komt overeen met de resultaten van deze studie. Het taallandschap reflecteert dus voor een deel de talige voorkeuren van haar inwoners. Ook hier wordt de hypothese bevestigd alsook de verklaring van Riehl (2007) dat er in het zuiden minder contact is met Franstaligen. In de interviews werd er weliswaar niet gesteld dat er minder contact is, maar werden de zuidelijke dorpen wel voorgesteld als sterk eentalig Duits, wat in het noorden niet het geval was.

Aan de andere kant is er echter een discrepantie op te merken tussen het taallandschap en de gesproken talen in de DG (zie ook: Van Mensel & Darquennes, 2012). Na doorvragen, bleken namelijk veel respondenten tolerant voor een meertalig taallandschap, omdat er ook meerdere talen gesproken worden in de DG. De geïnterviewden stelden namelijk dat ze triglossich of polyglossisch zijn, wat reeds bevestigd werd in het verkennend onderzoek en door onderzoek van zowel Born en Dickgießer (1989) als Nelde en Darquennes (2002). Uit dit onderzoek bleek dat de ondervraagden meertalige borden als een voordeel zagen en als een teken van begrip en respect.

De inwoners stellen dus dat er meerdere talen gesproken worden, maar dat wordt niet altijd gereflecteerd in het taallandschap. Vorig onderzoek van Van Mensel en Darquennes (2012) en Verhiest (2015a) toonde namelijk aan dat er in Eupen (noorden) net geen 30% van de borden tweetalig Duits-Frans is, terwijl dat in het zuiden (Sankt Vith) slecht 16% is. Het zuiden bevat vooral eentalige borden; in Sankt Vith is bijvoorbeeld ongeveer 60% van de borden eentalig Duits (Verhiest, 2015a). De meeste inwoners van de DG zijn dus meerdere talen machtig en geven dit ook zelf aan, maar het taallandschap is eerder tweetalig in het noorden en eentalig in het zuiden.

Een volgend verschil tussen het noorden en het zuiden is de toeristische factor, die enkel in het zuiden werd aangehaald. Het zuiden van de DG is toeristischer dan het noorden, zoals Kern (1996) aangaf. Deze toeristen zijn voornamelijk Vlamingen, stelden de geïnterviewden. Volgens een enquête van het toerismebureau van Ostbelgië (Ostbelgië Direkt, 2014) komen 60% van de toeristen in de DG inderdaad uit Vlaanderen en 10% uit Nederland. Dat verklaart waarom de voorkeur voor drietalige borden met het Nederlands, en niet met het Engels als derde taal, verkozen werd.

De toeristische factor wordt ook bevestigd door zowel Van Mensel en Darquennes (2012) als door Verhiest (2015a). Het onderzoek van Verhiest (2015a) toonde aan dat toeristische borden meestal in de drie landstalen zijn. Informatieve borden zijn dan weer vooral in twee talen, het Duits en het Frans (Verhiest, 2015a). In het algemeen zijn er echter bijna geen Nederlandstalige borden aanwezig in de DG (Van Mensel en Darquennes, 2012; Verhiest, 2015a). Voor toeristische doeleinden mogen borden weldegelijk in drie talen opgesteld worden (art. 11 §3) (Wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken, 1966).

Zoals Salo (2012) zegt, zal toerisme voor een grotere aanwezigheid van andere talen uit naburige landen zorgen. Deze stelling kan hier toegepast worden op het naburige Vlaanderen, binnen hetzelfde land en op Nederland. De extra talen hebben een informatieve functie, namelijk begrip bevorderen voor de toeristen (Landry & Bourhis, 1997; Salo, 2012). De toeristische factor toont aan dat het taallandschap beïnvloed wordt door economische factoren, waarbij talen worden ingezet als marketingmiddel, ook wel *language commodification* genoemd (Heller, 2000; Reershemius, 2012).

Er kan dus gesteld worden dat de respondenten, dan wel onbewust, een meertalig taallandschap verkiezen om economische factoren, ten eerste omwille van de toeristen en ten tweede door de nabijheid van Wallonië (zie ook: Verhiest, 2015a). Aan de andere kant werd het belang van begrip en verstaanbaarheid ook vaak aangehaald. Het is dus mogelijk dat de respondenten de talen helemaal niet als marketingmiddel willen inzetten, maar enkel om de verstaanbaarheid te vergroten. Daarnaast was het voor sommige geïnterviewden ook om het even. Zij hadden nog nooit stilgestaan bij de verschillende talen in de openbare ruimte, zoals Aiestaran, Cenoz en Gorter (2010) gesteld hadden.

De attitude ten opzichte van het Frans was vervolgens over de hele DG gelijk. Alle geïnterviewden gaven aan dat ze het Frans beheersten en vonden dat ook normaal (zie ook: Van Mensel & Darquennes, 2012). Ze zijn trots dat ze deze taal spreken en zijn tolerant voor andere talen (zie ook: Van Mensel & Darquennes, 2012). Dankzij hun meertaligheid, krijgen de inwoners van de DG de “Funktion des Verstehens” of de “Brückefunktion”, zo stelt Lüdeking (2016), hiermee bedoelt hij dat de inwoners als brug tussen andere taalgemeenschappen optreden en het begrip vooropplaatsen. Dat kwam ook al naar voren in de verkennende interviews en wordt bevestigd in de halfgestructureerde interviews.

Daarnaast gaven de geïnterviewden aan dat ze zich goed voelden in België en ze definieerden zichzelf als Belg, dat bevestigen ook Van Mensel en Darquennes (2012). Geen enkele respondent heeft naar zijn lokale identiteit verwezen, die volgens Riehl (2007) en Dewulf (2009) sterk is door hun dialectgebruik en ook bevestigd werd door het onderzoek van Forsa (2014). In de verkennende interviews werd hun lokale dialect, het Platduits, vaak aangehaald, maar dat was niet het geval in de halfgestructureerde interviews. Er werden tijdens de interviews geen nadrukkelijke vragen over identiteit gesteld, maar het is toch opvallend dat de respondenten uit zichzelf zeiden: “ik ben Belg”. Dat resultaat staat in contrast met het onderzoek van Forsa (2014) waarbij slechts 9% van de inwoners van de DG, België als zijn thuis aangaf. Volgens Cartrite (2002) en Zöllner (2012) zou ook de Europese identiteit groeien. Dat komt gedeeltelijk terug uit de resultaten, sommige respondenten verwezen namelijk naar het feit dat de DG in Europa ligt.

Uit het kwalitatieve interview bleek echter ook dat de inwoners van de onderzoeksdorpen zich een minderheid in België voelden (zie ook: Nelde & Darquennes, 2002; Darquennes & Nelde, 2006; Riehl, 2007; Vanden Boer, 2009). Ze hebben het gevoel dat ze zich moeten aanpassen aan de Franstaligen, omdat die laatsten niet overschakelen naar het Duits. (zie ook: Verdoodt, 1979; Vogl & Hüning, 2010). Een man uit het noorden van de DG (58 jaar) vond resoluut dat de Franstaligen zich moesten aanpassen aan de Duitstaligen als ze in de DG zijn en niet omgekeerd. Hij wordt bijgestaan door een man uit het zuiden van de DG (43 jaar) die een eentalige DG verdedigd omwille van de geschiedenis. In de jaren zestig wouden ze namelijk het Duits afschaffen, stelt hij. Het klopt dat er een taalstrijd tussen de Vlamingen en de Walen voorafging aan de erkenning van het Duits als derde landstaal (Born & Dickgießer, 1989; Mathiak, 1993; Verhiest, 2015a). Volgens de man hebben ze deze erkenning te danken aan de Vlamingen. Hij stelt dat er nog steeds spanningen zijn tussen de Duitstaligen en de Franstaligen. Daarnaast zijn de Franstaligen volgens hem minder tolerant. Om die reden vindt een andere man (37 jaar) dat Franstaligen minstens een poging moeten doen om Duits te spreken.

De taalspanningen zorgen dus voor frustraties bij de inwoners van de DG, wat ook bleek uit onderzoek van Van Mensel en Darquennes (2012). Het minderheidsgevoel komt op verschillende vlakken terug. Het start al vroeg op de schoolbanken, waar ze intensief het Frans leren, zo stelden enkele geïnterviewden en ook Born en Dickgießer (1989). Het onderwijs is dus zeker een factor voor het belang van de taal, wat Heller (2000) bevestigt. Daarnaast is, volgens de respondenten later op de arbeidsmarkt het Frans vaak een vereiste.

Dat toonde ook het verkennend onderzoek en onderzoek van Verdoodt (1979) en van Van Mensel en Darquennes (2012) aan. Om die redenen voelt een 20-jarige vrouw uit het zuiden zich gediscrimineerd ten opzichte van de Franstaligen.

Daarnaast zijn de spanningen met het Frans terug te vinden bij het tonen van het doorstreept straatbord. Uit vorig onderzoek bleek dat doorstreepte straatborden vaker voorkomen (Van Mensel & Darquennes, 2012; Verhiest, 2015a;). Enkele voorbeelden zijn borden van Amblève-Amel of Trèves-Trier, waarbij het Frans doorstreept is, deze voorbeelden werden ook door de geïnterviewden aangehaald (zie ook: Van Mensel & Darquennes, 2012; Verhiest, 2015a). Ze zijn vormen van protest, aangebracht door taalactivisten en dus niet representatief voor een hele taalgemeenschap, stellen Van Mensel en Darquennes (2012) en Verhiest (2015a). Dat kwam ook naar boven tijdens de interviews. De meeste inwoners kantten zich tegen deze borden, maar sommigen vonden het goed. Zo stelde een man (43 jaar) dat tweetalige borden provocatief zijn, hij was resoluut voor eentalige borden.

Andere voorbeelden van spanningen met het Frans zijn terug te vinden in de Franstalige supermarkten en bij Franstalige correspondentie die de inwoners ontvangen van officiële instellingen of diensten. Deze twee voorbeelden werden spontaan aangehaald en bewijzen dat het taallandschap nooit neutraal is en kan werken als een stimulus, zoals Garvin (2010) stelde.

Het pijnpunt rond de Franstalige administratie wordt ook in een recent verschenen artikel in *De Standaard* (14 maart, 2016) aangekaart. Daarnaast wordt het feit dat het langer duurt om sommige wetten in het Duits te vertalen, bevestigd door Oliver Paasch, de minister-president van de DG (2016). Hij wijst op nog verdere problemen waarbij de Duitstaligen benadeeld worden, zoals geen of slechte vertalingen door officiële instanties.

Samengevat blijkt uit deze voorbeelden dat er een taalconflict is tussen het Duits en het Frans, waarbij het Frans als dominante taalgroep optreedt in sommige administratieve en economische domeinen (zie ook: Nelde, 1988; Darquennes, 2013). Er is dus sprake van een asymmetrische meertaligheid met het Frans (Nelde, 1988; Darquennes, 2013). Deze asymmetrie komt tot uiting in het feit dat men het Frans machtig moet zijn om werk te vinden. Daarnaast is het Frans ook dominant aanwezig in de administratie en het onderwijs. Om sterk te staan, moet een taal net in deze domeinen aanwezig zijn (Darquennes, 2013).

Er is dus een kloof tussen een theoretisch sterk beschermde taal, die al 50 000 euro ter bescherming kreeg (Grin et.al, 2002) en de realiteit (Vanden Boer, 2011). Het SMiLE-rapport (Support for Minority Languages in Europe) waarbij de DG op de derde plaats qua linguïstische sterkte staat, kan dus in twijfel getrokken worden (Grin et.al, 2002), alsook het feit dat België als voorbeeldland wordt aangehaald om taalconflicten op te lossen (Volg en Hüning, 2010).

Belangrijke politieke figuren in de DG eisen om die reden meer respect voor hun taal (De Standaard, 14 maart 2016). Ten eerste werden de federale regering, het parlement en ook het Waals Gewest, in een resolutie eind februari 2016, opgeroepen om tegen de minderheidspositie van de DG in te gaan (Cools, 2016). Ten tweede streeft Oliver Paasch naar een ‘Gleichberechtigung’, hij wil namelijk dat de Duitstaligen gelijk behandeld worden als de andere taalgemeenschappen. Katrin Jadin, Duitstalige in het federaal parlement, stelt dat deze gelijkberechtiging een teken van respect is, ook al spreken de meeste inwoners van de DG Nederlands of Frans. En ten slotte benadrukt ook voorzitter van het Duitstalige parlement Karl-Heinz Lambertz (PS) het belang van de Duitse taal in Europa (Cools, 2016). De DG blijft dus nog streven naar een gelijke plaats in het drietalige België.

Zoals reeds vermeld mogen deze resultaten niet veralgemeend worden naar de hele DG. Meertaligheid is een individueel gegeven (Vanden Boer, 2011) en elke persoon heeft andere voorkeuren en attitudes. Dit onderzoek diende als eerste aanzet voor verder onderzoek om meer informatie te verkrijgen over de talige voorkeuren en de taalattitudes van de inwoners van de onderzoeksdorpen in de DG. Bij volgend onderzoek kan het kwalitatief onderzoek bijvoorbeeld voorafgegaan worden door een kwantitatief onderzoek. Dan kunnen de antwoorden van de respondenten vergeleken worden met de aanwezige talen in het taallandschap. Daarnaast kunnen de onderzoeksdorpen ook uitgebreid worden, om meer van het landelijk taallandschap van de DG te onderzoeken. Vervolgens zou er ook een vergelijking tussen steden en dorpen kunnen plaatsvinden. Ten slotte bleek in het zuiden de toeristische factor belangrijk. Het kan verrijkend zijn om in volgend onderzoek ook toeristen te interviewen over de talen in het taallandschap (Aiestaran, Cenoz & Gorter, 2010).

Daarnaast zijn er enkele verbeteringspunten mogelijk waardoor een vergelijking van de resultaten nog pertinenter zou kunnen zijn. Ten eerste is er een tijdsverschil in de interviewmomenten op te merken. Zo ligt er tussen 26 februari en 7 april, iets meer dan een maand. Ten tweede werd de vraag rond de volgorde van de talen niet consistent gesteld. Ten derde werd er getracht om met vergelijkbare borden te werken, maar is dat niet altijd gelukt, zoals in tabel 1 aan het begin van hoofdstuk vier duidelijk werd. Initieel was het de bedoeling om ook voorbeelden van codemixing en van het lokale dialect, het Platduits op te nemen in het onderzoek. Het was echter niet eenvoudig om borden in het Platduits te vinden. Het lokale dialect is namelijk een gesproken taal. Talen die enkel gesproken worden, komen uiteraard weinig voor in het taallandschap (Spolsky, 2009). Hueber (2006) benadrukte het belang van codemixing in een meertalige omgeving, maar ook hiervan zijn er weinig voorbeelden gevonden. De focus lag enkel op officiële top-down en commerciële bottom-up tekens, maar dat onderscheid werd niet meegedeeld aan de respondenten. Ten slotte werden de borden altijd uitdrukkelijk getoond aan de geïnterviewden. Dat belemmerde de bewegingsvrijheid. Het interview kon dus enkel plaatsvinden in de buurt van het bord. Het aantal voorbijgangers verschilde dan ook sterk van bord tot bord. Bij een supermarkt zijn er bijvoorbeeld meer toevallige passanten dan bij andere borden. Volgend onderzoek zou met foto's van de borden, in plaats van met de borden zelf kunnen werken. Zo kunnen er meer tekens getoond worden.

Ondanks deze verbeterpunten konden de interviews een antwoord geven op de onderzoeksvragen. Door het landelijk taallandschap te gebruiken als stimulus, werd er een blik geworpen op de talige voorkeuren en taalattitudes van enkele inwoners van de onderzoeksdorpen, het doel van deze thesis. Daarna kon het noorden vergeleken worden met het zuiden. De hypothese dat het noorden meer naar het Frans georiënteerd is, werd gedeeltelijk bevestigd. Bij de linguïstische voorkeuren kwam namelijk naar voren dat het noorden meer voor meertalige borden is dan het zuiden, omdat er in het noorden meer Frans aanwezig is (zie ook Riehl, 2007). Na doorvragen bleek echter dat het merendeel van de ondervraagden openstaat voor meertalige borden, zowel in het noorden als het zuiden van de DG. Als redenen werden de nabijheid van Wallonië en Duitsland en het drietalige België aangehaald. In het zuiden speelde ook de toeristische factor een rol.

De taalattitudes ten opzichte van het Frans waren echter gelijk in het noorden en het zuiden. De inwoners van de onderzoeksdorpen stellen zich tolerant op voor verschillende talen en zien meertaligheid als een rijkdom. Ze hebben een groot aanpassingsvermogen en stellen begrip en respect voorop. Ze voelen zich echter een minderheid in België, waardoor ze het gevoel hebben dat ze zich moeten aanpassen. Er zijn dus in de beide delen van de DG spanningen met het Frans terug te vinden. De geïnterviewden gaven spontaan voorbeelden aan die de spanningen duidelijk maken, wat aantoont dat het taallandschap wel degelijk als stimulus kan werken en een indicator kan zijn van taalconflicten. Er is sprake van een asymmetrische meertaligheid met het Frans. Om die reden streeft de DG naar een “Gleichberechtigung”, wat betekent dat de inwoners gelijk behandeld willen worden als de andere taalgemeenschappen.

Kortom blinkt deze minderheid van België uit in hun meertaligheid. Een naamsverandering, zoals een geïnterviewde voorstelde, zou misschien geen slecht idee zijn, de Duitstalige-Vlaamstalige-Franstalige Gemeenschap. Dat vormt echter gewoon België, misschien moeten we dus allemaal een voorbeeld nemen aan deze kleine gemeenschap aan de rand van ons land en meertaligheid omarmen.

6 Literatuurlijst

- Aiestaran, J., Cenoz, J., & Gorter, D. (2010). Multilingual cityscapes: Perceptions and Preferences of the Inhabitants of the City of Donostia-San Sebastian. In E. Shohamy, E. Ben-Rafael, & M. Barni (Eds.), *Linguistic landscape in the city* (pp. 219–234). Clevedon: Multilingual Matters.
- Baarda, B., Bakker, E., van der Hulst, V., Julsing, M., Fischer, T., van Vianen, R., & de Goede M. (2014). *Basishandboek methoden en technieken*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Baarda, D. & de Goede M. (2007). *Basisboek Interviewen*. Groningen: Noordhoff Uitgevers B.V.
- Backhaus, P. (2006). Multilingualism in Tokyo: A look into the linguistic landscape. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 52-63. doi:10.1080/14790710608668385
- Barni, M., & Bagna, C. (2015). The critical turn in LL, new methodologies and new items in LL. *Linguistic Landscape*, 1(1/2). doi : 10.1075/ll.1.1/2.01bar
- Blackwood, R. J. (2011). The linguistic landscape of Brittany and Corsica: A comparative study of the presence of France's regional languages in the public space. *Journal of French Language Studies*, 21(2), 111-130. doi:10.1017/S0959269510000281
- Blackwood, R. J. (2011). The linguistic landscape of Brittany and Corsica: A comparative study of the presence of France's regional languages in the public space. *Journal of French Language Studies*, 2011, 21(2). doi: 10.1017/S0959269510000281
- Blackwood, R., & Tufi, S. (2012). Policies vs non-policies: analysing regional languages and the national standard in the linguistic landscape of French and Italian Mediterranean cities. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (Eds.), *Minority languages in the linguistic landscape* (pp. 109-126). London: Palgrave Macmillan
- Blackwood, R., & Tufi, S. (2012). Policies vs non-policies: analysing regional languages and the national standard in the linguistic landscape of French and Italian Mediterranean cities. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (Eds.), *Minority languages in the linguistic landscape* (pp. 109-126). London: Palgrave Macmillan
- Blommaert, J. (2013). *Ethnography, superdiversity and linguistic landscapes: chronicles of complexity*. Bristol: Multilingual Matters
- Born, J., & Dickgießer, S. (1989). *Deutschsprachige Minderheiten. Ein Überblick über den Stand der Forschung für 27 Länder*. Mannheim: Institut für deutsche Sprache.
- Brüll, C. (2009). L'identité des Belges germanophones est une non-identité: Quelques réflexions à propos de publications récentes sur l'histoire de la Communauté germanophone de Belgique. *Bijdragen tot de eigentijdse geschiedenis* (21). Geraadpleegd via http://www.cegesoma.be/docs/media/chtp_beg/chtp_21/007_Chron_Brull.pdf
- Cartrite, B. (2002). Contemporary ethnopolitical identity and the future of the Belgian state. *Nationalism and Ethnic Politics*, 8(3). doi: 10.1080/13537110208428669
- Cools, S. (2016, 14 maart). Duitstalige Gemeenschap eist respect voor derde landstaal. *De Standaard*, p. 9

- Coupland, N. (2012). Bilingualism on display: The framing of Welsh and English in Welsh public spaces. *Language in Society*, 41(1), 1-24. doi:10.1017/S0047404511000893
- Curtin, M. L. (2009). Language on Display: Indexical Signs, Identities and the Linguistic Landscape of Taipei. In: Shohamy, E., & Gorter, D. *Linguistic landscape: expanding the scenery* (pp. 221-237). New York: Routledge
- Custred, G. (2011). The Linguistic Consequences of Boundaries, Borderlands, and Frontiers. *Journal of Borderlands Studies*, 26(3). doi: 10.1080/08865652.2011.675716
- Dal Negro, S. (2009). Local policy modeling the linguistic landscape. In E. Shohamy & D. Gorter (Eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. (pp. 206-218). New York: Routledge.
- Darquennes J. (2013). *Language policy and planning in indigenous language minority settings in the EU*. *Revue française de linguistique appliquée*, (2). Geraadpleegd via <http://www.cairn.info/revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2013-2-page-103.htm>
- Darquennes, J. (2006): „Duits als autochtone taal in België: een schets met aandacht voor onderzoeksdesiderata.“ In: *Mededelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, p. 93-109
- Darquennes, J. (2010). Language contact and language conflict in autochthonous language minority settings in the EU: A preliminary round-up of guiding principles and research desiderata. *Multilingua* 29. doi: 10.1515/mult.2010.016
- Darquennes, J., & Nelde, P. (2006). GERMAN AS A LINGUA FRANCA. *Annual Review of Applied Linguistics*, (26). doi: 10.1017/S0267190506000043
- Darte, A., Mertens, C., & Meyer, J. (2009). *TAALLANDSCHAP EUPEN EN MALMEDY*. (Ongepubliceerde paper). Namen: Université de Namur
- DE BELGISCHE GRONDWET (2014). Geraadpleegd via http://www.senate.be/doc/const_nl.html
- Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens (2015): *Kulturelle Identität*. Geraadpleegd via http://www.dg.be/desktopdefault.aspx/tabid-2806/5350_read-34679/, Zugriff am 18.4.2012.
- Dewulf J. (2009). "O liebes Land", "o Belgiens Erde": The Development of the German-Speaking Community in Belgium Reflected in the Light of the Flemish Struggle for Autonomy. *German Studies Review*, 32(1), 65-81. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/stable/27668656>
- DGStat (2014). *Die DG in Zahlen*
- Du Plessis, T. (2011). Language visibility and language removal: A South African case study in linguistic landscape change. *Communicatio*, 37(2). doi:10.1080/02500164.2011.604170
- du Plessis, T. (2012). The role of language policy in linguistic landscape changes in a rural area of the Free State Province of South Africa. *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, 43(2). doi: 10.1080/10228192.2012.741098
- Euromosaic (s.d.). *List by languages*. Geraadpleegd op 31 oktober 2015 via <http://www.uoc.edu/euromosaic/web/homean/index1.html>
- Europa.eu (2016, 15 januari). *EU-bestuur: personeel, talen, vestigingsplaatsen*. Geraadpleegd via http://europa.eu/about-eu/facts-figures/administration/index_nl.htm
- Europese Commissie (1996). *Euromosaic: the production and reproduction of the minority language groups in the European Union*. Geraadpleegd via

- http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity/WFS/EU-Bookshop-Site/en_GB/-/EUR/ViewPublication-Start?PublicationKey=C29295845
- Europese Commissie (2015). *Regional and minority languages*. Geraadpleegd via http://ec.europa.eu/languages/policy/linguistic-diversity/regional-minority-languages_en.htm
- Extra, G., Yağmur, K. (2011). Urban multilingualism in Europe: Mapping linguistic diversity in multicultural cities. *Journal of Pragmatics*, 43(5), 1173-1184. doi:10.1016/j.pragma.2010.10.007
- Forsa, Gesellschaft für Sozialforschung und statistische Analysen (2014, 29 oktober). *demoskopische Befragung für die Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens, Ergebnisse einer Befragung für das Ministerium der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens*.
- Garvin, R. T. (2010). Responses to the Linguistic Landscape in Memphis, Tennessee: an Urban Space in Transition. In E. Shohamy, E. Ben-Rafael, & M. Barni (Eds.), *Linguistic landscape in the city* (pp. 252–274). Clevedon: Multilingual Matters.
- Goethe Institut (2010). *Statistische Erhebungen. Die Deutsche Sprache in der Welt*. München: Goethe Institut. Geraadpleegd via <https://www.goethe.de/resources/files/pdf19/5759818-STANDARD.pdf>
- Gorter, D. (2006). Introduction: The Study of the linguistic landscape as a new approach to multilingualism. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 1-3. doi:10.1080/14790710608668382
- Gorter, D. (2013). Linguistic landscapes in a multilingual world. *Annual Review Of Applied Linguistics*, 33, 190-212. doi:10.1017/S0267190513000020
- Grin, F., Moring, T. & al. (2002). *SMiLE-Support for Minority Languages in Europe*. Brussels, European Commission. Geraadpleegd via http://www.unige.ch/traduction-interpretation/recherches/groupe/elf/documents/RML_support_DT1.pdf
- Hall, R. B. (1999) *National collective identity: social constructs and international systems*. Columbia University Press. Geraadpleegd via <http://www.researchgate.net/publication/49515936>
- Heller, M. (2000). Bilingualism and identity in the post-modern world. *Estudios de Sociolingüística*, 1(2), 9-24. Geraadpleegd via www.sociolingustica.uvigo.es
- Heller, M. (2003). Globalization, the new economy, and the commodification of language and identity. *Journal of Sociolinguistics*, 7(4). doi: 10.1111/j.1467-9841.2003.00238.x
- Heller, M. (2008). Language and the nation-state: Challenges to sociolinguistic theory and practice. *Journal of Sociolinguistics*, 12(4). doi: 10.1111/j.1467-9841.2008.00373.x
- Hippler, H.-J., & Schwarz, N. (1996): "Umfragen". In: H. Goebel & Nelde, P. et al. (Eds.), *Kontaktlinguistik. Volume 1* (pp. 726- 733). Berlin/New York: de Gruyter.
- Huebner, T. (2006). Bangkok's Linguistic Landscapes: Environmental Print, Codemixing and Language Change. *International Journal of Multilingualism*, 3(1). doi: 10.1080/14790710608668384
- Huebner, T. (2009). A framework for the linguistic analysis of linguistic landscapes. In E. Shohamy & D. Gorter (Eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. (pp. 70-87). New York: Routledge.

- Jacobs, P. (2016, 11 maart). Moresnet. Een pizzapunt geopolitiek. *De Standaard* (Bijlage Letteren), p.4-6
- Janssens, R. (2015, November) *Global City-Region Brussels: Language policy, language use and identity issues*. Gastcollege voor de studenten van de master meertalige communicatie, KU Leuven, Brussel.
- Jones, P., Griff B., Evans, J., Gibbs, H., & Hein, J.R. (2008). Exploring Space and Place With Walking Interviews. *Journal of Research Practice* 4(2). Geraadpleegd via <http://jrp.icaap.org/index.php/jrp/article/view/150/161>
- Kern, R. (1996). Französisch-Deutsch. In H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Starý & W. Wölck (Eds.), *Kontaktlinguistik. Volume 2* (pp. 1130-1135). Berlin/New York: de Gruyter.
- Kotze C.R., & du Plessis T. (2010). Language visibility in the Xhariep – a comparison of the linguistic landscape of three neighbouring towns. *Language Matters: Studies in the Languages of Africa*, 41(1). doi: 10.1080/10228192.2010.494682
- Landry, R. and Bourhis, R.Y. (1997) Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1), 23-49. doi:10.1177/0261927X970161002
- Lecours, A. (2001). Political Institutions, Elites, and Territorial Identity Formation in *Belgium*. *National Identities*, 3(1). doi: 10.1080/14608940020028493
- Lüdeking, R. (2016, 16 april). [conferentie] 43. *Jahrestag des Belgischen Germanisten- und Deutschlehrerverbandes (BGDV)*. Eupen, Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft.
- Lüdi G. (1996). Mehrsprachigkeit. In H. Goebel, P. H. Nelde, Z. Starý & W. Wölck (Eds.), *Kontaktlinguistik. Volume .1* (pp. 233-244). Berlin/New York: de Gruyter.
- Marten, H.F., Van Mensel, L., & Gorter, D. (2012). Studying minority languages in the linguistic landscape. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (Eds.), *Minority languages in the linguistic landscape* (pp. 1-15). London: Palgrave Macmillan
- Mathiak, R. (1993). Die rechtliche Stellung der Minderheiten in Belgien. In J. A. Frowein, R. Hofmann, & S. Oeter (Eds.). (1993). *Das Minderheitenrecht europäischer Staaten. Teil 1* (pp. 1–61). Berlin/New York: Springer.
- Mettewie, L., Lamarre, P., & Van Mensel, L. (2012). Clins d’oeil bilingues dans le paysage linguistique de Montréal et Bruxelles: Analyse et illustration de mécanismes parallèles. *Linguistic landscapes, multilingualism and social change*
- Milani T. M. (2014). Sexed signs – queering the scenery. *International Journal of the Sociology of Language* (228). doi: 10.1515/ijsl-2014-0011
- Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft, Fachbereich Kommunikation. (s.d.) *Die Deutschsprachige Gemeinschaft. Das Kleine plus für Belgien*
- Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft. (2009) *Belgien und die Deutschsprachige Gemeinschaft – in Kürze*.
- Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft. (s.d.) *Die Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens*
- Moriarty, M. (2014). Contesting language ideologies in the linguistic landscape of an Irish tourist town. *International Journal of Bilingualism*, 18(5). doi:10.1177/1367006913484209

- Muth, S. (2014). Linguistic landscapes on the other side of the border: signs, language and the construction of cultural identity in Transnistria. *International Journal of the Sociology of Language*, (227). doi: 10.1515/ijsl-2013-0086
- Nelde, P. H. (1979). Zur volkssprachlichen Situation in einer germanisch-romanischen Übergangszone. In P. H. Nelde, (Ed.), *Deutsch als Muttersprache in Belgien: Forschungsberichte zur Gegenwartslage (Vol. 5)*. (pp. 67-84). Wiesbaden: Steiner Franz Verlag.
- Nelde, P. H. (1988). SPRACHKONFLIKTFORSCHUNG. *Folia Linguistica*, 22(1-2). doi: <http://dx.doi.org/10.1515/flin.1988.22.1-2.73>
- Nelde, P., & Darquennes, J. (2002). German in Belgium: Linguistic Variation from a Contact Linguistic Point of View. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 23(1-2). doi: 10.1080/01434630208666455
- Ostbelgien Direkt. (2014, 29 augustus). *Teils verregneter Sommer hat Tourismus in Ostbelgien wenig geschadet*. Geraadpleegd via <http://ostbelgiendirekt.be/teils-verregneter-sommer-hat-tourismus-in-ostbelgien-wenig-geschadet-50578>
- Paasch, O. (2016, 16 april). [conferentie] 43. *Jahrestag des Belgischen Germanisten- und Deutschlehrerverbandes (BGDV)*, Eupen, Ministerium der Deutschsprachige Gemeinschaft.
- Parlement der Deutschsprachigen Gemeinschaft. (2014). *Die Deutschsprachige Gemeinschaft und ihr Parlement*
- Pietikäinen, S., Huss, L., Laihiala-Kankainen S., Aikio-Puoskari, U., & Lane, P. (2010) Regulating Multilingualism in the North Calotte: The Case of Kven, Meänkieli and Sámi Languages, *Acta Borealia*, 27(1). doi: 10.1080/08003831.2010.486923
- Pietikäinen, S., Lane, P., Salo, H., & Laihiala-Kankainen, S. (2011). Frozen Actions in the Arctic Linguistic Landscape: A Nexus Analysis of Language Processes in Visual Space. *International Journal of Multilingualism*, 8(4). doi:10.1080/14790718.2011.555553
- Porst, R. (1996) Fragebogenerstellung. In: H. Goebel & Peter N.H. et al. (Eds.), *Kontaktlinguistik. Band 1* (pp.737-744). Berlin/New York: de Gruyter,.
- Portaal Belgische Overheid (2012). *België, een federale staat*. Geraadpleegd via http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/federale_staat/
- Quadflieg, P. M. (2016, 16 april). *Die DG – Identitätsstiftung im „Belgien zu viert“*, *Sprache, Kultur und Geschichte als Säulen der Identität in Ostbelgien*. [Vortrag Belgischer Germanistenverband]
- Raad van Europa (1992). *The European charter for regional or minority languages*. Geraadpleegd via <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>
- Rasinger, S.M. (2014). Linguistic landscapes in Southern Carinthia (Austria). *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(6). doi:10.1080/01434632.2014.889142
- Reershemius, G. (2011). Reconstructing the past? Low German and the creating of regional identity in public language display. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 32(1), 33-54. doi:10.1080/01434632.2010.536238
- Reh, M. (2004). Multilingual writing: A reader-oriented typology - With examples from Lira Municipality (Uganda). *International Journal of the Sociology of Language*, 170, 1-41. doi 10.1515/ijsl.2004.2004.170.1,

- Riehl C. M. (2007). Varietätengebrauch und Varietätenkontakt in Südtirol und Ostbelgien. *Linguistik online*, 32(3). Geraadpleegd via http://www.linguistik-online.de/32_07/riehl.html
- Salo, H. (2012). Using linguistic landscape to examine the visibility of Sámi languages in the North Calotte. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (Eds.), *Minority languages in the linguistic landscape* (pp. 243-259). London: Palgrave Macmillan
- San Martin, G. (2011, 25 april). *Viola calaminaria (Plumbaginaceae) on a calaminarian grassland*. Geraadpleegd via [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Viola_calaminaria_20110425_074642_3445 M.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Viola_calaminaria_20110425_074642_3445_M.JPG)
- Schelstraete, G. (2014). *Het taallandschap van minderheidstalen in Europa* (Ongepubliceerde bachelorproef). KU Leuven, Leuven, België.
- Scollon, R., & Scollon-Wong, S. (2003). *Discourses in place*. London: Routledge.
- Shohamy, A., & Ben-Rafael, E. (2015). Introduction Linguistic Landscape A new Journal. *Linguistic Landscape*, 1(1/2). doi : 10.1075/ll.1.1.001int
- Spolsky, B. (2009). Prolegomena to a sociolinguistic theory of public sphere. In E. Shohamy & D. Gorter (Eds.), *Linguistic landscape: Expanding the scenery* (pp. 25-39). New York: Routledge
- Statistics Belgium (2015, 2 juli). *België 2015 : 11.209.044*. [persbericht]. Geraadpleegd via: http://statbel.fgov.be/nl/binaries/PB-Bevolking%201%20januari%202015_v2_tcm325-269408.pdf
- Stroud, C., & Jegels, D. (2014) Semiotic landscapes and mobile narrations of place: Performing the local. *International Journal of the Sociology of Language* (228). doi: 10.1515/ijsl-2014-0010
- Taylor - Leech, K.J. (2012). Language Choice as an Index of Identity: Linguistic Landscape in Dili, Timor-Leste. *International Journal of Multilingualism*, 9(1). doi:10.1080/14790718.2011.583654
- Trumper-Hecht, N. (2009). Constructing national identity in mixed cities in Israel. In: Shohamy, E., & Gorter, D. *Linguistic landscape: expanding the scenery* (pp. 238-252). New York: Routledge
- Trumper-Hecht, N. (2010). Linguistic landscape in mixed cities in Israel from the perspective of “walkers”: The case of Arabic. In E. Shohamy, E. Ben-Rafael, & M. Barni (Eds.), *Linguistic landscape in the city* (pp. 235–251). Clevedon: Multilingual Matters.
- United Nations (s.d.). Official Languages. Geraadpleegd via <http://www.un.org/en/sections/about-un/official-languages/>
- Van Mensel, L. (2014). *LANGUAGE LABELS, LANGUAGE PRACTICES, A multiple case study of parents with children enrolled in Dutch-medium education in Brussels* (Dissertatie). Universiteit van Namen, Namen, België
- Van Mensel, L., & Darquennes, J. (2012). All is quiet on the eastern front? Language contact along the French-German language border in Belgium. In D. Gorter, H.F. Marten & L. Van Mensel (Eds.), *Minority languages in the linguistic landscape*. (pp. 164-180). London: Palgrave Macmillan
- Van Mensel, L., Vandenbroucke, M., & Blackwood, R. (2016). *Linguistic Landscapes* (ongepubliceerde bron).

- Vanden Boer, A. (2009). Does Belgium's language policy concerning German fit the population's needs?. *The Annual of language & politics and Politics of identity* (3). Geraadpleegd via www.ceeol.com
- Vanden Boer, A. (2011). *Sprachkonfliktforschung in Sprachkontaktgebieten: Die öffentliche Meinung zu Aspekten der Position der deutschsprachigen Belgier im belgischen föderalen System*. (doctoraatscriptie). Namen: Université de Namur.
- Verdoodt, A. (1979). Sprachsoziologischer Abriss der Lage der deutschsprachigen Belgier. In P. H. Nelde, (Ed.), *Deutsch als Muttersprache in Belgien: Forschungsberichte zur Gegenwartslage* (Vol. 5). (pp. 63-65). Wiesbaden: Steiner Franz Verlag.
- Verhiest, G. (2015a) *Die Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens als Sprachlandschaft: Eine Analyse der öffentlichen Schriftlichkeit in Eupen und Sankt Vith*. (Onderzoekstaak postgraduaat). Gent: Universiteit Gent
- Verhiest, G. (2015b). Die Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens als visuelle Sprachlandschaft. *Germanistische Mitteilungen*, 41 (2).
- Vogl, U., & Hüning, M. (2010). One Nation, One Language? The Case of Belgium. *Dutch crossing*, 34(3). doi: 10.1179/030965610X12820418688570
- Wenselaer, S. (2008). *De laatste Belgen: een geschiedenis van de Oostkantons*. Antwerpen Meulenhoff/Manteau
- Wetten op het gebruik van de talen in bestuurszaken* (1966). Geraadpleegd via: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&la=N&cn=1966071831&table_name=wet
- Zabrodskaia, A. (2014). Tallinn: monolingual from above and multilingual from below. *International Journal of the Sociology of Language* (228). doi: 10.1515/ijsl-2014-0007
- Zabrodskaia, A., & Milani, T. M. (2014). Signs in context: Multilingual and multimodal texts in semiotic space. *International Journal of the Sociology of Language*(228). doi: 10.1515/ijsl-2014-0002
- Zöllner O. (2012). *Die "letzten Belgier" sprechen Deutsch. Manifestationen kollektiver Identität in den belgischen Ostkantonen – ein Forschungstagebuch*. Geraadpleegd via <http://www.research-worldwide.de/belgium.html>

7 Bijlagen

7.1 Bijlage 1: Lijst van geraadpleegde catalogi en databanken

- Databank KU Leuven: LIMO
- Specifieke websites
 - Linguistic Landscape Bibliography:
https://www.zotero.org/groups/linguistic_landscape_bibliography/items/
 - Online-Journal zeitenblicke (current historiographical research at the european university institute): <http://www.zeitenblicke.de/>
 - <https://www.historicum.net/home/>
- Specifieke databank: EBSCOhost Communication & Mass Media Complete
- Google Scholar
- Free full pdf
- Specifieke tijdschriften:
 - Linguistic Landscape
 - International Journal of the Sociology of Language
 - Journal of Borderlands Studies
 - International Journal of Bilingualism

7.2 Bijlage 2: Zoekwoordenlijst voor de literatuurstudie

Nederlands	Engels	Duits
Taallandschap	Linguistic landscape (LL)	Sprachlandschaft
Minderheidstaal	Linguistic diversity Minority language	Minderheitensprachen
Meertaligheid	Linguistic minorities Multilingualism	
Europa	Europe	Europa
Openbare ruimte	Public space	öffentlicher Raum
Publieke ruimte	Visibility	öffentliches Leben
Geschreven	Written	Schriftlich, geschrieben

7.3 Bijlage 3: Literatuurfiches

De literatuurfiches zijn terug te vinden op de bijgevoegde cd-rom.

7.4 Bijlage 4: Topiclijst

- Reactie op een teken het taallandschap
- Linguïstische voorkeur
- Attitude

7.5 Bijlage 5: Proefinterview

Afbeeldingen

Figuur 1 Officieel Frans-Nederlands/ Nederlands **Figuur 2.** Niet-officieel teken Frans-Nederlands* **Figuur 3** ‘Officieel - geschrapt’ Frans (<http://www.hkf.nl/fotobibliotheek/verkeersborden.htm>) (<http://www.brusselnieuws.be/nl/nieuws/uitslagen-rand-olievlek-droogt-op>)

Figuur 4 ‘Officieel - Nederlands geschrapt’ **Figuur 5** ‘Non-officieel – Frans’ **Figuur 3.** Non-officieel Nederlands (R. Dansaert).* (<http://www.gazetvanhove.be/2013/07/14/egmont-is-een-serieuze-staatsgreep-geweest/>) (<http://nl.yelp.be/biz/evasion-librairie-bruxelles>)

* Bron: Vandenbroucke, M. (2015). *Language visibility, functionality and meaning across various TimeSpace scales in Brussels' multilingual landscapes.* Journal of Multilingual and Multicultural Development, 36(2). doi: 10.1080/01434632.2014.909442

Vragen

1. Wat is uw eerste reactie op het teken?
2. Wat vindt u van dit teken?/ Hoe staat u tegenover dit teken?/ Hoe bevalt dit teken u?
3. Wat betekent dit teken voor jou?

4. Welke associaties komen er op in uw hoofd bij het zien van dit teken?
5. In welke talen zou u dit teken presenteren, zou u talen toevoegen of weglaten?
6. Gaat uw voorkeur in het algemeen uit naar een eentalig of een tweetalig teken?

Resultaat proefinterviews

Tijd: Dinsdag 15 december 2015 om 17u tijdens de lessen communicatie-onderzoeken

Plaats: Grote break 1.119

Algemene feedback

- Tekenen is een moeilijk woord → bord, uithangbord, symbool, plakkaat, afbeelding, bordje, infobord, bewegwijzering
- Of vooraf verduidelijken wat met teken bedoeld wordt
- Vragen specifieker stellen
- Interview is te eentonig omdat dezelfde vragen 6x terugkomen
- Niet u en jij verwisselen → u
- Eerste drie vragen te vaag voor iemand die niet weet waarover het gaat. Er zal te weinig reactie komen?
- Eerst context geven - inleiding
- Herformuleer na 6 vragen: enquêtemoeieid → gebruik andere vraagstelling per figuur
- Vragen naar de talen van de persoon + achtergrondinfo
- 6 vragen per teken is te veel

1. Wat is uw eerste reactie op het teken?

- Wat roept dit teken bij je op?
- Reactie = te vaag, moet specifieker
- Vraag is te vaag, je weet niet wat er verwacht wordt en op welk vlak je moet reageren (taal, inhoud, vorm)
- Enkel goede vraag bij geïdealiseerde borden
- Meerkeuze?
- Beter: bij het zien van de afbeelding
- Krachtigere vraag nodig, niet duidelijk en vaag

2. Wat vindt u van dit teken?/ Hoe staat u tegenover dit teken?/ Hoe bevalt dit teken u?

- Allemaal apart zetten, meerdere vragen
- Voorkeur:
- Hoe bevalt dit teken u? 3x
- Wat vindt u van dit teken? 6x

- Hoe staat u tegenover dit teken? 3x
- Veel te vaag
- Beter meerkeuze,, criteria geven waarop er moet beoordeeld worden
- Verduidelijk dat het over de taalkwestie gaat
- Likertschaal, 7-punten: werd door veel mensen aangegeven
- Lijkt op vraag 1
- Over welke aspecten van het teken?
- Mensen gaan veel info geven
- Positief – negatief
- Hoe bevalt dit teken u? ja/nee
- Moeilijke en overbodige vraag, te algemeen
- Niet duidelijk wat er geantwoord moet worden.
- Bevalt = sturend
- Alle drie de vragen apart stellen of 1 kiezen

3. Wat betekent dit teken voor jou?

- Veel te vaag, meer info geven vb. welke functie, welke emotie roept dit op tov taal, hoe is dit bord functioneel voor jou?
- Ligt nogal dicht bij vraag 2 qua betekenis.
- Zweverig
- Rare vraag
- Reactie zal vaak ‘niets’ zijn
- Beter: welke betekenis roept dit teken bij jou? Heeft dit teken voor jou?
- Te simpel
- Emotioneel?
- Beter: waar staat het voor. (een persoon kan iets betekenen voor iemand, maar een bord?), betekenen klinkt raar in deze context
- Slechte vraag, te algemeen
- Letterlijk of figuurlijk? Interpretatie? Mening?
- Puntschaal, laten kiezen
- Beter: welke waarde, welke betekenis
- Beter: feedback: is de functie van het teken duidelijk?
- Overbodig

4. Welke associaties komen er op in uw hoofd bij het zien van dit teken?

- Associaties: op gebied van inhoud, taal, taalkwestie, stad, beeld? + te complex
- Anders formuleren: wanneer u dit teken ziet/tegenkomt
- Actievere formulering, directer
- Goede vraag
- Beter: komen er bij u op (in uw hoofd: weg)/ waarmee associeer je dit teken?/ waar denkt u aan
- Vage vraag: taalassociaties of algemeen?
- Met een schaal werken en bvb 1 open laten voor eigen invulling
- Gemakkelijker te beantwoorden dan de eerste vraag, zelfde antwoorden komen bij me op dan bij vraag 1
- Welk gevoel roept dit teken op bij jou?
- Abstract
- Groepen gebruiken

2. In welke talen zou u dit teken presenteren, zou u talen toevoegen of weglaten?

- Dit zijn drie/twee vragen → scheiden en de laatste 2 is ja/nee
- Geef kort overzicht welke talen er in dit gebied gesproken worden
- Beter: zou u andere talen gebruiken?
- Goede vraag en duidelijk
- Mensen zonder een professionele talige achtergrond kunnen dichtslaan bij deze vraag omdat ze kunnen denken dat ze hier niet genoeg kennis voor hebben.
- Maar het staat er toch al in één bepaalde taal? De vraag is niet zo duidelijk
- Verwarrend
- Presenteren → ander woord: gebruiken, opnemen

3. Gaat uw voorkeur in het algemeen uit naar een eentalig of een tweetalig teken?

- Wat als de voorkeur uitgaat naar een meertalig teken?
- Vraag ook om te argumenteren (redenen, waarom)
- Vraag 5 geeft impliciet al aan of de geïnterviewde een voorkeur heeft voor een bepaalde taal; waardoor vraag 6 een beetje overbodig lijkt.
- Vaag, hangt af van welke talen
- Goede vraag en duidelijk
- Tweetalig → meertalig (geen antwoorden uitsluiten)
- En als het je niet uitmaakt? “Of maakt het voor u geen verschil?”

7.6 Bijlage 6: Interviewvragen

Eigen mening

“Ik denk dat de inwoners van de DG vooral positief reageren op Duitstalige tekens en dat ze neutraal staan tegenover Franstalige tekens. Daarnaast denk ik dat het noorden van de DG meer Franse invloeden zal hebben, dan het zuiden.” (Gaëlle Schelstraete)

Interviewschema

Naam interviewer:

Datum:

Tijdsduur:

Code geïnterviewde:

Geslacht:

Screeningsvraag

Bent u een inwoner van Kelmis/Bütgenbach/Büllingen?

Introductie

Ik ben Gaëlle Schelstraete, masterstudente aan de universiteit van de KU Leuven, in Brussel. Momenteel schrijf ik mijn masterthesis rond de inwoners van de Duitstalige Gemeenschap in België. Tijdens dit interview zal ik u enkele tekens voorleggen uit uw dorp. Ik had graag onderzocht wat uw reactie op deze tekens is. Zou u willen meewerken aan dit onderzoek? Alles wat u mij vertelt zal vertrouwelijk behandeld worden. De opname gebruik ik alleen om het interview uit te werken. Nadat de opname is afgeluisterd en verwerkt, wordt het gewist. Als alle interviews zijn uitgewerkt, wordt er een verslag gemaakt. Hierin kunnen ook uw uitspraken staan, maar die kan niemand herkennen. Het interview zal ongeveer 30 minuten duren. Tijdens het interview zal ik af en toe aantekeningen maken om voor mezelf de lijn van het gesprek van te houden. Heeft u tot zover vragen?

Ik ga u eerst enkele vragen stellen over uw persoonsgegevens.

Vragen aangepast per teken.

1. Ik heb opgemerkt dat... Wat vindt u van dit bord/plakkaat/bewegwijzinging/...?
2. Zou u andere talen gebruiken op dit bord/plakkaat/bewegwijzinging/...?
 - a. Gaat uw voorkeur in het algemeen uit naar een eentalig of een meertalig teken? Of maakt het voor u geen verschil?
 - b. Waarom?

3. Er zijn mensen die hier op de wegwijzers de Franse benaming met graffiti doorstrepen, hoe staat u hiertegenover? (Foto tonen)

4. Als ik zeg in de DG moeten alle tekens eentalig Duits zijn, wat is dan uw reactie?

Persoonlijke gegevens.

1. Wat is uw geboortjaar?
2. Geslacht zelf aanduiden.
 - a. Man
 - b. Vrouw

Verschillende tekens

- Officieel teken - Eentalig Frans
- Officieel teken - Tweektalig (Frans soms kleiner geschreven)
- Officieel teken - Eentalig Duits
- Commercieel teken- Eentalig Frans
- Commercieel teken - Tweektalig
- Commercieel teken - Eentalig Duits
- Commercieel teken - Codemixing
- Platduits

Einde

Ik ben aan het einde van het interview gekomen. Heeft u nog iets gemist of wat toe te voegen? Dan wil ik u graag bedanken voor het interview. Ik zet nu de opnameapparatuur af. Zou ik u nog in een nagesprek mogen vragen wat uw mening is over het interview? Mocht u mij nog

willen contacteren, kan u mij steeds bereiken op het e-mailadres gaelle.schelstraete@student.kuleuven.be. Indien u graag een samenvatting ontvangt van het onderzoeksverslag, mag u mij uw e-mailadres geven.

7.7 Bijlage 7: Vertaling Duits interviewvragen

Gutenmorgen, meine Name ist Gaëlle Schelstraete und ich bin eine Masterstudentin an der Universität KU Leuven, in Brüssel. Ich schreibe eine Magisterarbeit über dem Sprachgebrauch der Einwohner der Deutschsprachige Gemeinschaft Belgiens. Ich möchte Ihnen gerne einige Schilder zeigen und nach Ihre Reaktion forschen. Würden Sie gerne zu dieser Forschung beitragen? Was Sie mir erzählen wird vertraulich und anonym behandelt. Ich werde das Gespräch aufnehmen, aber die Aufnahme nur benutzen um mein Interview zu bearbeiten, nach der Bearbeitung wird die Aufnahme gelöscht. Ich werde auch Notizen machen. Das Interview wird ungefähr 20 Minuten dauern, ich werde Ihnen acht Schilder zeigen. Haben Sie Fragen?

1. Dieses Schild ist einsprachig Deutsch/Französisch – zweisprachig. Was halten Sie davon?
2. Würden sie andere Sprachen hinzufügen?
 - a. Im Allgemeinen, was bevorzugen Sie, einsprachige oder zweisprachige Schilder?
 - b. Wieso?
3. Es gibt Leute die zweisprachigen Schilder überstreichen, wie Sie hier sehen können? welche Haltung nehmen Sie diesbezüglich ein?
4. Wenn ich sage: die DG muss einsprachig Deutsch sein. Was ist Ihre Reaktion?

Zum Schluss hätte Ich Ihnen gerne noch gefragt, was Ihr Geburtsjahr ist?

(Geschlecht zelf aanduiden: man/vrouw)

Damit kommen wir zum Schluss dieses Interviews. Möchten Sie gerne noch etwas hinzufügen? Nein? Ich möchte Ihnen danken für das Interview. Jetzt schalte ich das Aufnahmegerät aus. Darf ich Ihnen noch mal kurz ob sie gerne Feedback geben möchten über dieses Interview? Sie können immer mit mir Kontakt aufnehmen an folgende Adresse gaelle.schelstraete@student.kuleuven.be.

Vielen Dank für Ihre Mithilfe.

7.8 Bijlage 8: Getoonde tekens

7.8.1 Kelmis

Getoonde tekens in Kelmis

Officieel teken: vuilnisbakken eentalig Frans – tweetalig Duits-Frans

Officieel teken: Straatbord tweetalig Duits-Frans

Officieel teken: politie tweetalig Duits-Frans

Commercieel teken: Carrefour eentalig Frans

Commercieel teken: Belfius tweetalig

Belfius Pulse Start

Das Beste aus 2 Welten.
Mobile Banking und persönliche Beratung
in 1 kostenlosen Pack.

**Fordern Sie Ihr kostenloses Pack
hier an. Oder über unsere App.**

Le meilleur des 2 mondes.
La banque mobile et nos conseils personnalisés
dans 1 pack gratuit.

**Demandez ici votre pack gratuit.
Ou via notre app.**

**bienvenue
Willkommen**

Sécurité - Sicherheit
Affin de garantir votre sécurité et la nôtre, nos collaborateurs
travaillent tous les jours à rendre votre expérience bancaire
encore plus sûre. 24/24.

Zur Gewährleistung Ihrer und unserer Sicherheit
arbeiten alle Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter täglich
zu Belfius, um die Datensicherheit weiterhin rund um die Uhr
per Kamera überwachen zu können.

Commercieel teken: Lotto en andere kansspelen eentalig Frans

Codemixing Duits-Frans

7.8.2 Bütgenbach

Getoonde tekens in Bütgenbach

Officieel teken: straatbord eentalig Duits

Officieel teken: politie tweetalig Duits-Frans

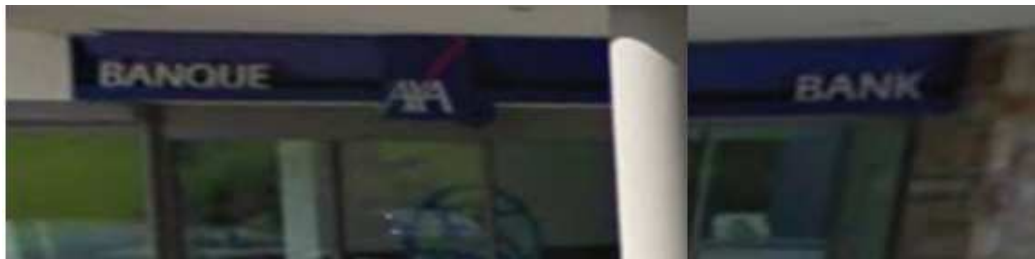
Commercieel teken: GB eentalig Duits

Commercieel teken: KBC eentalig Duits

Commercieel teken: AXA eentalig Duits – tweetalig Duits-Frans

7.8.3 Büllingen

Officieel teken: Straatbord eentalig Duits

Commercieel teken: Delhaize eentalig Duits

Commercieel teken: CM eentalig Duits

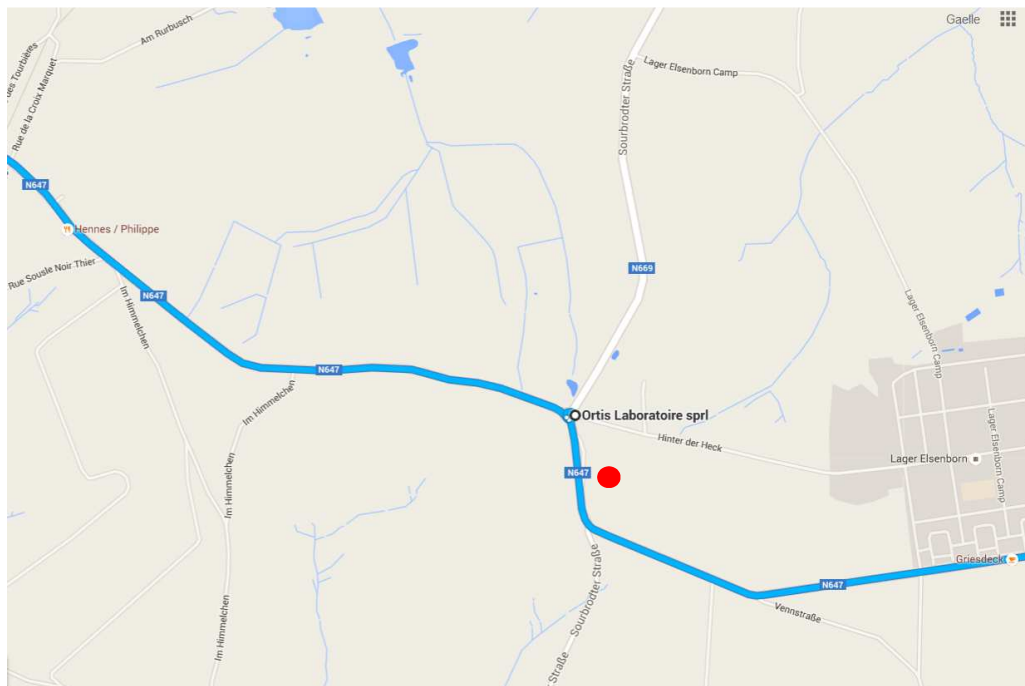
Commercieel teken: ING tweetalig Duits-Frans

7.8.4 Doorstreept straatbord

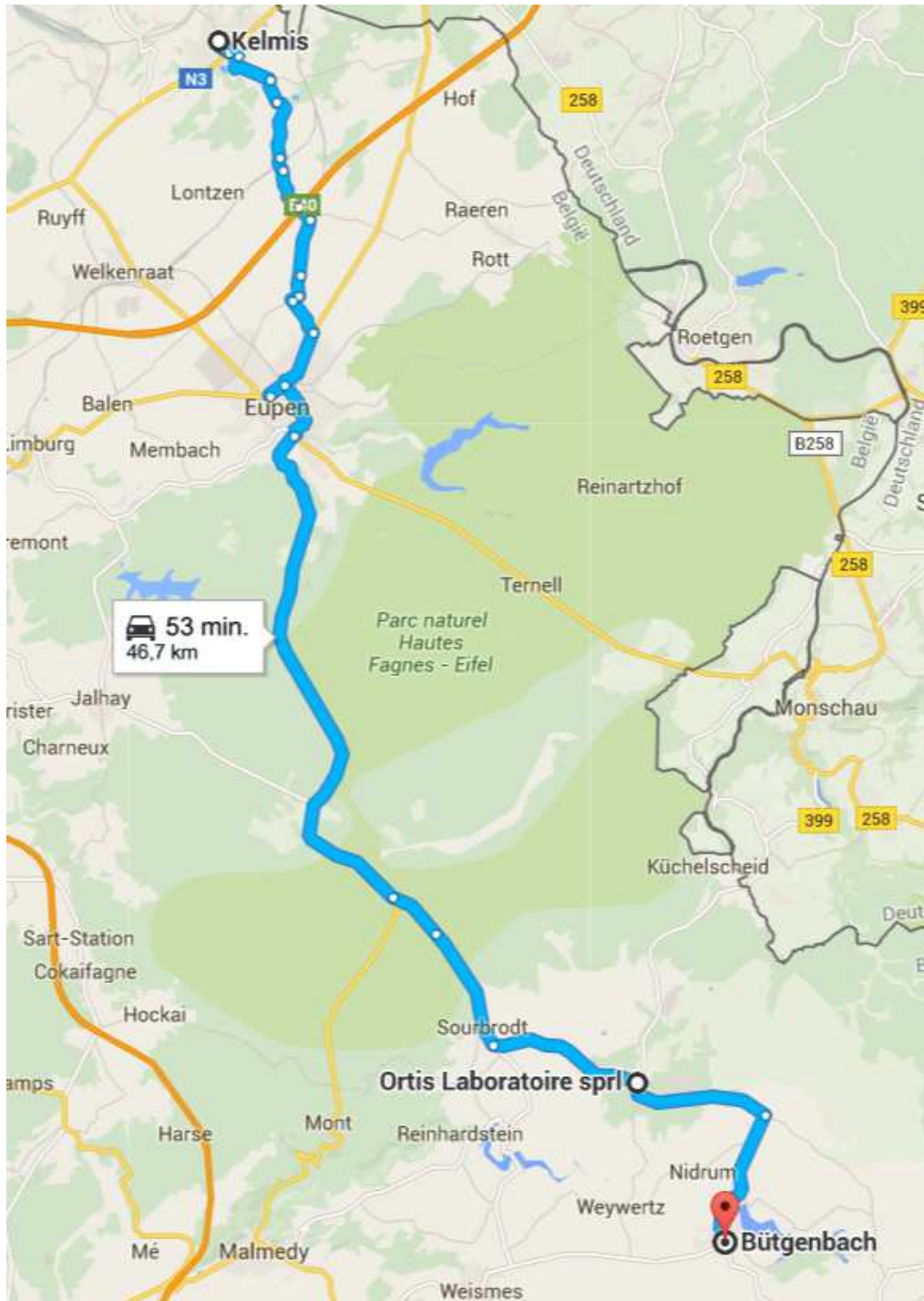
Het doorstreepte straatbord is tijdens het verkennend interview gevonden op de N647, op weg van Kelmis naar Bütgenbach, iets voor het rondpunt waar zich de firma Ortis bevindt. De rode bol toont ongeveer waar het bord stond.

Afbeelding Google Maps

Afbeelding Google Streetview

Afbeelding Google Maps Kelmis-Bütgenbach

7.9 Bijlage 9: Resultaten

Kelmis

(noorden)

Geslacht	Vrouw										Man						Totaal
	1941	1950	1951	1953	1954	1966	1972	1979	1983	1985	1939	1952	1956	1958	1983	1991	
Duitstalig	1	1	1	1	1	1	0	1	0	1	1	0	1	1	1	1	13
Franstalig	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3
Eentalige tekens Duits	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tweetalige tekens Duits-Frans	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	1	0	0	1	1	12
Drietalige tekens Duits-Frans-Vlaams	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	3
Drietalige tekens Duits-Frans-Engels	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Duits op de eerste plaats*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Frans op de eerste plaats*	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	2
Volgorde van talen maakt niet uit*	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
Tegen doorstreept straatbord	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	15
Voor doorstreept straatbord	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
Tegen eentalige DG	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	0	0	0	1	12
Voor eentalige DG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
Geen duidelijke mening	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2

Bütgenbach & Büllingen (zuiden)

Geslacht	Vrouw (Bütgenbach)								Vrouw (Büllingen)			Man (Büt)	Man (Büllingen)				Totaal
	1951	1958	1960	1961	1964	1979	1996		1951	1968	1972		1985	1952	1973	1979	
Geboortjaar																	
Duitstalig	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14
Franstalig	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Eentalige tekens Duits	1	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	9
Tweetalige tekens Duits-Frans	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
Drietalige tekens Duits-Frans-Vlaams	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Drietalige tekens Duits-Frans-Engels	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Tegen doorstreept straatbord	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	14
Voor doorstreept straatbord	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Tegen eentalige DG	0	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
Voor eentalige DG	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Geen duidelijke mening	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1